

4'2011

ISSN 1029-7200

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

У НОМЕРІ

- **Електронний каталог НБУВ:
проблеми адаптації
до умов сучасного
інформаційного середовища**
- **Довідково-бібліографічне
обслуговування
в електронному середовищі**
- **Світовий досвід
формування ресурсів
історико-біографічної інформації**

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadskyi National Library
of Ukraine

Editor-in-Chief

Oleksii ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

В. Попик (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Боряк

О. Василенко

В. Горовий

О. Додонов

Б. Ігнатенко

Г. Ковальчук

Л. Костенко

О. Литвиненко

В. Омельчук

М. Романюк

В. Рубан

П. Тронько

В. Широков

К. Брюс (Німеччина)

В. Леонов (Російська Федерація)

І. Славінські (Австрія)

С. Філіпи-Мартутинович (Сербія)

Заснований у 1993 році.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua

bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Редакційна колегія журналу
не завжди поділяє думку авторів.

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

V. Popyk (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

O. Vasylenko

V. Horovyi

O. Dodonov

B. Ihnatenko

H. Kovalchuk

L. Kostenko

O. Lytvynenko

V. Omelchuk

M. Romaniuk

V. Ruban

P. Tronko

V. Shyrokov

C. Bruce (Germany)

V. Leonov (Russian Federation)

I. Slawinski (Austria)

S. Filipy-Martutynovych (Serbia)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richia Zhovtnia, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua

bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

- Лобузiна К., Клочок А.* Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища. 3
- Добко Т.* Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне. 11
- Дрыбин В.* Отражение национального документа в системе каталогов Национальной библиотеки Беларуси: современное состояние и перспективы развития 24
- Сербiн О.* «Таблиця відповідності скорочених варіантів УДК і ББК» як приклад консолідації різноструктурних класифікаційних систем 29
- Лазоренко Ю.* Розвиток корпоративної взаємодії сільськогосподарських бібліотек територіальних об'єднань в Україні. 32
- Клименко О., Бачинська Н.* Основні напрями діяльності бібліотек вищів Міністерства культури України на сучасному етапі 38
- Попик В.* Світовий досвід формування ресурсів історико-біографічної інформації за нової і новітньої доби. 46

Огляди. Рецензії

- Юхимець Г.* Вагомий внесок в українське галузеве бібліографознавство. 56

Хроніка наукових подій

- Формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань та освіти: сучасний стан, шляхи розвитку 58
- XII Всеукраїнська виставка-форум «Українська книга на Одещині». 61
- Проблеми накопичення і використання електронних ресурсів у бібліотеках НДУ НАН України. 64

Contents

- Lobuzina K., Klochok A.* VNLU electronic catalogue: problems of adaptation to conditions of current informational media 3
- Dobko T.* Reference and bibliographic service in electronic surrounding: virtuality or reality 11
- Drybin V.* Reflection of a national document in a system of catalogues of Belarus National Library: current condition and perspectives for development 24
- Serbin O.* «Table of correspondence between UDC and LBC abbreviated variants» as an example for consolidation of different structured classification systems 29
- Lazorenko Yu.* Development of corporate interaction between agricultural libraries of territorial units in Ukraine 32
- Klymenko O., Bachynska N.* Basic direction of libraries activity in higher educational establishments of Minister of Culture of Ukraine under current circumstances 38
- Popyk V.* World experience of formation for historical and biographical informational resources in the new and the newest history 46

Reviews

- Yukhymets H.* Significant contribution in Ukrainian branched bibliographic science. 56

Chronicle of scientific events

- Formation of Ull-Ukrainian informational resources of psychological and pedagogical problems and education: current condition, ways of development 58
- All-Ukrainian exhibition-forum «Ukrainian book in Odessa region» 61
- Problems of cumulation and using of electronic resources in libraries of SRI of NAS of Ukraine. 64

Катерина Лобузiна,
зав. вiддiлу НБУВ

Андрiй Клочок,
провiдний iнженер НБУВ

Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптацiї до умов сучасного iнформацiйного середовища

Розглянуто основнi тенденцiї розвитку iнформацiйної дiяльностi бiблiотек в умовах iнтенсивного запровадження iнформацiйно-комунiкацiйних технологiй. Охарактеризовано технологiчнi рiшення та результати функцiонування електронного каталогу Нацiональної бiблiотеки України iменi В. I. Вернадського в середовищi системи автоматизацiї бiблiотек «iРБIS-64».

К л ю ч о в i с л о в а: iнформацiйна дiяльнiсть бiблiотек, iнформацiйно-комунiкацiйнi технологiї, iнтеграцiя бiблiотечно-iнформацiйних ресурсiв, електронний каталог бiблiотеки.

The basic tendencies of development of the information work of libraries in conditions of quick progress of information-communication technologies are considered. The brief review of the basic decisions of integration of library information resources is presented. Technological decisions and results of functioning of electronic catalogue of the V. Vernadskyi National Library of Ukraine in the environment of library automation system «iRBIS-64» are stated.

K e y w o r d s: information activity of library, information and communication technology, integration of library information resources, electronic catalogue of library.

Всесвiтня доповiдь ЮНЕСКО «До суспiльств знань» [5] засвiдчила, що перебуваючи в «ейфорiї» iнформатики дехто з фахiвцiв уgliedв запрограмовану смерть бiблiотек, але, як бачимо, цього не сталося. Технiчнi можливостi та скорочення вартостi iнформацiйних послуг не призвели до нехтування досвiдом та традицiями. У нових iнформацiйних реалiях бiблiотека як культурний центр i мiсце обмiну знаннями динамiчно перетворюється у своєрiдний полюс доступу до нових знань. Вона сьогоднi дедалi активнiше виконує роль посередника мiж мiсцевим i глобальним, нацiональним та загальнолюдським. Бiблiотечнi технологiї стають для широких верств населення найважливiшим iнструментом оволодiння лiнгвiстичним та культурним розмаiттям свiту, дають змогу вписати все це розмаiття в iнфосферу держави.

Фонди бiблiотек iнтенсивно поповнюються електронною, аудiовiзуальною iнформацiєю у виглядi електронних версiй сучасних видань та завдя-

ки створенню цифрових копiй власних традицiйних друкованих i рукописних документiв [4]. У цих iнформацiйно-суспiльних процесах бiблiотеки повиннi вiдiграти належну їм роль: з одного боку, виступити системоорганiзуючим чинником – використати накопичений традицiйний досвiд упорядкування та подання знань користувачам, оволодiти сучасними iнформацiйно-комунiкацiйними технологiями (iКТ) як засобом розвитку власного електронного iнформацiйного ресурсу, а з другого, – вiдiграти комунiкацiйну та освiтню роль у процесах органiзацiї доступу до знань, стати точкою доступу до iКТ широких верств населення, оперативного i якiсного обмiну iнформацiєю, пiдвищення iнформацiйної культури i грамотностi сучасної людини.

Еволюцiя iнформацiйної дiяльностi бiблiотек з появою нових можливостей iКТ, на нашу думку, вiдбувається за такими основними напрямками:

- розвиток онлайнових (вiддалених) форм обслуговування читачiв / користувачiв бiблiотеки;

- формування власних електронних інформаційних ресурсів: створення електронних бібліотек та архівів відкритого доступу;
- глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів: інтеграція ресурсів та кооперативна робота бібліотек.

Дослідження сучасного ринку бібліотечних послуг [1] засвідчують, що для забезпечення оперативного і повного доступу до інформації та адаптації бібліотечної практики до сучасних інформаційних потреб окремо взятого читача / користувача і суспільства знань, бібліотека має надавати такі основні інформаційні сервіси:

- доступ до електронного каталогу та баз даних, що створюються бібліотекою (локальний і віддалений), реалізація пошуку за будь-яким елементом бібліографічного опису;
- реалізація тематичного пошуку за ієрархічним рубрикатором або тезаурусом;
- локальний та онлайнний доступ до електронних інформаційних ресурсів (електронних словників, довідників, мультимедійних продуктів) та повнотекстових баз даних;
- доступ до електронних каталогів інших бібліотек;
- перегляд спеціалізованих електронних журналів та електронних колекцій періодики;
- можливість віддаленого замовлення документів;
- електронна доставка документів (ЕДД).

Основою реалізації цих послуг у бібліотеці є каталогізація: створення бібліографічного опису (введення метаданих) усіх документів, що знаходяться як у традиційному (паперовому), так і в сучасному електронному (цифровому) фонді бібліотеки, наведення шифрів та місць зберігання документів на фізичних носіях, URL-адрес Інтернету та імен файлів електронних інформаційних ресурсів, забезпечення описів документів систематичними індексами, предметними рубриками та ключовими словами. Саме цієї упорядкованості та професійності не вистачає сучасному Інтернет-середовищу, яке надає надшвидкий доступ до інформації, але не забезпечує її професійним «когнітивним фільтром» [14], відсутність якого призводить до масового інформаційного шуму та інформаційного перевантаження користувачів. Як справедливо зазначає Н. Стрішенець [12], з появою пошукових систем Інтернету істотно змінилася роль бібліотечних каталогів. Сучасний користувач інформації, як правило, починає пошук інформації через Google. Цілком очевидно, що електронний каталог (ЕК) бібліотеки

на відміну від попередніх десятиліть є лише одним з багатьох пошукових засобів, який охоплює порівняно вузький спектр інформаційних ресурсів, однак він і сьогодні залишається головною бібліотечною послугою, єдиним засобом для доступу й використання бібліотечних фондів.

Виникнення глобальних комп'ютерних мереж спричинилося до корінної зміни всієї ідеології каталогізаційної роботи бібліотек. Аналіз показує, що бібліотеки, незважаючи на постійний дефіцит фінансів, дуже марнотратні установи. Наведемо простий приклад. Одна і та ж книга, видана 10-тисячним тиражем, приблизно в 5 тисячах випадків потрапляє до бібліотеки, де таке ж число раз піддається повній каталогізаційній обробці. Якраз це і засвідчує нераціональність витрачання людських і часових ресурсів, при тому, що якість опису та змістової обробки книги відрізнятимуться у різних каталогізаторів. Можна не сумніватися, що в багатьох випадках каталогізація буде виконана з помилками, оскільки далеко не у всіх бібліотеках каталогізатори мають відповідну кваліфікацію. Отже, запозичення готових записів, підготовлених іншими організаціями або спеціальними бібліографічними службами, є найбільш перспективним способом як ретроспективної переробки карткових каталогів, так і опрацювання поточних надходжень літератури для актуалізації електронних каталогів бібліотек. Така технологія є домінуючою для бібліотек розвинутих західних країн. Зокрема, в США більше 80 % бібліотек користуються послугами служби ON-LINE CATALOGING корпорації OCLC. Іншими великими корпораціями, які надають аналогічні послуги, є RLIN, WLN, PICA та ін. Ці ж організації виконують замовлення бібліотек, пов'язані з переведенням у машинозчитувану форму їхніх каталогів. У Росії зазначені функції збирається виконувати Російський центр корпоративної каталогізації [3, 9].

Найбільш детально типологія корпоративних бібліотечних рішень досліджена Ф. С. Воройським і Я. Л. Шрайбергом [2]. Вчені виокремлюють такі основні види корпоративних бібліотечно-інформаційних систем, виходячи з принципів їх реалізації: зведені каталоги; бібліотечні системи корпоративної каталогізації; інтегровані (корпоративні) бібліотечно-інформаційні системи.

Зведені каталоги – найстаріший клас корпоративних бібліотечних систем: від міжнародних (OCLC WorldCat) до регіональних і локальних. Вони успішно функціонують і досі. У Росії найбільш вдалими вважають Російський Зведений

каталог науково-технічної літератури (розроблення та підтримка – ДПНТБ Росії, працює з 1987 р.). Це своєрідна адресно-бібліографічна база даних фондів бібліотек Росії і СНД у частині іноземних книг, зарубіжної періодики, вітчизняних (російськомовних) книг з питань науки, техніки, сільськогосподарства та медицини.

Існує дві основні моделі створення та надання доступу до зведених каталогів:

- єдина база даних, де містяться коди (адреси, сігли) фондоутримувачів;
- розподілена система локальних каталогів учасників (віртуальний зведений каталог), де кожен каталог учасника залишається і ведеться самостійно, але користувачеві представляється вся система як єдиний зведений каталог (найчастіше через Z39.50).

Найбільшим і найвідомішим є проект зведеного світового каталогу OCLC * WorldCat [15]. Він

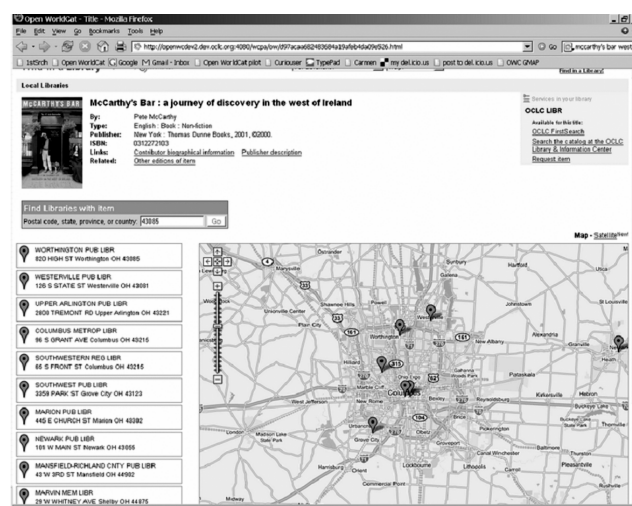
містить документи і матеріали різних форматів (фізичні та електронні): записи книг, відео, періодичні видання, статті, книги, музику, електронні книги, ноти, генеалогічну літературу, куль-

турні артефакти, цифрові об'єкти, веб-сайти тощо. Це найпопулярніші, рідкісні і оригінальні ресурси, що мають різні форми людського вираження, подані 470 мовами з 57 000 бібліотек у 112 країнах світу. OCLC співпрацює з національними бібліотеками багатьох країн. Понад 40 національних каталогів, у т. ч. Польщі, Австралії та Нової Зеландії, представлені у WorldCat. Багато записів у каталозі мають

* OCLC (Online Computer Library Center, Inc.) – Онлайновий Комп'ютерний Бібліотечний Центр. Інформаційний сервіс бібліотек та науково-дослідна організація, що займається розширенням доступу до бібліотечної інформації в світі та зниженням інформаційних витрат. 112 країн світу використовують сервіси OCLC для пошуку, придбання, каталогізації, замовлення і збереження бібліотечних матеріалів. Головний офіс знаходиться в Дубліні, Огайо, США.

обкладинки, зміст, огляди, посилання на відповідні ресурси. Спрощене відображення назв дає змогу користувачам і бібліотечному персоналу швидко отримувати необхідну інформацію щодо особливо популярних книжок. Програма Open WorldCat (Відкритий світовий каталог) надає безкоштовний доступ до 75 % ресурсів WorldCat. Пошук можна вести за ключовими словами (назва, предмет, персоналія) або у розширеному вигляді за назвою, автором, ISBN, ISSN, індексом класифікації Бібліотеки Конгресу США. Результати пошуку надаються у вигляді стислого бібліографічного опису. Користувачі також можуть самі доповнювати елементи бібліографічного опису на основі вікі-технології *. Для цього існують: поле Add tags, де можна ввести додаткові ключові слова (теги); поле Write a review, де можна ввести огляд або анотацію, висловити власну думку. Якщо користувач вводить своє місцезнаходження (країна, поштовий індекс або широта і довгота), то отримує список бібліотек у ранжованому порядку від найближчих до найвіддаленіших.

Бібліотеки OCLC на GoogleMaps.
Шукаємо найближчу

Сьогодні WorldCat має інтегровані рішення з найпопулярнішою пошуковою системою Інтернету Google **. Також є можливість отримати інформацію про фізичне розташування найближчої біб-

* *wiki* (англ. *wiki*) – веб-сайт, структуру і зміст якого користувачі можуть самостійно змінювати за допомогою інструментів, що надаються самим сайтом. Найвідоміший вікі-сайт – Вікіпедія <http://www.wikipedia.org/>.

** *Google* <http://www.google.com/> – лідер пошукових машин Інтернету, обробляє понад 40 мільярдів запитів на місяць та індексує понад 8 мільярдів веб-сторінок, займає більше 60 % світового ринку. Може знаходити інформацію на 191 мові (з 15 жовтня 2009 р.). Пошуковою системою Google володіє корпорація Google Inc. Google.

ліотеки, котра є власником знайденого матеріалу, переглянувши адреси відповідних бібліотек за допомогою GoogleMaps (Карти Google).

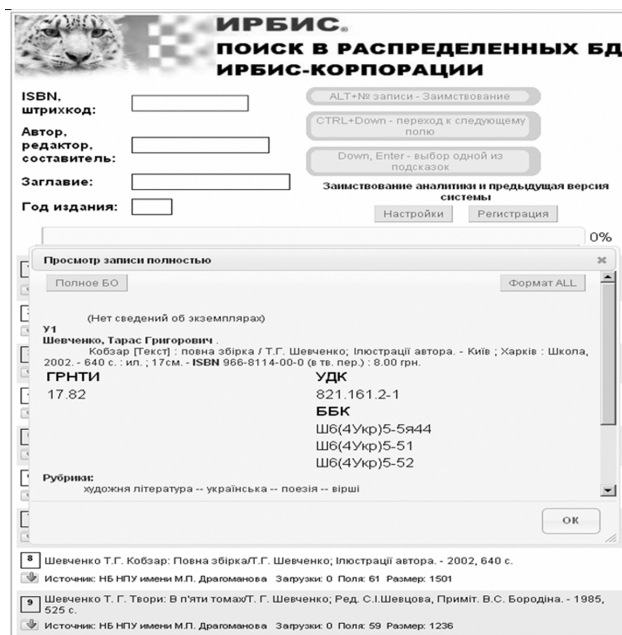
Системи корпоративної каталогізації – один з найпоширеніших засобів кооперації бібліотек. Основними загальними цілями створення і функціонування бібліотечних систем корпоративної каталогізації є:

- скорочення витрат на каталогізацію (в умовах автономних технологій вони є досить значними і мають стійкі тенденції до зростання);
- забезпечення інформаційної та лінгвістичної сумісності електронних каталогів і баз даних (БД) бібліотек для реалізації повноцінного доступу до бібліотечних ресурсів як окремих країн, так і світового співтовариства загалом;
- досягнення високої якості бібліографічного та аналітичного опису первинних документів в електронних каталогах бібліотек;
- підвищення ефективності обслуговування користувачів, у т. ч. через системи міжбібліотечного абонементу (МБА) та електронної доставки документів (ЕДД).

Вдалим рішенням корпоративної каталогізації, яке доступне бібліотекам України (користувачам САБ «ІРБІС», ДПНТБ Росії *), є «ІРБІС-Корпорація». Вона створена на засадах розподіленої каталогізації, інтегрована у модуль «Каталогізатор» та використовує Google-подібний інтерфейс для швидкісного пошуку елементів бібліографічного опису [10].

Бібліотеці для підключення власного каталогу до системи корпоративної каталогізації необхідно мати доступ до Інтернету та онлайнвий каталог, реалізований засобами WEB-ІРБІС.

* *ІРБІС* (рос. ИРБИС – интегрированная развивающаяся библиотечно-информационная система) – система автоматизації бібліотек (САБ), що відповідає всім міжнародним вимогам, які висуваються до сучасних автоматизованих бібліотечних систем. Розроблена Державною публічною науково-технічною бібліотекою Росії (ДПНТБ Росії), офіційно розповсюджується Асоціацією користувачів та розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій (рос. Ассоциация пользователей и разработчиков электронных библиотек и новых информационных технологий – ЭБНИТ) <http://www.elnit.org/>.

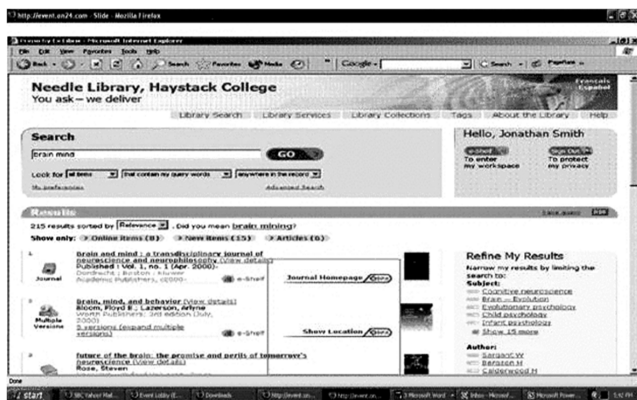

«ІРБІС-Корпорація» (ДПНТБ Росії)

Інтегровані (корпоративні) бібліотечно-інформаційні системи. Під інтегрованою бібліотечно-інформаційною системою розуміється добровільне об'єднання низки адміністративно незалежних бібліотек (а також інформаційних органів або служб) для спільного вирішення основних функціональних завдань, пов'язаних переважно зі створенням бібліотечно-інформаційних ресурсів загального користування корпорації та забезпечення вільного (і що особливо важливо – ефективного) доступу до них через Інтернет.

Одним із характерних прикладів інтегрованої бібліотечно-інформаційної системи нової генерації є розроблення корпорацією Ex Libris програмного продукту Primo. Основними функціональними особливостями та перевагами пропонованого рішення є: швидка відповідь на пошуковий запит, високоякісне ранжування документів за релевантністю, єдина точка доступу до інформаційних ресурсів будь-якого формату, можливість інтерактивної взаємодії користувачів з інформаційним ресурсом (додавання оглядів, оцінок та інших додаткових приміток), простий інтуїтивний графічний користувацький інтерфейс, заснований на принципах WEB 2.0 [17].

Сучасні користувачі дуже чутливі до витрат часу та виявлення найбільш релевантного запиту інформації. Так, дослідження поведінки переважної більшості інтернет-користувачів, проведене Кулесом і Шнейдерманом [16], показало, що ними переглядається лише перша сторінка результатів пошуку і дуже рідко справа доходить до наступних. Тому принципово важливим є правильне розташування результатів пошуку на екрані. У Primo засто-

Інтерфейс програмного продукту Primo.
Розробка корпорації Ex Libris

совуються спеціальні алгоритми релевантності, адаптовані до бібліотечного середовища. Вони і дають змогу виявити цінні академічні ресурси.

Інтерфейс подання результатів пошуку також має велике значення. Тому він повинен бути гарним та інтуїтивно зрозумілим. Представлення результатів пошуку у Primo супроводжується стислою візуальною інформацією та піктограмами. Все це допомагає сформуванню первинне уявлення про інформаційні ресурси, що розшуковуються, їх тип та формат.

Інструментарій Primo дає змогу організувати доступ у єдиному вікні до будь-яких інформаційних ресурсів (інтернет-сторінок, повних текстів, бібліографічних описів документів різних бібліотек тощо), а також має засоби мультиплатформної підтримки інтегрованого пошуку у бібліотечних каталогах різних установ. Основною вимогою до інтеграції власних ресурсів бібліотеки у корпоративні бібліотечно-інформаційні системи є дотримання міжнародних стандартів опису документів: бібліографічного (UNIMARC, MARC 21) або метаданих Dublin Core (DCMI).

Сучасні тенденції розвитку інформаційного ринку та інформаційно-комунікаційних технологій вимагають від бібліотек прийняття оптимальних рішень щодо адаптації власної автоматизованої технології до цих реалій. Так, у НБУВ відділ програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж протягом 2009–2010 рр. [6] здійснив поетапне впровадження та адаптацію бібліотечних технологічних процесів, пов'язаних зі створенням та підтримкою електронного каталогу на основі програмних рішень системи автоматизації бібліотек (САБ) «ІРБІС-64».

Електронний каталог НБУВ формується та підтримується спеціалізованими структурними підрозділами, які є основними ланками централізованого технологічного циклу «Шлях документа НБУВ» [13]: Центр формування бібліотечно-інфор-

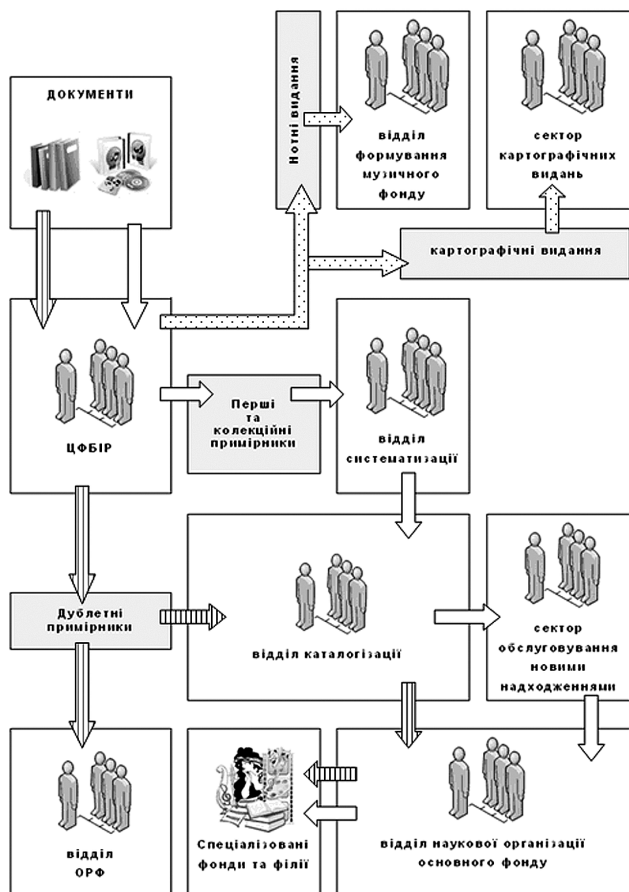
маційних ресурсів (ЦФБІР), відділ каталогізації, відділ систематизації, відділ обмінно-резервного фонду (відділ ОРФ), сектор обслуговування новими надходженнями, відділ наукової організації основного фонду. Крім того низка документів спеціалізованих фондів (ноти, картографічні видання, аркушеві образотворчі видання) опрацьовуються безпосередньо у спеціалізованих підрозділах (відділ формування музичного фонду, сектор картографічних видань, відділ образотворчих мистецтв). У процесі централізованого опрацювання документів бібліотечні співробітники мають скоординовано виконувати цілу низку професійних операцій: перевірка примірників на дублетність, введення бібліографічного опису, приписування надходжень періодичних видань, облік примірників та джерел надходження, формування путівок і актів, присвоєння і ведення систематичних індексів, реєстрація надходжень до фонду. Під час адаптації САБ «ІРБІС-64» виявили невідповідність багатьох готових рішень ДПНТБ Росії технологічним вимогам НБУВ, що потребувало ретельного дослідження та опрацювання програмних сценаріїв на всіх технологічних ланках «Шлях документа НБУВ».

Першочерговим завданням упровадження нової системи автоматизації бібліотек було проведення конвертування даних із попереднього варіанта електронного каталогу НБУВ, що створювався засобами програми Allegro [10]. До впровадження САБ «ІРБІС» існували різні бази для введення і опрацювання документів залежно від мови видання та виду документа, що створювало певні перешкоди процесу оброблення нових надходжень. Завдяки застосуванню нових технічних і технологічних схем опрацювання документів здійснено об'єднання розрізаних баз даних. Воно сприяло подальшому впровадженню автоматизованого централізованого обліку всього документного потоку НБУВ.

Наступна робота відділу була пов'язана з підготовкою та впровадженням технологічних рішень опрацювання нових надходжень книжкових видань (зокрема компакт-дисків) до НБУВ: робочі аркуші для опису окремих книг та багатотомників, диспетчерські місця, профілі користувачів, аркуші актового обліку.

Розглянемо більш детально основні етапи опрацювання нових надходжень до НБУВ і технологічні рішення, що застосовуються на «Шлях документа».

Комплектування. Для первинної каталогізації та обліку книжкових видань на етапі комплектування було підготовлено: робочі аркуші (із стислим переліком полів для опису авторефератів і дисертацій, окремих книг та багатотомників); спеціальні пошу-

Основні ланки технологічного циклу
«Шлях документа НБУВ»

кові словники для перевірки на дублетність; вихідні формати представлення даних з урахуванням виду і характеру документа; формати спеціалізованого копіювання записів для комплектування (дисертації, стисле БО, багатотомник). Налагоджено автоматичну реєстрацію перших, архівних, дублетних, колекційних примірників, комплектів (компакт-диски), конволютів. Підготовлено спеціальні технологічні рішення та вихідні форми для формування актів передавання примірників до обмінно-резервного фонду та компонування списків за галузями знань для книгообміну НБУВ. Розроблено всі види аркушів актового обліку для основних видів видань (балансові, небалансові, колекції, комплекти, дублетні примірники, конволюти, обмінно-резервний фонд тощо). У БД «Комплектування» розроблено та доопрацьовано робочий аркуш і вихідний формат для представлення даних запису «Книги сумарного обліку» з автоматичним оновленням даних актів відповідно до записів електронного каталогу (кількість назв та примірників, ціна).

Систематизація. Налагоджено роботу відділу систематизації із САБ «ІРБІС-64», конвертовано записи таблиць «Рубрикатора НБУВ», «Територіальні

типові поділи» із форматів Allegro та Microsoft Word. Налагоджено необхідні поля, робочі аркуші, засоби введення даних, вихідні формати для створення авторитетного файлу Рубрикатора НБУВ [7]. Запропонована структура, допоміжні засоби створеного авторитетного файлу рубрикатора підтримують в автоматизованому режимі процеси, пов'язані з веденням, редагуванням, поповненням, актуалізацією та подальшим використанням в електронному каталозі матеріалів класифікаційної схеми.

Здійснюється робота з редагування БД «Територіальні типові поділи», узгодження індексів електронного каталогу з таблицями ТТП та доповнення таблиць територіальними індексами UDC.

Каталогізація. Для завдань каталогізації документів технологічні рішення САБ «ІРБІС-64» виявилися найбільш пристосованими. Основним завданням упровадження системи на цьому етапі була українізація допоміжних словників та форматів виведення даних. З метою оптимізації опрацювання величезного документного потоку НБУВ було підготовлено спеціальні налаштування для каталогізації окремих видів видань: автореферати, дисертації, стандарти (адаптовано робочі аркуші, формати виведення даних, засоби автовведення та пошукові словники).

Однією з привабливих для каталогізаторів функцій, що реалізовані САБ «ІРБІС», є можливість ведення та ефективного використання авторитетних файлів (колективів, авторів тощо). З цією метою проводяться роботи з конвертації записів бази даних Allegro найменувань колективних авторів для побудови авторитетного файлу «Коллективні автори» у середовищі «ІРБІС». Також розпочато створення авторитетного файлу «Видавництва України» для використання в електронному каталозі НБУВ на базі наявних в ЕК НБУВ даних, а також інтернет-джерел.

Основний фонд. Підготовлено технологічні рішення стосовно реєстрації нових надходжень: за актами – примірників, які надходять до основного фонду НБУВ та за направленнями – окремих примірників, що надходять до спеціалізованих структурних підрозділів Бібліотеки. Проведено роботи з організації автоматизованих робочих місць (ноутбуки) для співробітників відділу наукової організації основного фонду з метою ведення топографічних каталогів та реєстрації відмов на окремих поверхах основного книгозховища. Організовано спільну роботу з БД «Відмов читачам НБУВ» відділу обслуговування основним фондом та відділу наукової організації основного фонду. Послідовний моніторинг відмов читачам дає змогу виявити недоліки в обслуговуванні та прийняти

рішення щодо усунення причин незадоволення читачьких потреб (наприклад, замовлення відсутнього видання через міжбібліотечний абонемент, виготовлення його паперової або електронної копії).

Налагодження реєстрації диспетчерами структурних підрозділів «Шляху документа» місцезнаходження документів у процесі опрацювання дала змогу проводити моніторинг процесів оброблення та проходження нових надходжень НБУВ. Слід зазначити, що перехід на опрацювання документів засобами сучасної АБІС «ІРБІС-64» сприяв зростанню темпів оброблення нових надходжень порівняно зі старою системою Allegro. Так, вже у 2010 р. було опрацьовано у 1,5 раза більше книжкових видань порівняно з річними показниками останніх 5 років.

Онлайнний каталог. Кінцевим результатом опрацювання документів, що надходять до фонду бібліотеки, є отримання каталогу та надання доступу до нього читачам / користувачам. Для задоволення потреб сучасних користувачів вкрай необхідним є інтерактивний віддалений доступ до каталогу бібліотеки (у т. ч. з можливістю онлайнного замовлення книг). Перехід на опрацювання документів засобами САБ «ІРБІС-64», яка має розвинутий сучасний WEB-інтерфейс, дав змогу впровадити оптимальні рішення для надання оперативного онлайнного доступу до інформації про надходження до бібліотечного фонду. Сьогодні користувачі НБУВ мають можливість бачити інформацію про всі нові надходження, навіть про ті видання, що знаходяться в опрацюванні і ще не мають бібліотечних шифрів. Записи електронного каталогу для користувачів оновлюються миттєво (одразу після збереження запису каталогізаторами).

Для підтримки традиційних форм обслуговування новими надходженнями, а саме, популярної у читачів послуги – експонування нових видань у відкритому доступі в залі нових надходжень (ЗНН) протягом тижня, було розроблено та впроваджено відповідні технологічні рішення. Після реєстрації акта надходжень диспетчером ЗНН зареєстровані видання автоматично розподіляються за розділами знань, що одразу ж відображається на головній сторінці онлайнного електронного каталогу, де натискаючи відповідні гіперпосилання, легко можна переглянути надходження до відповідного тематичного розділу.

Обв'язковим пошуковим елементом, який покращує навігацію у ресурсах неосяжного електронного каталогу НБУВ, має бути тематичний пошук. Відділ систематизації НБУВ індексує документний потік за Рубрикатором НБУВ, основою якого є таблиці

бібліотечно-бібліографічної класифікації для наукових бібліотек. Однак, наявність у бібліографічному описі систематичного індексу та навіть традиційна реалізація пошуку через Рубрикатор (коли необхідно спочатку відшукати відповідну тематичну рубрику за ключовими словами, а потім перейти до пошуку документів) не здатні задовольнити потреби більшості користувачів, особливо слабо обізнаних з принципами упорядкування знань у бібліотеках. Для цієї категорії користувачів було впроваджено інтуїтивно зрозумілу послугу, коли замість систематичного індексу на екрані користувач бачить інтерактивне гіперпосилання з тематичною рубрикою, натискаючи яке він автоматично отримує бібліографічну добірку за відповідною темою з величезного фонду Бібліотеки. Ця послуга з часом виявилась надпопулярною. За статистикою відвідувань та запитів до онлайнного каталогу НБУВ, кожен 3–4-й запит орієнтований саме на неї.

З метою оперативного обслуговування читачів інформаційними сервісами, засобами САБ «ІРБІС-64» було організовано та зареєстровано домен «irbis-nbuv.gov.ua», що дало змогу проаналізувати відвідування електронного каталогу користувачами у всьому світі на основі послуг «GOOGLE Analytics». За статистикою, інформаційними ресурсами НБУВ цікавляться користувачі практично звідусіль. Що характерно, запити подають багатьма мовами. І як наслідок, переважно україномовний електронний каталог НБУВ породжує певні труднощі, пов'язані із сприйняттям інформації іноземними користувачами. Для подолання мовного бар'єра було використано безкоштовний сервіс «GOOGLE Translate», який уможливує швидкий переклад інтерфейсу та тексту на екрані 52 мовами світу з графічним зображенням відповідних мовних знаків за стандартом UNICODE.

Протягом січня – квітня 2011 р. цифри відвідування онлайнного каталогу НБУВ коливались від

Відвідування електронного каталогу НБУВ на карті світу

800 до 1500 унікальних відвідувань на день, у середньому ≈ 1000 відвідувань за добу. Виявилось також, що основними користувачами є громадяни України (90 %). Серед інших – представники 82 країн світу (насамперед Росії, Польщі, Німеччини, США).

Відвідування електронного каталогу НБУВ на карті України

Стосовно України маємо такі результати: 174 населених пункти, причому користувачі Києва становлять лише 52 % серед інших, наступними за рейтингом є Львів, Харків, Дніпропетровськ, Одеса.

Таким чином, здійснена робота з упровадження сучасних інформаційних засобів у НБУВ, отримані останнім часом результати переконливо засвідчують популярність бібліотечно-бібліографічних послуг національної книгозбірні. Все це створює сприятливі умови для подальшого розвитку бібліотечних інформаційних продуктів та їх інтеграції у світовий інформаційний простір.

Список використаних джерел

1. Архітектурна організація програмних засобів оперативного аналізу інформаційних ресурсів електронних бібліотек [Електронний ресурс]: заключний звіт НДР № ІТ/473-2007 (номер держ. реєстрації 0107 U 007601) / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (НТУУ «КПІ»). – URL: <http://kpi.ua/didaktik/zvit473.doc>.
2. Воройский Ф. С. Корпоративные автоматизированные библиотечно-информационные системы – классификация и принципы построения [Електронний ресурс] / Ф. С. Воройский, Я. Л. Шрайберг // Электронные библиотеки: российский научный электронный журнал. – 2002. – Вып. 5. – URL: <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2002/part5/SV>.
3. Воройский Ф. С. Организация и технология переработки карточных каталогов в машиночитаемую форму для создания электронных каталогов / Ф. С. Воройский // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: ма-

териалы конф.: Судак, Автоном. Респ. Крым, Украина, 6–14 июня 1998 г. / 5-я юбилейная междунар. конф. «Крым-98». – М., 1998. – Т. 1. – С. 135–143.

4. Дубровина Л. А. Библиотечная справа в Украине в XX столетии: монография / Л. А. Дубровина, О. С. Онищенко; НАН Украины, Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского. Институт рукопису. – К., 2009. – 530 с.

5. К обществу знания: Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 239 с.

6. Лобузина Е. В. Возможности системы автоматизации библиотек «ИРБИС64» для организации работы специализированных фондов научных библиотек / Е. В. Лобузина, И. В. Лобузин // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: научно-практический и теоретический сборник. – К., 2010. – Вып. 85. – С. 120–130.

7. Лобузина К. В. Библиотечные классификации в современных информационных сервисах: [монография] / К. Лобузина; НАН Украины, НБУВ. – К., 2010. – 132 с.

8. Митрофанова С. В. Учет библиотечных фондов: метод. пособие. – М.: ИПО Профиздат, 2001. – 160 с. – (Сер.: «Современная библиотека»; Вып. 21).

9. Российский Центр Корпоративной Каталогизации [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.rckk.ru/>.

10. Сидиченко Є. І. Створення багатомовного зведеного каталогу для одночасного використання під DOS та Windows // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2005. – Вип. 14. – С. 204–214.

11. Соколинский К. Е. Новые подходы к каталогизации заимствованием в ИРБИС-корпорации // Научные и технические библиотеки. – 2010. – № 1. – С. 96–102.

12. Стрішенець Н. Каталог у епоху Google та Amazon // Бібл. вісн. – 2010. – № 3. – С. 16–27.

13. Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: інструкція / НАН України, НБУВ. Ч. 1: Шлях документів, що проходять централізоване опрацювання / уклад.: А. Г. Бровкін (наук. кер.), І. П. Антоненко, Т. І. Арсеєнко, Н. С. Гудименко, Н. Я. Зайченко, І. А. Зарічняк, Л. П. Карпова, О. Г. Кириленко, Г. С. Кириченко, Т. С. Кочубей, В. В. Матусевич, В. В. Мурзак, Н. О. Петрова, Л. В. Савицька, Б. П. Якушко. – 1999. – 89 с. + 5 схем.

14. Шрейдер Ю. А. Интеллектуальные системы и информатика // Интеллект, человек и компьютер. – Новосибирск, 1994. – С. 72–90.

15. A global catalog [OCLC – WorldCat] [Електронний ресурс] // OCLC (Online Computer Library Center, Inc.). – URL: <http://www.oclc.org/worldcat/catalog/default.htm>.

16. Kules B. Using meaningful and stable categories to support exploratory web search: Two formative studies: technical report HCIL-2005-31 [Електронний ресурс] / B. Kules, B. Shneiderman; University of Maryland. – URL: <http://faculty.cua.edu/kules/kulespublications.htm>.

17. Primo: Empowering Libraries to Address User Needs [Електронний ресурс] // Ex Libris Group. – URL: <http://www.exlibrisgroup.com/category/PrimoOverview>.

Тетяна Добко,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне

У статті розкриваються сутність і перспективи розвитку довідково-бібліографічного обслуговування в електронному середовищі, досліджується термінологія, що використовується для позначення сучасної бібліографічної діяльності, показано дедалі зростаючу роль електронних довідкових служб у задоволенні інформаційних потреб віддалених користувачів бібліотек.

К л ю ч о в і с л о в а: електронні бібліографічні ресурси, електронне довідково-бібліографічне обслуговування, інформаційні запити, термінологія бібліографічної діяльності.

An attempt of understanding of development of reference and bibliographic service in electronic medium, question of terminology, essence and perspective of development of electronic reference services for distant users were investigated in the article which is opened for discussion.

К е у в о р д s: electronic bibliographic resources, electronic reference service, information request, terminology of bibliographic activity.

Визначте суть слів і Ви позбавите людство
від половини його непорозумінь.

Рене Декарт

Розвиток нових інформаційних технологій і послуг, їх активне впровадження у бібліотечно-інформаційну сферу, зокрема в довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО), призводить до значного розширення терміносистем як бібліотекознавства, так і суміжних галузей.

Наприклад, для позначення сучасної науково-інформаційної діяльності довідково-бібліографічних служб бібліотек на сторінках фахових видань дедалі частіше почали з'являтися терміни: «віртуальна довідкова служба», «віртуальна довідка», «онлайнова довідка», «онлайнне обслуговування» тощо. Набуло поширення і застосування словосполучень «віртуальні» читачі, «віртуальні» користувачі, «віртуальні» відвідувачі тощо.

В англомовній професійній літературі для позначення довідкового обслуговування в електронному середовищі найчастіше вживаються терміни «digital reference», «online service», «virtual reference», а бібліограф електронних довідкових служб отримав назву «online reference librarian» або «online services librarian», «reference and information assistance» (бібліотекар з онлайнного обслуговування, той, хто допомагає у роботі з базами даних).

Джоан Рейтц (Joan M. Reitz) у словнику «Online Dictionary for Library and Information Science» основним визначає термін «digital reference» (цифрова довідка) – довідкові послуги, які запитуються і надаються через Інтернет, як правило, через електронну пошту, миттєві повідомлення («чат»), або заповнення веб-форми, зазвичай, виконуються бібліотекарями з довідкового відділу, іноді учасниками спільної довідкової системи, яку обслуговує більше однієї установи... Синоніми: chat reference, e-reference, online reference, real-time reference, virtual reference (чатові довідка, Е[лектронна]-довідка, онлайнова довідка, довідка в реальному часі, віртуальна довідка) [38, с. 218].

Термін «virtual» дослідниця тлумачить як прикметник, що позначає дії, об'єкти, істоти, місця, які не мають реальної фізичної реальності, тому що вони існують лише в цифровій формі (у кіберпросторі), наприклад, «скринька» електронної пошти або електронний «магазинний кошик» [38, с. 760].

Online services (онлайнне обслуговування) – у бібліотеках вид послуг для користувачів, пов'язаний з вибором і забезпеченням доступу до електронних ресурсів, таких як онлайнні каталоги та

бібліографічні бази даних, включаючи пошук за допомогою бібліотекаря, часто спрямований бібліотекарем з онлайн-ових послуг [38, с. 500].

Відома російська дослідниця О. Д. Жабко, вважаючи «онлайнове» довідково-бібліографічне обслуговування синонімом «віртуального», останнє розглядає як форму «организации онлайн-ового (віртуального) справочно-библиографического обслуговування удаленных пользователей» [13, с. 384–385]. Вона розрізняє бібліографічні віртуальні довідкові служби та інтернет-орієнтовані віртуальні довідкові служби:

«Библиографические виртуальные справочные службы – виртуальные справочные службы, предоставляющие в ответ на запрос пользователей библиографическую, фактографическую информацию и ссылки на размещенные в сети электронные ресурсы.

Интернет-ориентированные виртуальные справочные службы – виртуальные справочные службы, предоставляющие в ответ на запрос пользователей исключительно ссылки на размещенные в сети электронные ресурсы» [13, с. 384].

Л. М. Невдяев в англо-російському тлумачному словнику-довіднику «Телекоммуникационные технологии» подає таке визначення терміна on-line service – «интерактивная [онлайн-овая] служба. Информационная служба, обеспечивающая работу электронной почты, службы новостей и других приложений, ориентированных на диалоговый режим обмена информацией с пользователем (типа «запрос – ответ»)» [16, с. 305].

Е. М. Пройдаков і Л. А. Теплицький в «Англо-українському тлумачному словнику з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» також наводять дефініції термінів з прикметниками online: «online service – онлайн-ова служба, [мережна] оперативна інформаційна служба, компанії, що обслуговують приватні мережі й надають такі послуги, як електронна пошта, форуми, розповсюдження ПЗ, доступ до БД, новин тощо» [20, с. 370].

У «Тлумачному словнику з інформатики» під онлайн-овими технологіями розуміється інтерактивний, діалоговий режим роботи з системою в мережі. «У даному режимі користувач посилає запити системі (комп'ютеру в мережі, серверу, веб-серверу) і по цій лінії отримує назад підготовлену для нього інформацію. Тобто відбувається двосторонній обмін даними між користувачем і відповідним Інтернет-сервісом» [31, с. 453].

На сторінках фахових видань зустрічаємо цілу низку синонімів терміна «віртуальна довідка»:

«електронна довідка», «автоматизована довідка», «цифрова довідка», «онлайн-ова довідка» тощо, які позначають довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів, що здійснюється в електронному середовищі. Ці синоніми відрізняються стилістично, оскільки їх використання зумовлюється контекстуальною специфікою. Однак на бібліотечних сайтах України цей вид інформаційних послуг іменують переважно як «віртуальні довідкові служби» або «віртуальні довідки», що є професійним вульгаризмом, дослівним перекладом (транскрибуванням) з англійської мови.

«Віртуальні» довідкові служби, «віртуальні» довідки, «віртуальні» читачі, користувачі... і навіть «віртуальні» бібліографи вже тривалий час присутні на сайтах багатьох бібліотек. Якщо говорити про вітчизняні книгозбірні, то тут можна зустріти такі назви: Бібліографічна довідка; Віртуальна бібліографічна довідка; Віртуальна довідка; Віртуальна довідкова служба; Віртуальний Бібліограф; Віртуальна довідкова служба «Відповідає бібліографу»; Електронна довідка; Задать вопрос библиотекарю on-line; Запитай бібліотекаря; Запитання-відповіді; On-line консультант тощо.

Російські бібліотекарі застосовують ширший спектр назв: Библиограф спешит на помощь; Библиограф on-line; Библиографическая интернет-справка; Библиотечная справка; Виртуальная библиографическая справка; Виртуальная библиотечная справка; Виртуальная служба информации; Виртуальная справка; Виртуальная справочная служба; Виртуальная справочно-библиографическая служба; Виртуальная справочно-информационная служба; Виртуальный библиограф; Вопрос – ответ. Виртуальная справка; Вопрос библиографу; Вопрос библиотекарю; Вопросы и ответы; Вопросы и предложения читателей; Задайте вопрос библиографу; Задайте вопрос библиотекарю; Заказ библиографической справки; Интернет-справка; Информационно-сервисный центр; Онлайн-справка; Скорая библиографическая помощь; Служба виртуального библиографического обслуживания; Служба виртуальной справки; Справка (Справки); Справочная служба; Справочная служба библиотеки; Справочное бюро; Спрашивали – Отвечаем; Спроси библиографа; Спроси Библиотекаря; Спроси свою библиотеку; Спроси специалиста; Электронная справочная служба «Спроси библиографа»; Я ищу... та ін.

Довідково-бібліографічні служби європейських та американських бібліотек мають зазвичай лаконічніші і наочніші назви: AnswerONLine; Ans-

werXpress; AnyQuestions; Ask a Librarian; Ask a question; Ask a UT System Librarian; Ask now!; Ask the Librarians – LIVE; Ask Us Now; AskAway; AskUs Online; AskUs24/7; BiblioteksVagten; Biblioteksvar; Jourhavande bibliotekarie; KnowItNow; LIVE; Live Libraria; LiveHelp; L-net; LRC Live; Online Librarian; Q and A NJ; Q&A Live; Questionpoint 24/7 Reference Service; Virtual Reference Project; Virtual Reference Service та ін.

Можна припустити, що в українську практику термін «віртуальна довідка» прийшов з Росії і США, адже керівні документи ІФЛА іменували її «цифровою довідкою» [23]. Як зазначав ініціатор створення першої російської бібліотечної довідкової служби в електронному середовищі А.О. Пурник: «Виртуальную справочно-информационную службу от других – реальных – информационных служб ЦБС отличает то, что она существует «виртуально», т. е. ее работа связана исключительно с обслуживанием виртуальных (сетевых) пользователей. Тем не менее, было решено вывести в Сеть нашу службу (на тот период скорее – услугу) под названием «Виртуальная справка». Это название прижилось и, по нашим наблюдениям, начинает использоваться специалистами как устойчивое понятие» [21].

Львівський бібліотекар, який дотепер хоче зберегти анонімність, подаючи у своєму блозі список бібліотек України, де функціонують онлайнві довідкові служби, зазначив: «Вже багацько бібліотек України позапустило собі сервіс «Віртуальна довідка». Вирішив зібрати їх всіх на одній сторінці. Раптом хтось з читак не знає як це працює: клікає, заповнює форму, пише запитання і навіть якщо воно буде безглуздом – бібліотекарі все рівно будуть паритись як на нього мудро відповісти» [7].

Пояснення, що таке «віртуальна довідка» знаходимо у правилах користування такими послугами на сайтах українських бібліотек:

«Віртуальна довідка – це відповідь на разовий запит віртуального користувача, що містить бібліографічну та (або) фактографічну інформацію і здійснюється в інтерактивному режимі. Віртуальним користувачем вважається особа, яка користується службою «Віртуальна довідка» сайту бібліотеки» (Закарпатська обласна наукова бібліотека. <http://www.biblioteka.uz.ua/poslugi/poslugi.php>).

«Віртуальна довідка – нова спеціальна служба нашої бібліотеки, яка надає відповіді на Ваші запитання у режимі віддаленого доступу (через Інтернет)» (Публічна бібліотека імені Лесі Українки <http://lucl.lucl.kiev.ua/dovidka/index.php>

«Віртуальна довідка – не тільки назва розділу

нашого сайту, але й нова бібліотечна служба для користувачів» (Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаєва <http://www.niklib.com/vinf/about.ua>.)

«Віртуальна довідкова служба (ВДС) – онлайн-ова довідкова служба (віртуальна довідка)..., що виконує разові запити віддалених користувачів, пов'язані з пошуком інформації за різними темами, яка: загальнодоступна і безкоштовна для всіх користувачів; приймає до виконання універсальні за змістом запити; виконує прийняті до роботи запити і надає відповіді, якщо необхідна інформація відсутня; забезпечує конфіденційність інформації про користувача» (Дніпропетровська обласна наукова бібліотека <http://www.libr.dp.ua/virtb.phtml>).

«Віртуальна довідка» – це інформаційна служба, за допомогою якої ти зможеш отримати інформацію про книги, статті, інтернет-ресурси з певної теми» (Хмельницька обласна бібліотека для дітей імені Т. Г. Шевченка <http://www.odk.km.ua/index.php/rules/46>).

«Віртуальна бібліографічна довідка» – це бібліотечна служба, черговий оператор якої допоможе Вам знайти інформацію про книги, статті, Інтернет-ресурси, а також підібрати список літератури за конкретною темою» (Національна бібліотека України для дітей: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3873>; Вінницька обласна універсальна бібліотека імені Тимірязєва: http://www.library.vn.ua/spravka_rules.php).

«Відповідь на разовий запит віддаленого користувача, що включає бібліографічну й (або) фактографічну інформацію й виконується в інтерактивному режимі, називається віртуальною довідкою» (Наукова бібліотека Херсонського державного аграрного університету <http://www.ksau.kherson.ua/lib-ksau/?link=virhelp>).

«Віртуальна бібліографічна довідка» – це інтерактивна послуга, яка надає відповіді на разові запити дистантних (індивідуальних та колективних) користувачів, пов'язані з пошуком інформації з усіх галузей знань» (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: http://irbis-nbuv.gov.ua/info_lib.html).

Отже, як бачимо, «віртуальною довідкою» вважають: «бібліотечну службу», «інформаційну службу», «нову інформаційну службу бібліотеки», «нову спеціальну службу бібліотеки», «сервіс», «інтерактивну послугу», «бібліотечну службу», «онлайн-ову довідкову службу» або «відповідь на разовий запит віддаленого користувача», «відповідь на разовий запит віртуального користувача... в інтерактивному режимі...».

У наведених вище визначеннях підкреслюється новизна цієї послуги для користувачів та її віддалений (дистанційний) характер, робиться наголос на електронних формах роботи. По суті, це є довідкова служба, що надає інформаційні послуги в режимі on-line на базі інформаційних ресурсів власної бібліотеки та Інтернету. Але ж це не довідка як така.

Довідкою є результат діяльності (у даному разі інформаційного пошуку) відповідно до разового запиту користувача. А якщо довідка виконана спеціалістом бібліотеки, то вона не може бути віртуальною, адже створена, виконана реальною фізичною особою, яка робить все це сьогодні звичайно ж із застосуванням електронних технологій пошуку, обробки і доставки документів. Зміст поняття «віртуальний» чітко визначений у фахових виданнях:

«віртуальний (від лат. virtualis – сильний, здібний) – можливий, той, що може або має (повинен) проявитися; в[іртуальн]-і переміщення – можливі елементарні переміщення точок» [26, с.129];

«віртуальний (з лат. virtualis) – 1) можливий, той, що може або повинен проявитися за певних умов; 2) умовний, гаданий (напр. в[іртуальн]-а реальність); 3) створений засобами комп'ютерної графіки» [17, с.122];

«virtual – 1) фактичний; дійсний; 2) можливий, віртуальний; гаданий, передбачуваний; 3) уявний; 4) ефективний» [2, с. 639].

Та й у масовій свідомості слово «віртуальний» сприймається саме як ілюзорний, умовний, уявний, хоча останнім часом під тиском його необґрунтованого вживання для позначення комунікаційних технологій воно набуває нового, безпідставно розширеного, значення.

У чому ж тут ілюзія і віртуальність? Адже на запит відповідає конкретний, як правило, високопрофесійний працівник бібліотеки, на деяких сайтах наводяться його ім'я, прізвище і навіть фото, а назва розділу... «Віртуальний бібліограф». Нам здається, що це не коректно, у першу чергу, стосовно самих фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, яких нині досить часто називають: операторами, консультантами, інструкторами, інформаційними посередниками, а також: дослідниками знань, навігаторами знань, інформаційними навігаторами, інтелектуальними навігаторами, менеджерами знань тощо.

Щодо назви сучасних довідкових служб, виділених на сайтах бібліотек в окремому розділі, то було б правильно, на наш погляд, вживати термін «електронна довідкова служба» (онлайн довідкові послуги). Це підкреслює електронний харак-

тер подання запиту на інформацію, використання електронних джерел пошуку і надання відповіді в електронному вигляді каналами зв'язку. Можна користуватися і назвою: «Довідкова (довідково-бібліографічна, довідково-інформаційна) служба», або зовсім просто з рекламним підтекстом «Запитайте бібліографа (бібліотекаря)», адже такі служби пропонують користувачеві варіанти як безпосереднього відвідування бібліотеки, так і віддаленого звернення: телефоном, факсом, звичайною чи електронною поштою, засобами інтернет-технологій (чат, заповнення web-форм, миттєвих повідомлень, онлайн тощо), залежно від технологічних можливостей конкретної бібліотеки та її кадрового забезпечення.

Крім того, такий підхід цілком відповідає міжнародному стандарту ISO 2789:2006 «Information and documentation – International library statistics» («Інформація і документація – Міжнародна бібліотечна статистика»), в якому подано визначення відповідних понять та їх кількісні характеристики, необхідні для статистичних звітів про діяльність бібліотек і оцінки їх ефективності. Згідно з цим нормативним документом, до електронних послуг належать: онлайн каталоги, бібліотечний веб-сайт, електронна колекція, доставка електронних документів за каналами зв'язку, електронна довідкова служба, навчання користувачів електронним послугам, доступ до Інтернету [36, с. 42].

На невідповідність визначення «віртуальний» змісту, що вкладається в такі поняття, як «віртуальна бібліотека», «віртуальна довідкова служба» звертає увагу Ю. М. Столяров. Він зазначає, що «віртуальний» у перекладі з латини означає «кажущийся, мнимый, возможный, предполагаемый, несуществующий, иллюзорный...» [29, с. 17]. Отже віртуальна реальність в принципі неможлива: як тільки вона стає реальною, вона перестає бути віртуальною. На його думку, бібліотекознавці повинні перехворіти словом «віртуальний»: «Виртуальная библиотека ... это выражение метафоричное, нестрогое, условное, есть ему синонимы: «автоматизированная, электронная, компьютерная, онлайн-вая» [29, с. 21]. Вчений прогнозував: «Когда все библиотеки станут электронными, свяжутся между собой автоматизированным способом, уйдет и слово виртуальная, уйдет само собой, потихоньку, без того нахальства, с каким вламывается в современную профессиональную речь» [29, с. 20].

У керівних принципах створення і функціонування віртуальних довідкових служб, підготовлених Спеціальним комітетом з розроблення керівних до-

кументів для цифрових довідкових служб Секції комп'ютерних довідок Американської бібліотечної асоціації і схвалених секцією директорів Асоціації довідкових служб і обслуговування користувачів у червні 2004 р., йдеться: «Віртуальна справка – это справочная служба, функционирующая с помощью электронных технологий, часто в реальном масштабе времени. Клиенты используют компьютеры или другие интернет-технологии для взаимодействия с персоналом службы без физического контакта. При этом часто применяются такие коммуникационные технологии, как чат, видеоконференции, передача голоса по интернет-протоколу (IP), связь через браузер (co-browsing), электронная почта и интернет-пейджинг (instant messaging).

В деятельности виртуальной справочной службы часто используются ресурсы доступные в реальном масштабе времени, однако использование электронных ресурсов при поиске ответа на вопрос пользователя само по себе не является виртуальной справкой.

Запросы виртуальных пользователей часто сопровождаются общением с персоналом по телефону, факсу, межличностной или обычной почте, однако сами по себе эти способы коммуникации не могут рассматриваться как виртуальные» [24, с. 261].

На неправомірність використання терміна «виртуальный» для позначення довідкової роботи вказує американський вчений Ендрю Пейс (А. Расе). Дослідник вважає, що нічого віртуального у такій довідці немає: реальна робота, зроблена реальними людьми, – чому ж тоді віртуальна? Лише тому, що надана за допомогою електронної пошти чи інших сучасних засобів? [37, с. 88].

Ми згодні з Ю. Столяровим і Е. Пейсом, але, на нашу думку, це питання потребує більш ґрунтовного лінгво-соціотермінологічного дослідження.

Його необхідність зумовлена, по-перше, тим, що «виртуальна» термінологія доволі динамічно набуває усталених словникових форм.

В «Англо-українському словнику-довіднику бібліотечно-інформаційної термінології» поруч з перекладами термінів: digital archives – цифровий (електронний) архів; digital collection – зібрання (фонд) електронних (цифрових) матеріалів; digital library – цифрова (електронна) бібліотека; electronic reference collection – електронний довідковий фонд; electronic reference service – довідкове обслуговування електронними засобами; electronic resources – електронні ресурси; electronic text – електронний текст – подаються і їх визначення: virtual library – віртуальна бібліотека; virtual memory –

віртуальна пам'ять; virtual reality – віртуальна реальність [30, с. 109, 120, 310] та ін.

«Українсько-російський поняттєвий словник термінів та аббревіатур у сфері інформатизації» містить тлумачення низки термінів: віртуалізація, віртуальна економіка, віртуальна пам'ять, віртуальна реальність, віртуальне підприємництво, віртуальне співтовариство, віртуальний бізнес, віртуальний канал, віртуальний магазин, віртуальний файл, віртуальні світи, віртуальні технології (англ.: virtual technologies) – сукупність методів і процесів виробництва віртуальної реальності [33, с. 64] та ін.

Солідно представлені визначення термінів прикметниками віртуальна(-ий), електронна(ий), цифрова(-ий) у «Тлумачному словнику з інформатики» [31, с. 291–295, 325–327, 585–587].

На сайті Україномовного інформаційного фонду у реєстрі бази даних (БД) «Словники України» online подані такі терміни з коренем «віртуал»: віртуалізація, віртуалізований, віртуалізувати, віртуаль, віртуальний, віртуальність [27]. Однак, наведено лише словозміну термінів.

О. В. Фокеев у термінологічному словнику «Библиографическая наука и практика» звертає увагу на складнощі, пов'язані з відсутністю зводу термінів, необхідних для функціонування бібліографії в електронному середовищі і подає визначення термінів: «виртуальная база данных», «виртуальная библиография», «виртуальная библиотека», «виртуальная информация», «виртуальная память», «виртуальная реальность», «виртуальный справочно-библиографический аппарат», «электронная библиография» [34, с. 62, 263].

По-друге, у сучасному суспільстві наростає прагнення конституювати «виртуальні» послуги. Наприклад, у Росії Віртуальна довідково-інформаційна служба публічних бібліотек – проект Міністерства культури РФ і Міжрегіональної асоціації ділових бібліотек, була відкрита у жовтні 2003 р. на основі безкоштовної довідково-інформаційної служби «Віртуальна довідка». Протягом 3 років вона розміщувалася на сайті Централізованої бібліотечної системи «Київська» (Москва), а нині є міжнародним проектом, що об'єднує довідкові служби 20 публічних бібліотек Росії, три з України, і одну з Казахстану (розміщується на загальноросійському інформаційно-довідковому порталі (www.library.ru).

Того ж таки 2003 р. Міністерство культури і мистецтв України провело Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Електронні ресурси бібліотек», де всебічно розглядалися проблеми автоматизації державних бібліотек, створення, збере-

ження електронних ресурсів, організації електронних каталогів. Висвітлювався також досвід створення на сайтах бібліотек колекцій «електронна» або «віртуальна» бібліотека, організації до них доступу, надання довідкових послуг віддаленим користувачам. А у підсумковому документі Конференції була ухвалена рекомендація «Обласним універсальним науковим бібліотекам ... протягом 2004 р. розпочати обслуговування користувачів через Інтернет, з цією метою відкрити на сайтах бібліотек розділ «віртуальна довідка» [11, с. 135].

А згодом Міністерство культури вже почало вивчати стан роботи «віртуальних довідкових служб» системи, було складено характеристику кожної такої служби. Тут плідно попрацювала Харківська державна наукова бібліотека, яка провела два загальнодержавних та одне регіональне дослідження. «Мета загальнодержавного дослідження «Віртуальна довідка в бібліотеках України» – визначення умов для створення корпоративної мережі довідково-бібліографічної віртуальної служби України, активізація використання довідково-бібліографічних віртуальних служб (ДВС), створених у бібліотеках України шляхом оптимізації їх діяльності, визначення умов для створення корпоративної ДВС України» [15]. Вивчалися можливості віддаленого довідкового обслуговування за допомогою комп'ютерних технологій, аналізувалися стан роботи створених довідкових служб та аудиторія користувачів за соціально-демографічними характеристиками тощо.

Велика шана усім бібліографам, які у непростих умовах з ентузіазмом опановують нові технології і форми роботи. Однак називати всю цю діяльність «віртуальною» немає підстав. На нашу думку, тут бракує термінологічної акуратності, адекватності, точності. Щоб переконатися у цьому, уважніше розглянемо сутність, особливості, плюси і мінуси різних форм довідково-бібліографічного обслуговування читачів.

Детальний аналіз форм обслуговування через Інтернет здійснено у фахових виданнях, зокрема в статтях Н. Є. Адріанової, І. Ю. Багрової, Є. Д. Жабко, М. Ю. Нецерет, Г. М. Швецової-Водки та ін. З різних аспектів бібліотечно-інформаційного обслуговування в електронному середовищі захистили дисертації О. Д. Жабко, О. О. Ісаєнко, В. М. Медведева, Д. Соловяненко, Трачук Л.Ф. та ін. Видано низку практичних та науково-методичних посібників з пошуку інформації.

Досліджуючи питання комп'ютеризації бібліографічного обслуговування, Л. Ф. Трачук зазначає, що «... в Україні з'явився новий вид електронного ДБО,

що відповідає на запити віддалених користувачів бібліотек – так зване віртуальне ДБО» [32, с. 17].

Аналізуючи діяльність сучасних бібліотечних довідкових служб, більшість фахівців відзначають їх органічний зв'язок з традиційним ДБО за багатьма параметрами. Професор Рівненського державного гуманітарного університету Г. М. Швецова-Водка, розкриваючи алгоритм «віртуального» (електронного) довідково-бібліографічного обслуговування, який складається з шести етапів: приймання запитів, формування пошукового образу запиту, визначення джерел пошуку, пошук інформації, оформлення відповіді, відправлення відповіді, окреслює його особливості при виконанні різних типів довідок за аналогією з моделлю традиційного ДБО [8], хоча при цьому називає адресні, тематичні, фактографічні, уточнювальні запити віддалених користувачів «віртуальними». Спираючись на досвід роботи Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, вона розглядає технологію виконання «віртуальної довідки», звертає увагу на бібліографічну культуру, необхідність удосконалення цього перспективного виду бібліографічного обслуговування [35].

Доводиться констатувати, що, незважаючи на певний досвід, накопичені архіви електронних довідок, й досі немає чіткого розуміння ефективних шляхів задоволення інформаційних потреб користувачів, немає загальної концепції довідкового обслуговування в електронному середовищі, не існує стратегії його розвитку.

Звичайно, комп'ютерні технології значно розширюють функціональний спектр довідково-бібліографічних служб, істотно впливаючи на якість їхньої роботи. Так, можливість задати питання через сайт – це ще один з сучасних технологічних засобів у репертуарі довідково-бібліографічних послуг. Найбільший ефект задоволення інформаційної потреби спостерігається при комбінованому використанні комунікацій: поєднання спілкування з користувачем телефоном і консультація щодо пошуку інформації комп'ютерними технологіями. При цьому у бібліографа є можливість детальніше уточнити вже використані інформаційні ресурси, рівень інформаційної культури користувача, його комп'ютерне забезпечення.

У нашій практиці довідково-бібліографічної роботи бували такі запити, отримуючи які, ми серйозно задумувалися. Вони здавалися надзвичайно складними, але лише на перший погляд, з огляду на традиційні технології пошуку, велику кількість друкованих джерел, необхідних для перегляду і

відповідно витрат значного часу... Нині ж відповіді на різні питання можна знайти за лічені секунди засобами Google чи іншої пошукової системи, які постійно вдосконалюються. Та й самі споживачі інформаційних послуг стають комп'ютерно грамотними, освіченішими і самостійнішими у пошуку інформації. Вже з'явився вираз «гуглити інформацію» [шукати за допомогою програмних засобів], який проникає і в літературну мову: «Тільки новий Гоголь постміленіумної доби має працювати на комп'ютері, має вміти гуглити інформацію» [10].

Перевагами електронних довідкових служб є: можливість звернутися будь-кому з будь-якої точки, у будь-який час; оперативність отримання кваліфікованої відповіді провідних фахівців бібліотеки. За часом одержання відповіді на запит тут практикується асинхронне та синхронне обслуговування. Ці види обслуговування доповнюють один одного, вони дають змогу бібліографові відповідати одразу, або ж підготувати ґрунтовнішу відповідь за відведений для послуги час. У практиці роботи бібліотек України застосовується переважно асинхронне довідково-бібліографічне обслуговування.

Терміни виконання довідок: від 1 до 20 днів з моменту надходження запиту. Вони відповідають Закону України «Про доступ до публічної інформації», що набув чинності 10 травня 2011 р.: «Стаття 20. Строк розгляду запитів на інформацію. 1. Розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. 4. У разі, якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник інформації може продовжити строк розгляду запиту до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження» [19, с. 35–36].

Разом з тим, електронні довідкові служби бібліотек головним своїм завданням вважають оперативне надання відповідей на запити віддалених користувачів із забезпеченням надійності та повноти інформації, комплексність обслуговування, що включає надання як бібліографічної, так і повнотекстової інформації, пріоритетне використання електронних ресурсів при задоволенні запитів користувачів.

Якби там не було, але суть послуги не змінилася: функціонування у режимі «запит – відповідь», пряма взаємодія реального читача (віддаленого користувача) і бібліографа, який сьогодні постає в якості оператора, навігатора інформаційних ресурсів.

Як традиційні моделі ДБО, так і довідкові служби, що діють в електронному середовищі, свою роботу вибудовують на таких основних принципах: загальнодоступність та безкоштовність; оперативність виконання запитів; обов'язковість надання відповідей користувачам; гарантування конфіденційності особистої інформації, наданої користувачами; висока якість обслуговування віддалених користувачів; надання об'єктивної та достовірної інформації з посиланнями на авторитетні джерела та дотриманням вимог Кодексу етики бібліотекаря; дотримання положень Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Що стосується, наприклад, принципу конфіденційності, то його, на жаль, дотримуються не всі.

На відміну від довідкових служб західних бібліотек, російські, а згодом і українські довідкові служби запровадили в електронному середовищі публічність обслуговування: усі питання і відповіді друкуються тут на відповідній сторінці сайта. Тому «общение в «Виртуальной справке» более напоминает участие в конференции, где всем пользователям Сети видны и вопросы, и ответы, чем общение по электронной почте, результаты которого видны только участникам «разговора» [21].

Але ж конфіденційними є не лише користувачі, які звертаються з запитом, а й самі запити, їх тематика. Тому так чинити, це все одно, що виставляти на загальний огляд приватне листування з читачами. У Кодексі етики бібліотекаря наголошується, що «ми оберігаємо право користувачів бібліотек на таємницю інформації та забезпечуємо конфіденційність бібліотечно-інформаційного обслуговування» [14, с. 49]. Принцип конфіденційності запитів повинен спрацьовувати при спілкуванні користувача і бібліотекаря віч-на-віч, по телефону, звичайною чи електронною поштою, за допомогою SMS-повідомлень, програм обмінів текстовими повідомленнями (ICQ, Skype) тощо. На нашу думку, його слід дотримуватися завжди, і при традиційних формах роботи, зокрема й під час усного спілкування.

Електронними довідковими службами виконуються ті ж типи бібліографічних довідок, що й традиційним ДБО: адресні, фактографічні, тематичні, уточнювальні. Зазвичай до виконання приймаються запити щодо наявності та місцезнаходження конкретних документів у фондах бібліотеки; встановлення певних фактів, подій; уточнювальні довідки (уточнення бібліографічних даних документа); тематичні довідки, що не потребують складного бібліографічного пошуку і можуть бути

виконані на основі використання ресурсів бібліотеки та Інтернету; тематичні довідки краєзнавчого характеру. Орієнтуючі довідки (про порядок та умови бібліотечно-інформаційного обслуговування в бібліотеці, про функції її структурних підрозділів, про заходи, що відбуваються в установі тощо) виконуються як засобами служби, так і виокремлюються в розділ «Питання, які найчастіше задають користувачі».

Разом з тим, існують в бібліотеках й обмеження щодо надання довідок: не розглядаються питання, пов'язані з написанням творів, пошуком готових рефератів, наукових, дипломних, курсових та контрольних робіт; не виконуються довідки, що потребують складного наукового та професійного пошуку і великих витрат часу (складні довідки, за бажанням користувача, можуть виконуватися на платній основі, проте можливості бібліотек обмежені, тому не всі типи довідок приймаються до виконання); не надаються відповіді на запитання комерційного характеру, а також на ті, що суперечать чинному законодавству України та морально-етичним нормам; не розглядаються запити розважального характеру (відповіді на питання вікторин, кросвордів, інтелектуальних ігор); не надаються юридичні, медичні консультації тощо.

Бібліографи довідкових служб, що діють в електронному середовищі, перебувають у вигіднішому становищі порівняно з працівниками традиційних довідкових відділів, адже у разі надходження від користувача більше одного питання протягом доби вони мають право (згідно зі встановленими правилами) надавати відповідь лише на одне з них (за власним вибором). Такі фахівці забезпечені від роздратування, нетерплячості, невдоволення безпосередньо присутніх читачів. Разом з тим вони позбавлені позитивних емоцій, що виникають при живому спілкуванні, вони не відчувають тієї особистої вдячності, що є однією зі складових морального задоволення персоналу від наданої послуги. Як засвідчує практика, успішному пошуку потрібної інформації сприяє саме психологічний контакт бібліографа з користувачем при спілкуванні віч-на-віч. У працівника традиційної служби ДБО є більше можливостей провести з ним інтерв'ю, уточнити його запит, скерувати пошук. Нездарма ж після звернення електронною чи звичайною поштою користувачі нерідко додатково, по телефону, узгоджують зі співробітником довідкової служби бібліотеки стратегію пошуку, хронологію, терміни тощо (при виконанні складних довідок). Все це впливає на визначення першочергових ре-

сурсів пошуку, пріоритетність мов та видів документів, обсяг записів тощо.

Отже, якість обслуговування конкретного користувача, майбутнє «віртуального» сервісу значною мірою залежить від бібліографів, їхньої кваліфікації, бажання допомагати у пошуку інформації.

На жаль, недостатній професійний рівень кадрів, їх старіння, відсутність необхідної системи підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної галузі вищої кваліфікації, непрестижність професії бібліотекаря у молодіжному середовищі, що впливає, насамперед, з оцінки вартості цієї праці, – все це ускладнює організацію ефективного сучасного ДБО в бібліотеках України. Зазначимо, що у США до роботи у довідкових службах бібліотек залучаються магістри вищих бібліотечних шкіл, і, враховуючи складність виконання консультаційної бібліографічної роботи, оплата персоналу довідкових служб набагато вища, ніж в інших підрозділах.

Аналізуючи діяльність електронних довідкових служб, слід звернути увагу на такі їх особливості. Коли читач звертається до традиційної довідкової служби бібліотеки, то його вчать шукати інформацію, інформують про систему пошуку в конкретній бібліотеці (алфавітний, систематичний каталог, довідково-бібліографічний фонд, довідкові електронні ресурси тощо), а послуговуючись «віртуальними» довідковими службами, він отримує не рекомендації, не орієнтування (подивіться в електронному каталозі на цьому самому сайті, сформульте пошуковий припис), а готову відповідь з 5–20 джерел, обраних оператором довідкової служби за власним вибором. Це при тому, що відповідь на простий типовий тематичний запит, зазвичай, виходить за межі наперед заданих правил функціонування служби.

При традиційному обслуговуванні критеріями обмеження пошуку є види документів, мова, хронологія, цільове призначення тощо, але не кількість. Хоча кількість документів обумовлюється (передбачається) характером, глибиною дослідження користувача, його цільовим призначенням: обсяг матеріалу, який необхідно опрацювати, залежить від пізнавального інтересу користувача, від того, що він готує – коротке повідомлення, лекцію, реферат, дипломну роботу чи дисертацію.

Формально на конкретний запит надається конкретна відповідь, проте чи задовольняє ця відповідь користувача, чи вона дає йому можливість на належному рівні підготувати наукове дослідження, чи задовольняє його інформаційні потреби, пов'язані з освітньою, виробничою діяльністю, чи навчає вести подальший самостійний пошук доку-

ментів – все це залишається за межами уваги онлайнової довідкової служби (у даному разі не йдеться про конкретну фактографічну, адресну чи уточнювальну довідку). На нашу думку, формалізовані послуги не сприяють підвищенню інформаційної культури користувачів, а виховують споживацьке ставлення до інформаційного обслуговування. У цій ситуації доцільніше дотримуватися народної мудрості: «не треба давати рибу, краще подарувати вудку і навчити її ловити».

До речі, на сайтах Бібліотеки Конгресу США, Австралійської національної бібліотеки, які одними з перших запровадили службу «Ask a Librarian» («Запитай бібліотекаря»), перш ніж заповнити форму запиту користувачеві обов'язково нагадують про електронні каталоги бібліотеки, доступні на цьому ж сайті, а також пропонується тематична система навігаторів, онлайніві систематичні добірки енциклопедичних, довідкових видань, аналітичних матеріалів для самостійного пошуку.

Така методика роботи цілком виправдовує себе, адже до підрозділів електронних довідкових служб запити надходять, як правило, після невдалої самостійної спроби пошуків користувача. Крім того, трапляються користувачі, котрі хочуть роботу з пошуку необхідної інформації перекласти на плечі бібліотекарів.

Цілком очевидно, що користувач, який звертається за послугами до бібліотеки, часто й сам може знайти потрібну інформацію в електронному середовищі. Тому варто радити користувачам зазначати вже самостійно переглянуті джерела, детальніше обґрунтовувати своє звернення до довідкової служби, мотивуючи чому саме фахівцям бібліотеки потрібно виконувати пошукову роботу.

При задоволенні запитів користувачів сучасні довідкові служби дедалі частіше надають перевагу ресурсам Інтернету: пошуковим системам, онлайн-довідникам, енциклопедіям, електронним каталогам та бібліотекам, сайтам органів державної законодавчої і виконавчої влади, місцевих адміністрацій, наукових установ, університетів, видавництв, музеїв, інформаційних агенцій тощо. При потребі, звичайно ж, залучається і традиційний довідково-бібліографічний апарат бібліотеки: каталоги, картотеки, довідково-бібліографічний фонд.

У відповідях різних бібліотек кількість документних, бібліографічних джерел або відсилок до Інтернет-ресурсів коливається від 5 до 20. Тобто інформація обмежується кількісно, а не змістовно чи якісно.

Аналіз якості виконання запитів «віртуальної»

довідкової служби Хмельницького національного університету засвідчив, що переважна більшість довідок виконані добре, позитивні відповіді даються на майже 80% запитань. «Разом з тим виявляються запити, що були виконані, але мають недостатньо конкретну, недостатньо повну інформацію. Серед них виділяються проблемні теми, з яких не вистачає літератури» [6].

Останнім часом «віртуальними» стали називати також типи бібліографічних довідок, які представлені на сайтах бібліотек, хоча вони відповідають державним стандартам і усталеним традиціям. Упродовж тривалого часу бібліотеки виконують ці довідки, користуючись електронними ресурсами, електронною поштою. Вони є письмові або документально-фіксовані, у даному випадку зафіксовані на жорсткому диску комп'ютера бібліографа і передаються каналами зв'язку користувачеві, який може з екрана свого комп'ютера зчитати цю інформацію, записати на інший носій або роздрукувати. Віртуальними певною мірою можна розглядати готові довідки, представлені у «базах знань» (архівах довідок), хоча вони реально підготовлені на запит реального користувача, і лише зберігаються в електронній формі, відповідно до дати створення чи за тематичним рубрикатором.

Доволі різноманітний пошук у «базах знань». Він можливий за датою, номером питання, ключовими словами (або словами з тексту питання), темою шляхом заповнення відповідного поля пошукової форми, електронною адресою користувача тощо.

Досвід засвідчує, що порада фахівців «віртуальних» довідкових служб користувачеві перед відправленням свого запиту пошукати відповідь у банку даних (знань) не завжди є доречною: якщо вузькофаховий запит – шанс знайти відповідь на нього незначний, а користувач витрачає багато часу на послідовний перегляд купи тематичних файлів; якщо ж запит на широку тему, то наявна у БД відповідь обмежена кількісно і на даний час морально застаріла, адже постійно з'являються нові публікації, та й пошук здійснюється в уже зміненому інформаційному середовищі. Одна з важливих умов традиційного ДБО – при використанні довідки з архіву виконаних довідок, доповнювати список літератури новою інформацією тут, зазвичай, ігнорується. Хоча аналіз представлених масивів відповідей на сайтах бібліотек засвідчує певне наближення до традиційної моделі обслуговування користувачів у режимі «запит – відповідь». Варто відзначити зростання професійної кваліфікації бібліографів з пошуку інформації в електронному

середовищі. Але, якщо говорити про культуру обслуговування і певний «сервіс», то замість писати користувачеві відповідь за запит: шукайте відповіді у базі знань, до прикладу, за № № 20, 245, 347 (не називаємо конкретних сайтів з огляду на типовість), слід узагальнити наявні відповіді і подати користувачеві вже систематизовану інформацію, доповнивши її новими документами з теми запиту.

З іншого боку, неефективно і нераціонально утримувати службу чи підтримувати базу даних (відібраних колись, кимось, з якоюсь метою), яка, по суті, є фрагментами повніших баз, того ж електронного каталогу. Хоча ці своєрідні «хроніки», «історії пошуку» можуть широко використовуватися як навчальний матеріал бібліотечними фахівцями, слугувати банками даних вивчення інформаційних потреб користувачів, які зверталися до послуг бібліотеки. Ці Архіви довідок (банки знань), створені довідковими службами, швидше є банками ідей, а найціннішими є, звичайно, новітні ідеї.

До особливостей обслуговування в режимі «запит – відповідь» належать, як відомо, індивідуальність та ексклюзивність послуги, прагнення максимально задовольняти інформаційні потреби окремо взятого науковця, фахівця, студента. Орієнтування ж на пошук відповідей лише у базах відповідей призводить до зниження якості довідкових послуг, до формування усереднених інформаційних потреб. Іншими словами, спілкування лише через так звані «віртуальні» довідкові служби не сприяє піднесенню рівня суспільної культури, адже воно великою мірою її формалізує.

Недарма ж у керівних принципах ІФЛА з цифрової довідки звертається увага на необхідність інтеграції нового виду послуг у традиційні для бібліотек системи обслуговування. Наголошується на необхідності підтверджувати користувачеві отримання запиту, відповідати на питання якомога швидше, дотримуватися конфіденційності щодо запитів, користувачів, працювати змістовно, розвивати інформаційну грамотність користувачів, повідомляти як знайдена інформація. Необхідно дотримуватися об'єктивності, давати чіткі відповіді, вказувати де знаходиться інформація, зазначати використані для пошуку джерела, виконавців [23].

Вітчизняні книгозбірні, їх довідкові служби, діючи в умовах електронного середовища, також особливу увагу приділяють оформленню довідки, вихованню і підвищенню інформаційної культури користувачів. Наприклад, у науковій бібліотеці Хмельницького національного університету «при виконанні довідки користувачам надається або

список документів, або джерела пошуку інформації, або список документів і джерела пошуку в одній відповіді. Все залежить від ступеня складності запитання, обсягу знайденої інформації» [6].

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського розвиток довідково-бібліографічного обслуговування відбувається відповідно до статусу, місії Бібліотеки, завдань, системи науково-інформаційної діяльності, комплексної координації, кооперації і взаємодії підрозділів спеціалізованого бібліотечно-інформаційного обслуговування, диференційованого підходу до задоволення запитів користувачів. Довідково-інформаційна діяльність тут спрямована на максимальне задоволення запитів користувачів в усній та письмовій (документально зафіксованій) формах, розширення репертуару і користувацької аудиторії послуг на основі нових технологічних рішень і технічних можливостей, гармонійного використання для задоволення універсальних запитів як ресурсів власного інформаційного потенціалу, так і мережевих ресурсів. Цілком логічним є пріоритетність задоволення запитів наукового, виробничого і освітнього характеру, які не можуть бути виконані користувачем на базі доступних йому ресурсів місцевих, регіональних бібліотек та інформаційних центрів.

Доволі оптимальною у цьому зв'язку є система ДБО Бібліотеки Конгресу США. Через розділ «Ask a Librarian» пропонується обрати відповідний спеціалізований підрозділ, до якого після заповнення web-форми встановленого зразка адресується запит.

Важливим орієнтиром є модель ДБО Російської державної бібліотеки, представлена на сайті бібліотеки у розділі «Віртуальна довідкова служба». Вона має такі складові: 1. Прості відповіді на ваші запитання – включає добірку питань-відповідей типу: Як записатися до бібліотеки? Де шукати потрібну книгу? Хто може допомогти підібрати літературу для реферата або наукової роботи? 2. Консультація бібліографа – тут досвідчені фахівці допомагають підібрати літературу, підкажуть, якими довідковими ресурсами можна скористатися самостійно. Запити приймаються цілодобово, без обмежень, але на пошук необхідної інформації може витратитися 2–3 робочих дні. 3. Чат з бібліотекарем – у режимі реального часу є можливість задавати питання про роботу бібліотеки і відразу отримувати відповідь. 4. База знань – тут зібрано найцікавіші з виконаних бібліографічних довідок – списки літератури з певної теми, фактографічні та біографічні довідки. 5. Трудомістки бібліогра-

фічні довідки, підготовка тематичних списків літератури, встановлення місцезнаходження документа (понад три назви) виконуються відділом ДБО на платній основі.

Отже, бібліотечна довідкова служба, аби максимально задовольняти інформаційні запити сучасних користувачів, повинна постійно вдосконалювати свою роботу. Бібліотекам усіх рівнів, починаючи з дитячих та шкільних, необхідно виховувати інформаційну культуру персоналу та користувачів, розвивати навігаторську, прогностично-аналітичну функції, організувати інформаційну діяльність та ДБО в упереджувальному режимі.

Бібліографи Корпоративної віртуальної довідкової служби універсальних наукових бібліотек (Росія) відкрили блог «Библиограф+» (<http://konunb.blogspot.com/>), де у коментарях можна висловлювати свої думки, оцінки, вносити пропозиції, висловлювати побажання щодо покращання діяльності служби. Недарма цю службу, координатором якої є Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург), вирізняє висока інформаційна культура, дотримання вимог чинних стандартів бібліографічного опису, зокрема й електронних ресурсів.

Перспектива розвитку довідково-бібліографічних служб – в їх об'єднанні, координації їхньої діяльності, а також у взаємодії бібліотек певних відомчих систем, регіонів, насамперед щодо формування зведеного довідково-пошукового апарату, довідково-бібліографічних фондів, узгодженої передплати доступу до зарубіжних реферативних, бібліографічно-повнотекстових БД, орієнтації на комплексне та оперативне обслуговування користувачів.

Така служба має здійснювати переважно консультативну діяльність: орієнтувати у ресурсах свого регіону, навчати здійснювати самостійний пошук, спрямовувати користувачів на опанування джерелознавчими знаннями щодо основних ретроспективних та поточних реферативно-бібліографічних ресурсів пошуку з теми свого наукового дослідження чи профілю діяльності. У цьому контексті створення зведених каталогів бібліотек регіону, області, країни набуває особливої актуальності. У Росії, наприклад, Центр Либнет об'єднав бібліотеки для участі у Зведеному каталозі бібліотек Росії. Національний авторитетний файл предметних рубрик, за структурою виконаний у вигляді тезауруса, є продуктом Либнет і доступний бібліотекам-учасникам [25, с. 39].

Якщо говорити про Україну, то тут позитивним прикладом є функціонування «Корпоративної віртуальної довідки бібліотек м. Луганська», «Корпо-

ративної віртуальної довідкової служби наукових бібліотек Харкова»; створення спільними зусиллями Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Наукового інформаційного центру Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій та бібліотеки Національного університету радіоелектроніки зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках Харкова. Діяльність цих інституцій спрямована, насамперед, на задоволення інформаційних потреб населення регіону.

Об'єднана довідкова служба бібліотек України «Віртуальна бібліографічна довідка» – онлайнова довідкова служба добровільного об'єднання бібліотек України, започаткована Національною бібліотекою України для дітей, виконує запити віддалених користувачів щодо пошуку політематичної бібліографічної інформації. Дана служба керується у своїй роботі такими принципами: загальнодоступність і безкоштовність для всіх користувачів незалежно від місця проживання, вікового та соціального статусу; універсальність запитів, що приймаються до виконання; оперативність виконання запитів; обов'язковість надання відповідей навіть у випадку, коли інформація не знайдена; відповідність мови відповіді мові запиту; лаконічність і ввічливість у спілкуванні з віддаленими користувачами.

Високо оцінюючи розвиток співпраці українських бібліотек різних відомств і рівнів, разом з тим звертаємо увагу на те, що у виконаних ними довідках, підготовлених тематичних списках літератури трапляються незазначення місцезнаходження документа, шифру зберігання, а також має місце відсутність бібліографічного опису електронних ресурсів. Такі довідки не відповідають стандартам якості послуги, а отже потребують від користувача, як правило, подальшого самостійного пошуку або звернення з новим (вже адресним) запитом.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що онлайнове чи офлайнове довідкове обслуговування є логічним продовженням традиційного ДБО. Поява нових видів інформаційних послуг не спричиняє відмирання раніше існуючих, а доповнює їх, спонукає до часткового перерозподілу аудиторії користувачів.

Кожного дня Інтернет збагачується новими довідковими, енциклопедичними, бібліографічними виданнями, що надаються у вільний доступ. Питання зниження змістового наповнення традиційних друкованих енциклопедичних видань і появи конкуруючої довідкової інформації в Інтернеті, яка впливає на зміст формування довідково-бібліографічних фондів, постійно перебувають у полі зору фахівців [25].

Сьогодні кожна бібліотека створює веббіографічні посібники, свої списки сайтів, навігаторів Інтернет-ресурсів, переліки електронних документів віддаленого доступу, «корисних посилань» тощо як загального характеру, так і за профілем наукової установи. Вони пропонуються до послуг користувачам на сайтах бібліотек. Як правило, це якісно відібрана і перевірена інформація, вибірково анотована, що допомагає в оперативному обслуговуванні користувачів. На нашу думку, доцільно було б створити спільними зусиллями інтегрований структурований ресурс відомостей про електронні довідники, бібліографічні покажчики, енциклопедії, який би постійно оновлювався. Його можна було б розмістити на сайті НБУВ та бібліотек-учасниць проекту. Але тут потрібна загальна заінтересованість бібліотечної спільноти України. Тоді функціонування «віртуальних» довідкових служб стане реальною допомогою користувачам у пошуку необхідної інформації.

В умовах сьогодення електронні довідкові служби повинні надавати доволі широкий спектр послуг, а саме:

- виконання довідок щодо наявності видань та уточнення вихідних відомостей документів, що зберігаються у фондах конкретної бібліотеки;
- професійний тематичний пошук документів;
- пошук фактографічної інформації;
- навігація сайтом бібліотеки;
- навігація у ресурсах Інтернету;
- формування електронних колекцій довідково-бібліографічних видань, доступних он-лайн;
- рекомендація електронних джерел (сайтів бібліотек, електронних каталогів, бібліографічних, реферативних, проблемно-тематичних БД науково-інформаційних установ, відповідно до запиту користувача).

На наше переконання, важливим є оцифрування цінних і рідкісних видань довідково-бібліографічних фондів бібліотек, яке надає набагато ширші можливості віддаленим користувачам скористатися унікальними ресурсами.

Якість роботи електронних довідкових служб й надалі буде тісно пов'язана з дотриманням, вироблених ще системою традиційного ДБО і перевірених часом, принципів – доступність, оперативність; професійний, кваліфікований пошук інформації; орієнтування користувача у світових інформаційних ресурсах; релевантність, повнота, об'єктивність та достовірність інформації; висока загальнолюдська і бібліографічна культура обслуговування; взаємна повага.

І нарешті, щоб послуги реальних бібліотек у системі електронних комунікацій користувалися попитом, вони повинні постійно удосконалюватись, тобто бути конкурентоспроможними, адже прогрес інформаційних технологій неупинний.

Список використаних джерел

1. Адрианова Н. Е. Асинхронное и синхронное справочно-библиографическое обслуживание в Интернет / Н. Е. Адрианова // Библиография. – 2005. – № 4. – С. 78–81.
2. Англо-український словник: Близько 120000 слів: у 2 т. / склав М. І. Балла. – К. : Освіта, 1996. – Т. 2. – 712 с.
3. Андреева Н. Е. Виртуальное справочное обслуживание читателей / Н. Е. Андреева // Мир библиографии. – 2006. – № 2. – С. 18–20.
4. Багрова И. Ю. Виртуальное справочно-информационное обслуживание (По материалам англоязычной печати 2000–2004 гг.) / И. Ю. Багрова // Библиотековедение. – 2005. – № 6. – С. 42–48.
5. Библиотекведение, библиографоведение и информатика : терминолог. путеводитель / науч. ред. М. Г. Вахрышева. – М. : Либерей-Библиоформ, 2007. – 103 с. – (Серия «Библиотекарь и время; вып. 61).
6. Бичко О. М. Виртуальне довідково-бібліографічне обслуговування користувачів НБ ХНУ: здобутки та перспективи [Електронний ресурс] http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/2008/bych_vir.html. – Назва з екрана.
7. Виртуальні довідкові служби бібліотек України // Пан Бібліотекар : бібл. блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://panbibliotekar.blogspot.com/2010/11/blog-post_19.html. – Назва з екрана.
8. Добко Т. В. Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування : практич. посіб. / Т. В. Добко, М. А. Чиж, О. М. Василенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2004. – 90 с.
9. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції / Тетяна Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2–8.
10. Дроздовський Д. «Записки українського самашедшого як рятівний електрошок» / Дмитро Дроздовський // Дзеркало тижня. – 2010. – 25 груд. – С. 12.
11. Електронні ресурси бібліотек: За підсумками Всеукр. наук.-практич. конф. директорів держ. та обл. універс. наук. б-к, 14–17 жовт. 2003 р. / Кіровоград. обл. управління культури обл. держ. адміністрації; Кіровоград. обл. універс. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського / ред. рада: О. М. Гарашенко та ін. – Кіровоград, 2003. – 144 с.
12. Жабко Е. Д. Онлайнное СБО: особенности развития / Е. Д. Жабко // Библиография. – 2005. – № 3. – С. 3–11.
13. Жабко Е. Д. Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика : монография / Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка. – СПб, 2006. – 387 с.
14. Кодекс етики бібліотекаря : затв. конф. Укр. бібл. асоціації 30 трав. 1996 р. // Українська бібліотечна асоціація: документи і матеріали. – 5-те вид, доп. і перероб. / уклад.: В. С. Пашкова, Т. В. Добко, В. Г. Дригайло. – К., 2010. – С. 48–49.

15. НДР обласних бібліотек України в 2005 році : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profy.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=72>. – Назва з екрана.
16. Невдяев Л. М. Телекоммуникационные технологии: англо-русский толковый словарь-справочник / Л. М. Невдяев ; под ред. Ю. М. Горностаева. – М. : МЦНТИ, 2002. – X., 568 с. : рис., табл. – (Серия изданий «Связь и бизнес»).
17. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А.А. Дем'янюк ; за ред. Л. І. Шевченко. – К. : Арії, 2008. – 672 с.
18. Поручи поиск человеку: виртуальные справочные службы в современных библиотеках / И. Б. Михнова, А. А. Пурник, А. В. Пурник, М. М. Самохин. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2005. – 304 с.
19. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р., № 2939-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 10. – Ст. 446. – С. 29–37.
20. Пройдаков Е. М. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, інтернету і програмування: [понад 14 тис. терм.] / Е. М. Пройдаков, Л. А. Теплицький. – 2-ге вид, доп. і доопрац. [укр. ред.]. – К. : СофтПрес, 2007. – 823 с.
21. Пурник А. А. Виртуальная справочно-информационная служба публичных библиотек: первые результаты и перспективы развития / А. А. Пурник [Электронный ресурс] // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: 11-я Междунар. конф. «Крым-2004»: тр. конф. – М., 2004. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/2004/doc/282.pdf> – Загл. с экрана.
22. Пурник А. А. Виртуальное справочно-информационное обслуживание: перспективы корпоративного взаимодействия / А. А. Пурник // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 10-я юбил. междунар. конф. «Крым-2003»: тр. конф. – М., 2003. – Т. 2. – С. 630–631.
23. Руководящие принципы ИФЛА по цифровой справке = IFLA Digital Reference Guidelines // Поручи поиск человеку: виртуальные справочные службы в современных библиотеках / И. Б. Михнова, А. А. Пурник, А. В. Пурник, М. М. Самохин. – М., 2005. – С. 243–259; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rsl.ru/upload/files/folder_466/IFLA_spravka.doc. – Загл. с экрана.
24. Руководящие принципы создания и функционирования виртуальных справочных служб = Guidelines for Implementing and Maintaining Virtual Reference Services / MARS Digital Reference Guidelines Ad Hoc Committee = Специальный Комитет по разработке руководящих документов для цифровых справочных служб Секции компьютерных справок [Американская библиотечная ассоциация] / пер. с англ. А. В. Пурника // Поручи поиск человеку: виртуальные справочные службы в современных библиотеках / И. Б. Михнова, А. А. Пурник, А. В. Пурник, М. М. Самохин. – М., 2005. – С. 260–271; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.library.ru/4/theory/drg.php> – Загл. с экрана. – Режим доступа к оригиналу: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/rusa/resources/guidelines/virtrefguidelines.cfm>
25. Скоробогатов В. М. Справочно-библиографическое обслуживание на этапе перестройки. Диалог профессионалов – 2 / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 9. – С. 37–44.
26. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Голов. ред. укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1975. – 774 с.
27. «Словники України» on-line [Електронний ресурс] / НАН України, Україномов. інформ. фонд. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/?class=view>. – Назва з екрана.
28. Степанов В. К. Виртуальный справочно-библиографический аппарат в библиотеках России / В. К. Степанов // Науч. и техн. б-ки. – 1996. – № 11. – С. 15–20.
29. Столяров Ю. Н. Критика термина «виртуальная библиотека» // Науч. и техн. б-ки. – 1997. – № 8. – С. 15–20.
30. Стрішенець Н. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Надія Стрішенець ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 329 с.
31. Тлумачний словник з інформатики / Г. Г. Півняк [та ін.] ; за заг. ред. акад. НАН України Г. Г. Півняка ; Нац. гірн. ун-т. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Д. : Нац. гірн. ун-т, 2010. – 605 с.
32. Трачук Л. Ф. Комп'ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991–2009 рр.) : основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслуговування: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Трачук Людмила Федорівна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 20 с.
33. Українсько-російський поняттєвий словник термінів та абрєвіатур у сфері інформатизації / НАН України, Ін-т економіки пром-сті, Донецький ун-т економіки та права. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2006. – 466 с.
34. Фокеев В. А. Библиографическая наука и практика: терминолог. слов. / В. А. Фокеев. – СПб : Профессия, 2008. – 270 с.
35. Швецова-Водка Г. Н. Технология виртуального справочно-библиографического обслуживания [Электронный ресурс] // Культура народов Причерноморья № 100, Т. 2. – С. 27–36. Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNarknpl00/pdf/100t2/knpl00t2_27-36.pdf. – Назва з екрана.
36. ISO 2789:2006. Information and documentation – International library statistics: International Standart = Information et documentation – Statistiques internationales de bibliothèques. – 4 ed. 2006-09-15 / ISO. – Geneva, 2006. – V, 61 p.
37. Pace A. Technically speaking: what's in a name? / Andrew K. Pace // American Libraries. – 2005. – Vol. 36, №6. – P. 88–89.
38. Reitz J. M. Dictionary for Library and Information Science / by Joan M. Reitz. – Westport, Con.; L. : Libraries Unlimited, 2004. – X, 788 p.

Виталий Дрыбин,

главный библиограф
Национальной библиотеки Беларуси

Отражение национального документа в системе каталогов Национальной библиотеки Беларуси: современное состояние и перспективы развития

Рассматриваются современное состояние и перспективы развития системы каталогов Национальной библиотеки Беларуси, в т. ч. терминологические и организационные вопросы. Исследуются соотношение между электронным и традиционными каталогами, информационные барьеры коммуникации и функции каталогов.

К л ю ч е в ы е с л о в а: каталогизация, электронный каталог, карточный каталог, функции, терминология, информационные барьеры, Национальная библиотека Беларуси.

The article considers the contemporary state and development perspectives of the catalogue system in National Library of Belarus, including terminological and organizational questions. Also it researches the correlation between digital catalogue and traditional card catalogue, as well as their functions, and informational barriers of communication.

K e y w o r d s: catalogization, digital catalogue, card catalogue, functions, terminology, informational barriers of communication, National Library of Belarus.

Актуальность настоящей статьи вызвана тем, что Национальная библиотека Беларуси (НББ) активно переходит к информационной модели развития, предполагающей повышенное внимание к новым информационным технологиям и библиотечно-библиографической деятельности, в т. ч. каталогизации на их основе. Учитывая наличие в НББ большого документного массива, отраженного в системе традиционных карточных каталогов, необходимо рассмотреть вопросы соотношения электронного каталога и традиционных ее каталогов. Без этого невозможно создание полноценных баз данных, ОРАС или библиографической продукции в электронной форме. Кроме того, важно обобщить и проанализировать накопленный в библиотеках опыт в области каталогизации для целей развития, тем более что сегодня НББ не может полностью отказаться от ведения некоторых карточных каталогов.

Национальный документ как объект каталогизации представлен в Национальной библиотеке Беларуси различными видами документов: книги, периодические и продолжающиеся издания,

карты, ноты, изоиздания, неопубликованные и малотиражные документы, электронные ресурсы и т. д. В диахронном разрезе выделяются поток и массив национального документа в фондах Национальной библиотеки Беларуси, моделью или отражением которых является система каталогов библиотеки. Поскольку конечный итог всей библиографической деятельности библиотеки – это использование первичной информации потребителем, то последнему необходимы качественные инструменты поиска. В условиях библиотечной среды оптимальной информационно-навигационной системой как раз является система каталогов и картотек.

В универсальных научных библиотеках существуют, как правило, три типа каталогов: алфавитный, систематический и предметный [2, с. 11]. Каталоги Национальной библиотеки Беларуси представлены алфавитными каталогами книг, периодических и продолжающихся изданий, нотных, изоизданий, аудиовизуальных изданий, служебным генеральным алфавитным каталогом, а также систематическим и предметным каталогами

[4, с. 11]. Кроме того, в НББ есть каталоги, раскрывающие состав отдельных частей фонда, например, подсобных фондов читальных залов, а также различные картотеки. Все они не только входят в состав справочно-библиографического аппарата Библиотеки, играют роль многоаспектной модели ее фонда, но и являются конечным результатом процесса каталогизации.

Каталогизация – деятельность, направленная на создание и упорядочение библиографической информации для представления ее пользователям [3, с. 51]. Она подразделяется на два основных блока: методический (разработка стандартов, правил, форматов, методик представления библиографической информации в упорядоченной форме) и практический (совокупность процессов и операций по созданию и собиранию этой информации в унифицированном виде и обеспечение логической организации доступа к ней пользователей). Следовательно, практический блок каталогизации включает процессы формирования библиографических записей, авторитетных записей, представление значимых библиографических связей. Данное определение каталогизации, на первый взгляд, более громоздкое, нежели то, что дано в ГОСТ 7.76-96 «Комплектование фонда документов. Библиографирование. Каталогизация». Однако, оно четче, на наш взгляд, высвечивает роль и структуру каталогизации. При изложении материала мы будем иметь дело исключительно с практическим блоком каталогизации.

В библиотеках, в т. ч. в НББ, используются современные компьютерные технологии, под влиянием которых более актуальной становится машиничитаемая каталогизация. Эта деятельность направлена на создание и упорядочение библиографической информации для представления ее пользователям, вооруженных компьютерными технологиями [3, с. 51]. Конечным результатом машиничитаемой каталогизации является электронный каталог.

Электронный каталог библиотеки – это библиографический банк данных, представляющий собой совокупность библиографических и лексикографических баз данных [2, с. 5, 36], а также важнейшая часть справочно-библиографического аппарата библиотеки [1, с. 23].

В условиях Национальной библиотеки Беларуси большая часть картотек и некоторые традиционные каталоги – алфавитный читательский, алфавитный сводный, предметный – законсервированы. Продолжают пополняться карточками служеб-

ные генеральные алфавитные каталоги (кириллический и латинский ряды), систематический каталог, алфавитные каталоги по видам изданий, например, периодических и продолжающихся. Электронный каталог НББ представляет собой набор модулей или подкаталогов, которые можно назвать базами данных, например, «Электронный каталог», «Книги до 1993 года», «Беларусь: ад мінулага да сучаснага», «Электронная библиотека» и т. п. В него входит ОРАС, т. е. электронный каталог Национальной библиотеки Беларуси удаленного доступа. С нашей точки зрения, электронный каталог и ОРАС – не синонимы, но электронный каталог является вышестоящим термином по отношению к ОРАС. Это объясняется, кроме прочего, разницей функций этих каталогов, ибо ОРАС явно предназначен для корпоративной каталогизации (помимо обслуживания читателей).

Интересно, что функции карточного и электронного каталогов совпадают, хотя есть и различия. Функции каталога следующие:

- найти информационные ресурсы в результате поиска с использованием атрибутов или связей ресурсов;
- идентифицировать ресурс, значит, убедиться, что объект, описанный в записи, соответствует искомому объекту;
- выбрать ресурс, отвечающий потребностям пользователя;
- приобрести или получить доступ к описанной физической единице;
- ориентироваться в каталоге благодаря его логической организации и связям между произведениями, выражениями, воплощениями, физическими единицами [3, с. 108, 115].

Как видим, терминология определения функций каталога находится в русле «Модели функциональных требований к библиографической записи».

Принципиальным отличием функций электронного от традиционного каталога выступает то, что для электронного каталога данных функций уже недостаточно. Это связано с тем, что в состав современных электронных каталогов включаются поисковые средства, имеющие в основе не только язык библиографического описания и метаданные, но и другие неблиблиографические виды информационно-поисковых языков, которые воспроизводят лишь семантические признаки первичной информации [1, с. 21]. Выше мы определяли электронный каталог как совокупность библиографических и лексикографических (в первую очередь, авторитетных записей) баз данных, а точнее

– библиографических и фактографических ресурсов. Но электронный каталог не может быть просто «совокупностью ресурсов», поскольку это отбрасывает саму идею электронного каталога и машиночитаемой каталогизации в целом на шаг назад, т. к. карточные каталоги и картотеки представляли собой систему, работающую не слишком эргономично, понятную только специалистам, но все же – систему поддержки поиска.

Вероятно, именно по этой причине термин «справочно-библиографический аппарат библиотеки» считается многими исследователями устаревшим. Так, его предлагают заменить термином «навигационно-поисковый аппарат» – средство ориентации в информационном пространстве. По мнению некоторых специалистов, он должен стать механизмом навигации по информационному пространству, освоенному библиотекой и / или созданному ею» [1, с. 21]. Хотя не совсем ясно, что имеется в виду, неясны также многие исходные понятия. Нам представляется, что общий ход мысли здесь правильный: каталоги есть и будут в будущем важнейшим навигационным механизмом библиотек. Впрочем, не только библиотек – достаточно вспомнить Интернет, который, по существу, с точки зрения информационного специалиста, есть гигантским каталогом со встроенным библиографическим навигатором и фактографической корреляцией возможных ошибок этого навигатора.

Актуальность навигационно-поискового аппарата для Национальной библиотеки Беларуси очевидна. Если основополагающим принципом каталогов является их удобство для пользователя [3, с. 116], то не предпочтет ли наш читатель виртуальную экскурсию по библиотеке (на разных языках) реальной экскурсии, а, скажем, виртуальную справку-подсказку – устной библиографической консультации? И если Национальная библиотека Беларуси имеет свое информационное пространство, то возможны ли терминалы, инфокиоски, реализующие библиографические и/или фактографические продукты и услуги читателям? Бесспорно, это – полная утопия без изменения философии библиотечно-библиографической деятельности, а также ее технического и технологического воплощения.

Библиотечные каталоги призваны, в первую очередь, помогать пользователям преодолевать информационные барьеры:

- навигационно-поисковые, препятствующие определению местонахождения документа, его идентификации и оценке;

- ассортиментные, заключающиеся в увеличении количества и разнообразия документов; к ним относятся психологические, языковые и прочие барьеры;
- деунификационные, т. е. несоблюдение унифицированных подходов к созданию документа и вторичной информации о нем, несовершенство и разнообразие информационно-поисковых языков, многообразие библиотечно-библиографических технологий и поисковых систем, программного обеспечения и т. п. [1, с. 19–20].

На практике каталоги не только помогают читателям библиотеки преодолевать информационные барьеры, но сами порождают новые информационные барьеры. Особенно наглядно данное положение иллюстрирует сравнение карточного и электронного каталогов, их характеристик.

Э. Р. Сукиасян полагает, что «внимания развитию системы каталогов уделяется мало» [8, с. 18], а «культура ведения каталогов нами утрачена» [8, с. 19]. При этом в библиотеках, в т. ч. в НББ, занимаются в основном формированием и совершенствованием электронного каталога, конверсией карточных каталогов. Однако «все меньше и меньше библиотекарей убеждены в целесообразности только электронного каталога» [5, с. 53]. Э. Р. Сукиасян, например, правильно замечает, что в каждой библиотеке обязательно наличие двух алфавитных каталогов – служебного и читательского [7, с. 41]. А современная практика предполагает не только консервацию читательского алфавитного каталога, что, с некоторой долей допущения, целесообразно, но и отсутствие добавочных карточек в алфавитном каталоге и дополнительных – в систематическом с целью экономии, на деле выливающейся в невнимание к системе традиционных каталогов [8, с. 22].

Вопрос консервации карточных каталогов далеко не однозначен. Так, в Национальной библиотеке Беларуси по-прежнему ведутся служебный генеральный алфавитный каталог и систематический. Консервации же подверглись читательский алфавитный каталог, предметный каталог, систематическая картотека статей и некоторые другие картотеки. Чем обусловлен такой выбор? Ведь известно, что предметный каталог всегда более используем читателями, нежели систематический, по причине своей (кажущейся?) простоты. При этом данная «простота», т. е. поиск по ключевым словам и предметным рубрикам, будучи реализована на базе электронного каталога, недоступна не

только читателям, но и самим автоматизаторам библиотечно-библиографических процессов. Впрочем, если взглянуть на проблему семантического поиска в несколько ином ключе, то становится понятным психологический подтекст «неумения» поиска по конкретной теме. И читатель, и библиограф привыкли к определенному алгоритму поиска и, попросту, не желают ему изменять.

На сегодняшний день нет «альтернативы» не только систематическому читательскому, но и служебному алфавитному каталогу» [6, с. 22; 5, с. 54]. Основная причина такого положения – электронный каталог не способен преодолеть ассортиментные и деунификационные информационные барьеры. Возможно, что это заложено в природе электронного каталога, ибо, по мнению Э. Р. Сукиасяна, «собеседник в лице электронного каталога оказывается слишком «тупым» [8, с. 22], т. е. электронные каталоги современного поколения не могут похвастаться разнообразием режимов поиска и логикой организации своих ресурсов. Именно поэтому около 1/6 читателей отдают предпочтение карточным каталогам [9, с. 58–59]. По нашим наблюдениям, библиографы-профессионалы Национальной библиотеки Беларуси активно и постоянно работают с карточным каталогом, в частности – с генеральным алфавитным или систематическим, который для них, четко представляющих цель и алгоритм поиска, является идеальным поисковым средством.

«Читатели-потребители»... рассматривают электронный каталог как прогрессивную альтернативу карточному» [6, с. 21]. Это создает «иллюзию, что библиотечные процессы ускорились» [5, с. 54]. Между тем, сформулировать запрос самостоятельно – сложная задача для большинства читателей [6, с. 17] и этому нужно учиться, чему часто мешает отсутствие консультанта при использовании электронного каталога. Конечно, библиограф-консультант присутствует, однако, процесс работы за компьютером имеет иные потребительские предпочтения, нежели поиск в карточном каталоге. Поэтому читатель пытается решать свои проблемы с запросом самостоятельно и далеко не всегда успешно, а это уже негативно действует на имидж всей библиотеки. Кроме того, работа с каталогами – это не просто поиск методом проб и ошибок, но, с нашей точки зрения, один из элементов информационной компетентности личности. Информационная компетентность – это метакомпетентность, делающая возможным освоение новых способностей и новых знаний [10, с. 119].

Наконец, завершая наш сравнительный анализ традиционных и электронных каталогов, следует обратить внимание на существенные «мелочи». Так, при работе с электронным каталогом вдруг огромную роль начали играть опечатки и / или ошибки орфографического характера, на которые раньше пользователи карточных каталогов не обращали внимания [6, с. 20]. Если при этом иметь в виду, что в Национальной библиотеке Беларуси ведутся каталоги на разных языках различной графики, то к проблемам опечаток и орфографии добавятся различия в практике каталогизации и языковые различия [3, с. 57; 8, с. 23–26]. А языковые различия, обуславливающие, к слову, более половины каталогизационных различий, неустранимы, ибо связаны не с орфографией, а с грамматикой и лексикой конкретного языка, т. е. являются семантическими. Поэтому необходимо повышение квалификации сотрудников Национальной библиотеки Беларуси не только в области библиотечно-информационных технологий [3, с. 84], но и общей подготовки – языковой, мировоззренческой, фактографической и т. д.

В литературе существует мнение, что электронные каталоги – дорогой ресурс, однако, нет точных данных о реальной стоимости электронных каталогов [2, с. 20]. Экономический аспект каталогов, безусловно, важен и в дальнейшем будет играть существенную роль при выборе конкретной библиотекой стратегии развития. Следует признать, что стоимость этого продукта библиотеки будет неуклонно расти, учитывая привязку к современным компьютерным технологиям, которые, в свою очередь, являются дорогим и высокодоходным сегментом рынка. Хочется надеяться на появление серьезных исследований по данному вопросу.

У карточных каталогов Национальной библиотеки Беларуси имеется своя «ахиллесова пята» – кадры, способные их формировать, поддерживать, редактировать. В основном этим занимаются сотрудники пенсионного либо предпенсионного возраста, а молодые специалисты (при их наличии) используются преимущественно на неквалифицированных работах: подбор карточек по алфавиту, по индексам УДК, разбор карточек после печати и т. д. Данная тенденция опасна тем, что отсутствуют специалисты среднего возраста с достаточным опытом, знаниями, умениями и навыками, которые могли бы служить своего рода передаточным звеном между старшими и молодыми сотрудниками каталогизационных подразделений библиотеки. Если учитывать тот факт, что современная пе-

чатная каталожная карточка формата BELMARC на порядок менее информативна нежели печатные (типографским способом) карточки Всесоюзной книжной палаты, составляющие ядро массива карточек всех каталогов и картотек, то существует вероятность снижения информативности и ухудшения эвристических способностей системы каталогов Национальной библиотеки Беларуси. А «если, – пишет Э. Р. Сукиасян, – библиотека теряет внутрисистемные связи, она перестает быть настоящей библиотекой» [7, с. 47].

С нашей точки зрения, перспективы системы каталогов Национальной библиотеки Беларуси следующие: полная консервация всех карточных каталогов и картотек, что вполне реально при автоматизированном учете единиц хранения, доработке формата BELMARC; полная плановая редакция всех карточных каталогов, т. е. приведение их в идеальное состояние. В качестве первоочередной здесь выделяется задача глубокой ретроконверсии каталогов книг и периодических изданий [9, с. 58–59]; разработка и создание электронного каталога следующего поколения, являющегося реальной открытой навигационно-поисковой системой (программное обеспечение может быть любым); формирование ОПАС как подсистемы системы корпоративной каталогизации не только в Республике Беларусь, но и в международном масштабе. Задача-максимум здесь – объединение библиографического и фактографического элементов информационных ресурсов; остальное – прикладные вопросы; создание полноценной электронной библиотеки как виртуального воплощения Национальной библиотеки Беларуси на основе всего вышеназванного.

Таким образом, напрашиваются следующие выводы: а) необходимы терминологические изменения в области каталогизации; б) традиционные каталоги сохраняют актуальность, несмотря на совершенствование электронных каталогов; в) изменения в системе каталогов НББ возможны лишь при создании интегрированного информационно-поискового аппарата, включающего как карточные, так и электронные каталоги; г) каталогизация не является изолированным библиотечно-библиографическим процессом, а включена в общую деятельность библиотеки, требует соответствующего кадрового, технического, технологического, лингвистического обеспечения.

Библиографам присущ консерватизм. При анализе каталожной тематики мы рассматривали перспективы развития системы каталогов, ее идеал либо удаленную цель, для достижения которой как раз необходимы подобные статьи, подытоживающие состояние дел в отрасли.

Список использованных источников

1. Берестова Т. Ф. Поисковые инструменты библиотеки / Т. Ф. Берестова // Библиография. – 2006. – № 6. – С. 18–30.
2. Жарикова Л. А. Электронный библиотечный каталог: конспект лекции / Л. А. Жарикова, А. А. Маркова, Г. А. Скарук; ГПНТБ СО РАН, Сиб. рег. центр непрерыв. библиообразования. – Новосибирск, 2006. – 39 с.
3. Каталогизация. Современные технологии. Тенденции и перспективы развития: курс лекций: учеб.-метод. пособие / Ю. Г. Селиванова [и др.]; Нац. инф.-библиоцентр ЛИБНЕТ; Рос. нац. б-ка; Рос. библиот. ассоц. – М.: ФАИР: ЛИБНЕТ, 2007. – 215 с.
4. Кузьмініч Т. В. Рэалізацыя канцэптуальных падыходаў э фарміравання інфармацыйных рэсурсаў э Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі: дзень сённяшні / Т. В. Кузьмініч // Інфармацыйныя рэсурсы Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі: праблемы фарміравання і выкарыстання: зб. артыкулаў э / склад. Т. В. Кузьмініч; Нац. б-ка Беларусі. – Мн.: НББ, 2008. – С. 5–13.
5. Лифанова Т. И. Еще раз о каталогах: диалог профессионалов / Т. И. Лифанова // НТБ. – 2006. – № 12. – С. 53–54.
6. Скоробогатов В. М. Каталоги карточные и электронные: общее и особенности: диалог профессионалов / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // НТБ. – 2005. – № 12. – С. 15–24.
7. Сукиасян Э. Р. Литература на иностранных языках в каталогах и картотеках библиотеки / Э. Р. Сукиасян // НТБ. – 2006. – № 7. – С. 38–51.
8. Сукиасян Э. Р. Система каталогов и динамика развития современной библиотеки / Э. Р. Сукиасян // НТБ. – 2006. – № 4. – С. 18–33.
9. Харьбина Т. И. Электронный каталог как основа повышения эффективности обслуживания пользователей / Т. И. Харьбина, Е. В. Довбня, И. Ю. Черкасова // Библиодело-2008: б-ки и проф. образование в информ. обществе: матер. 13-й междунар. конф. (23–24 апр. 2008 г.). – М., 2008. – Ч. 2. – С. 58–62.
10. Harke T. «In-formation» – Informationskompetenz und Lernen im Zeitalter digitaler Bibliotheken / Thomas Harke // Bibliothekswissenschaft – quo vadis?: eine Disziplin zwischen Traditionen und Visionen: Programme, Modelle, Forschungsaufgaben / hrsg. von P. Hauke. – München: K. G. Saur, 2005. – S. 115–130.

Олег Сербін,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

«Таблиця відповідності скорочених варіантів УДК і ББК» як приклад консолідації різноструктурних класифікаційних систем

У статті розглянуто «Таблицю відповідності скорочених варіантів УДК і ББК», що позиціонується як механізм систематизації бібліографічної інформації шляхом співвідношення індексів двох різних класифікаційних систем: Універсальної десятикової класифікації та Бібліотечно-бібліографічної класифікації. Обґрунтовано способи оптимізації (вдосконалення) структури, запропоновано нові підходи до формування даних «Таблиць відповідності скорочених варіантів УДК і ББК».

К л ю ч о в і с л о в а: УДК, ББК, відповідність, аналогічність, класифікація, індекс.

The publication is considered «Table of concordance and reduced options for the UDC and LBC», positioned as a mechanism for organizing bibliographic information by relative indexes of two different classification systems: Universal Decimal Classification and Library-bibliographical classification. Theoretically justified and proposes ways to optimize and improve the structure «Table of concordance and reduced options for the UDC and LBC».

K e y w o r d s: UDC, LBC, correspondence, similarity, classification, index.

Кожна класифікаційна схема по-своєму неповторна. Серед розмаїття відомих на сьогодні класифікаційних механізмів організації інформації можна виокремити суто галузеві та універсальні, з різною структурою, типологічними ознаками [7, с. 47]. Усвідомлюючи значення класифікування як процесу, потрібно з відповідною компетентністю сприймати зміст цього процесу. Адже класифікація як осередок підходів та методів упорядкування інформації є, на наше глибоке переконання, не просто зібранням індексів з відповідних наук, явищ, предметів, а збірником, кумулятором понять, які відповідним чином заіндексовані.

На перший погляд, тотожні речі зовсім по-різному передають зміст того, що покладено в їх основу. Називаючи, чи точніше шукаючи, певні риси однотипності, можна помилково доводити їх тотожність і цим самим вказувати на відповідність одного іншому, забуваючи при цьому, що тотожність тотожному народжує атотожність. Тому в підходах до пошуку відповідності потрібно не ототожнювати класи, розділи, а порівнювати поняття, які вони виражають. Іншими словами, не можна порівнювати форму, потрібно порівнювати зміст.

Універсальна десяткова класифікація (УДК) [11] і Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК) [1] – класифікаційні системи, що відрізняються одна від одної у питаннях представлення інформації в них як структурно, так і методологічно. Тому спроби віднайти шляхи гармонізації цих двох

класифікаційних систем повинні бути націлені, насамперед, на представлення співвідносності понять з відповідними їм індексами.

«Таблиця відповідності скорочених варіантів УДК і ББК» (далі Таблиця), розроблена Державною науковою установою «Книжкова палата України імені І. Федорова», своєю появою тільки акцентує увагу спеціалістів на потребі представлення індексів у певній відповідності.

Спочатку розглянемо наявність «відповідності» щодо «відповідності» поставленому завданню. На нашу думку, говорити про повну відповідність у даному разі доволі важко. Зі змісту Таблиці зрозуміло, що її упорядники та автори орієнтуються, насамперед, на змістовність понять, що властиві, себто наявні, УДК та ББК. І це цілком виправдано. Ми ж у своїй статті ставимо завдання проаналізувати дві складові такої відповідності. Перша – це відповідність індексів за змістом. Друга – це відповідність індексів за змістовністю.

У першому випадку ми не будемо розмінюватись на «лікбез» стосовно нотаційного аспекту індексу як такого. У даному випадку це абсолютно не потрібно з огляду на розуміння фахівцями доступності, аксіом щодо понятійного апарату утворення індексу як такого. Поглянемо на це питання під кутом зору дослідження складу індексу – змістової його характеристики. Здавалося б все зрозуміло з утворенням певного індексу: комбінація знаків нотації виражає значення рубрики. Однак, все виглядає зовсім по-іншому, якщо зосередити увагу на «відповідності» двох різних індексів з «од-

наковим» понятійним підґрунтям. Справа в тому, що в понятійному плані прямої відповідності не існує. Є щось синонімічно-орієнтоване на відповідність, тобто схоже або подібне. Адже говорячи про відповідність, ми розуміємо співвідношення між чим-небудь, що виражає узгодженість, рівність у якому-небудь порівнянні. У випадку з порівнянням змісту індексу такої узгодженості та рівності немає.

У другому випадку йдеться вже не просто про склад, а про змістовну навантаженість індексу. Саме порівнюючи змістовність, тобто понятійну складову рубрики, можна спостерігати певну аналогічність між структурними одиницями двох різних класифікаційних систем. Більше того, навіть при формулюванні рубрик потрібно використовувати і формулювання УДК, і формулювання ББК, або ж формулювати нову семантику рубрик. Об'єктивність останньої може бути досягнута тільки у разі роботи над подібними таблицями спеціалістами-розробниками тих класифікацій, «відповідність» яких планується забезпечити. Якщо взяти за основу форму викладення матеріалу, запропоновану у Таблиці, то матимемо три стовпчики. Два з них з відповідними індексами і один спільний для попередніх двох з «Описом» (якщо дотримуватись оригіналу). Але ж брати за основу формулювання тільки однієї класифікаційної системи не завжди виправдано, з огляду на кінцеву невідповідність семантики даних формулювань.

Вищенаведені твердження підтверджуються ще й тим фактом, що деякі поняття представлені порівнянням одного індексу УДК та декількох ББК. Наприклад, у Таблиці наведено [10, с. 6] таку відповідність:

		76.02;	
УДК 050	ББК	94;	Серіальні видання. Періодика,
		95	
де:			
УДК	050	– «Серіальні видання. Періодика»;	
	76.02	– «Периодическая печать»	
ББК	94	– «Серии. Сборники»	
	95	– «Журналы»	

Таким чином, з вищенаведеного видно наскільки невідповідним є відношення одного індексу УДК до одразу трьох індексів ББК. І суть тут навіть не в кількості, а у визначенні відповідності одне одному. Адже вищенаведені індекси ББК – 76.02, 94, 95 – представляють поняття, які є спорідненими, а не відповідними. Якби вони були напряму відповідними одне одному, то збиралися б під одним спільним «знаменником». Тобто поняття, що стоять за даними індексами, можна було б згрупувати під одним спільним,

відповідним. Тому, якщо дані індекси ББК не є відповідними (а тільки споріднені) один одному, то й індекс УДК 050, відповідний, приміром, індексу ББК 94, не може бути відповідним індексу ББК 76.02, адже індекс ББК 94 не є відповідним індексу ББК 76.02. Більше того, відштовхуючись від логіки представлення індексів «відповідності», а саме, намагаючись розкрити широкоаспектно індекс УДК, можна було б навести і ще один індекс ББК, – «76.029 Распространение периодической печати». Звичайно, що за структурою класифікації індекс 76.029 є підрядним індексу 76.02, отже більший за значенням індекс включає в себе менший. Але, коли стоїть завдання показати відповідність, то не потрібно забувати, що за основу береться змістовна складова рубрики. Тому індекс 76.029 у даному випадку самодостатній, незалежно від «старшого» індексу 76.02. Приміром, потрібно визначити «відповідний» індекс ББК для індексу УДК 316.774 «Засоби передавання інформації. Канали. Засоби інформації». Вірогідно-відповідним тут може бути індекс ББК 76.0 «Средства массовой информации (СМИ)». Однак, відомо, що підрядним індексу ББК 76.0 є індекс 76.006.5 «Реклама в средствах массовой информации». Але як цей індекс може бути повністю відповідним індексу УДК 316.744, якщо висвітлює тільки невеличкий аспект тематичного навантаження представленого в індексі УДК та ще й з комерційним відтінком? Наведений приклад підтверджує невідповідність представлення завдань і функцій «відповідності» щодо індексів двох різно-структурних класифікаційних систем, які в нинішніх реаліях стану процесів класифікування необхідно використовувати у унісон.

Це питання не раз розглядалося і досліджувалося вченими як вітчизняними, так і зарубіжними [2, с. 42; 4, с. 123]. Враховуючи особливості організації класифікаційних механізмів, їх форму, зміст, структуру, типологічні властивості, необхідно відзначити суто виробничо-практичну необхідність приведення певних класифікацій до спільного знаменника аналогічності. Саме аналогічності, а не відповідності.

Вище ми вже довели, що про відповідність у випадку представлення індексів двох різних за структурою класифікацій не йдеться. Разом з тим варто наголосити, що така ініціатива спеціалістів Книжкової палати України заслуговує на високі позитивні оцінки, оскільки продиктована потребами виробничого характеру. Виникнення такої проблеми – це закономірність. Адже в процесі розвитку знань еволюціонує структура та відбувається наповнення механізмів організації інформації, класифікаційних систем. Більше того, зіставлення індексів різних кла-

сифікаційних систем вже давно побутує на теренах України. Так, ще у 2004 р. вийшли друком Таблиці територіальних типових поділів [9] Рубрикатора Національної бібліотеки України імені Вернадського [3]. В них, зокрема у підрозділі «Алфавітно-предметний покажчик», представлено в табличній формі перелік територіальних одиниць з відповідними індексами. Наведемо вибірково деякі позиції:

	РНБУВ ¹	УДК ²	ДКД ³	ББК ⁴
Абруцці, обл.	T.1: (47ІТА7-4) T.1: (47ІТА7-4)	T.2: (4ІТА7-4) T.2: (4ІТА7-4)	(450.65)	-45711-45717
Австрія	T.1: (44АВС) T.1: (44АВС)	T.2: (4АВС) T.2: (4АВС)	(436)	-436
Україна	T.1: (45УКР) T.1: (237УКР)	T.2: (4УКР) T.2: (2УКР)	(477)	-477 1

¹ Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

² Universal Decimal Classification: International Medium Edition. English text. FID publication № 571. p. 1. Systematic tables. – [Lnd.]: BSI. – 495 p.

³ Dewey M. Dewey decimal classification and relative index. V. 1 / Devised by M. Dewey. – 20. ed. – Albany, N.Y.: Forest Press, 1989. – 513 p.

⁴ Библиотечно-библиографическая классификация: Табл. для науч. б-к. Вып. 25. Ч. 2. Таблицы территориальных типовых делений. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1985. – 272 с.

Як бачимо, одне поняття представлено низкою аналогічних індексів різних класифікаційних систем. У такій формі легко і доступно можна зорієнтуватися, яке поняття може бути подано в тій чи іншій класифікації, що пропонується.

Таким чином, ми наблизились до ще однієї важливої складової Таблиць, а саме, форми подання матеріалу. Вона не тільки відповідає за енергоємність розташування інформації, а й виконує функцію забезпечення її візуального сприйняття. У даному випадку в Таблиці матеріал викладено доступно, але слід наголосити (про це вже йшлося вище), що сама форма подання не забезпечує відповідність як таку. На нашу думку, було б доцільніше зіставити не просто індекси, а й індекси з відповідними предметними рубриками. Тоді б користувачеві було набагато легше зорієнтуватись у повному значенні кожного з індексів і прийняти адекватне систематизаційне рішення. Крім того, таке подання матеріалу зняло б усі питання та непорозуміння стосовно невідповідності індексів ББК наведеним до них описам. Тому що, наприклад, 63.2 – це аж ніяк не «Нобілітет. Знать. Титул, звання. Дворянство», а, за ББК, це – «Источниковедение. Вспомогательные (специальные) исторические дисциплины». Отже, Таблиця, якою нині послуговуються фахівці (вона наведена першою), потребує змін.

ІНДЕКС УДК	ІНДЕКС ББК	ОПИС
929.9	63.2	Нобілітет. Знать. Титул, звання. Дворянство

На наше переконання, матеріал в ній повинен подаватися по-іншому, а саме:

ІНДЕКС УДК	ІНДЕКС ББК
929.9 – Нобілітет. Знать. Титул, звання. Дворянство	63.2 – Источниковедение. Вспомогательные (специальные) исторические дисциплины

У такій формі одразу стає зрозуміло, як саме індекси співвідносяться один з одним, наскільки вони подібні та аналогічні. Таке подання матеріалу не вуялює суть, а, навпаки, вказує на потребу представлення чи непередставлення індексів як «відповідних» взагалі.

Таким чином, аналітичний огляд Таблиць показав, що подібні порівняльні переліки не просто бажані, а конче потрібні, з огляду на виробничу необхідність. Насамперед це стосується роботи систематизаторів-практиків. І хоча існує багато точок зору щодо організації таких осередків співвідношення індексів різних класифікаційних систем [5; 6; 8; 12; 13], ініціатива спеціалістів Книжкової палати України, на нашу думку, є абсолютно виправданою і зрозумілою. Особливо, якщо враховувати нинішній стан процесів систематизації інформації. Дані Таблиці створені на вимогу часу. Тому найближчим часом потрібно очікувати їх перевидання з урахуванням усіх конструктивних пропозицій. Ми переконані, що це має бути двостовпчикова таблиця під назвою «Таблиця аналогічності скорочених варіантів УДК і ББК», куди повинні входити індекси і рубрики з найостанніших видань відповідних класифікаційних систем.

Список використаних джерел

1. Библиотечно-библиографическая классификация : рабоч. табл. для масс. б-к / сост.: Н. Н. Асеева [и др.]. – М. : Либерия, 1997. – 688 с.
2. Лобузін К. В. Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах: [монографія] / К. В. Лобузін / НАН України, НБУВ. – К., 2010. – 132 с.
3. Сербін О. Тенденції розвитку класифікаційних інформаційно-поискових мов в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / Олег Сербін // Вісник Одеського національного університету / Серія «Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство». – 2010. – Т. 15, Вип. 21. – С. 208–216.
4. Сербін О. Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку: [монографія] / О. Сербін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К., 2009. – 139 с.
5. Сербін О. Конгломерат інформаційно-пошукових мов як консолідаційна модель загального механізму

впорядкування та пошуку бібліографічної інформації / Олег Сербін // Бібл. вісн. – 2008. – № 1. – С. 3–10.

6. Сукиасян Э. Р. Классификационная практика в России. Проблемы мнимые и реальные. / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 2. – С. 59–64.

7. Сукиасян Э. Р. Классификационные системы в современном мире: проблемы типологии и терминологии / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2000. – № 3. – С. 47–53.

8. Сукиасян Э. Р. Таблицы соответствия классификационных систем. Фантастические гипотезы и реальные предложения терминологии / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 8. – С. 36–40.

9. Таблиці територіальних типових поділів / І. І. Багрій, А. Г. Бровкін (кер.), Л. В. Головіна, І. А. Зарічняк (відп. за вип.); НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2004. – 769 с.

10. Таблица відповідності скорочених варіантів УДК

і ББК: зі змін. та доповн. до УДК станом на 2008 р., ББК – на 1997 р. / [уклад.: М. Й. Ахвердова та ін.]; Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». – К.: Кн. палата України, 2010. – 40 с.

11. Універсальна десяткова класифікація (УДК). Основна таблиця: 0/3 Загальний відділ. Філософія. Психологія. Релігія. Суспільні науки: [пер з англ. / підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.]; Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К.: Кн. палата України, 2008. – 383 с.

12. Шерпа Т. А. Гармонізація ієрархічних і предметних класифікацій у електронних бібліотеках / Т. А. Шерпа // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20–22 травня 2008 р. – К., 2008. – С. 149–150.

13. Шрайберг Я. Л. Дьюи в России: объективная необходимость / Я. Л. Шрайберг // Науч. и техн. б-ки. – 1997. – № 2. – С. 113–115.

УДК [026:63](477)

Юлія Лазоренко,

старш. наук. співробітник ДНСГБ НААНУ,
канд. іст. наук

Розвиток корпоративної взаємодії сільськогосподарських бібліотек територіальних об'єднань в Україні

У статті розкрито роль корпоративної взаємодії бібліотечно-інформаційної мережі вітчизняних сільськогосподарських бібліотек у сучасних умовах розвитку аграрної освіти, науки, виробництва на прикладі створених в Україні обласних територіальних об'єднань (ТО); висвітлена діяльність головних бібліотек ТО як координаційних та організаційно-методичних центрів; виокремлені завдання міжвідомчих науково-методичних бібліотечних рад щодо піднесення ефективності міжбібліотечної взаємодії сільськогосподарських бібліотек ТО; визначено позитивні зміни в роботі цього колегіального органу та шляхи вирішення існуючих проблем.

К л ю ч о в і с л о в а: корпоративна взаємодія сільськогосподарських бібліотек; обласні територіальні об'єднання (ТО); головні бібліотеки; Міжвідомча науково-методична бібліотечна рада.

Disclosed the role and meaning of development of the corporative communications the library- information network of the national-ity agricultural libraries (AL) to modern conditions of developing agrarian education, science, production on the basis created of the regional territorial consolidations (TC) at Ukraine; covered of the aim and content. Examined activity of the central libraries TC's the centers of coordination and organization-methodical the whole of directions of activity; the functions of Interdepartmental methodological library's councils for collective consideration of the main questions of consolidation activity and effective progress of interlibrary communication of TC agricultural libraries in Ukraine; identified improvements, ways for solving of existing problems.

К e y w o r d s: the corporative communications of agricultural libraries, the regional territorial consolidations (TC); central libraries; Interdepartmental methodological library's council.

У сучасних умовах розвитку аграрної науки, освіти, виробництва роль вітчизняних наукових сільськогосподарських бібліотек помітно посилюється. Потреби часу вимагають пошуків оптимальних змін у формах і методах удосконалення бібліотечно-інформаційної, науко-

во-методичної діяльності, впровадження і ефективного використання інформаційних комп'ютерних технологій, корпоративної взаємодії бібліотечно-інформаційної мережі сільськогосподарських бібліотек на основі створених в Україні обласних територіальних об'єднань (ТО).

Співробітництво між бібліотеками – проблема не нова, але сьогодні, коли йдеться про підвищення ролі сільськогосподарських бібліотек в умовах стрімкого зростання інформаційних запитів користувачів, коли одна бібліотека не спроможна їх повністю задовольнити – потреба в більш органічному об'єднанні, узгодженні інформаційних процесів та комунікацій між бібліотеками стає дедалі гострішою. Пріоритетності набувають питання розвитку корпоративної взаємодії, співпраці бібліотек та їхньої інтеграції в єдину систему [6, с. 8–10].

Територіальні об'єднання сільськогосподарських бібліотек в Україні відновили свою діяльність і розробили низку організаційних, нормативних документів на основі рішень Мінагрополітики України, «Положення про об'єднання сільськогосподарських бібліотек АР Крим та областей України», затвердженого Вченою радою ЦНСГБ УААН (нині ДНСГБ НААН України) від 28.12.2001 р. [7, с. 32–37].

До створених 25 обласних ТО входять усі 257 сільськогосподарських бібліотек, що функціонують на відповідній території. Це бібліотеки: аграрних ВНЗ I–IV рівнів акредитації системи Мінагрополітики України, аграрних науково-дослідних інститутів та філій, відділень, сільськогосподарських дослідних станцій системи НААН України, а також, за їхньою згодою, бібліотеки інших систем і відомств, приватних фірм та організацій.

Мета такого кроку – об'єднання інформаційного потенціалу кожного регіону України для посилення інформаційного супроводу аграрної науки, освіти, виробництва, підвищення ролі сільськогосподарських бібліотек у розбудові держави і формуванні громадянського суспільства, більш ефективного використання світового інформаційного потенціалу. Корпоративність як форма співробітництва колективних членів ТО сільськогосподарських бібліотек, що об'єднує їх інтелектуальні, інформаційні ресурси для вирішення професійних завдань, передбачає формування єдиного бібліотечно-інформаційного простору в окремій області (регіоні) України. Кінцевою метою корпоративної взаємодії сільськогосподарських бібліотек ТО є раціональне формування й ефективне використання єдиних інформаційних ресурсів бібліотек для найповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів.

Значення і роль створених ТО важко переоцінити. Вони стали важливою ланкою надання методичної допомоги установам галузі на місцях. Ця нова організаційна форма координації дає змогу забезпечувати бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування на рівні сучасних вимог. Вона сприяє

не лише об'єднанню інформаційних ресурсів, але й створює сприятливі умови для впровадження нових інформаційних технологій, а, отже, й для формування повноцінної системи інформаційно-бібліографічного забезпечення аграрної галузі.

Ефективна економічна діяльність ТО забезпечується за рахунок спільної передплати періодичних видань, взаємовикористання фондів, усунення дублювання в інформаційно-бібліографічному обслуговуванні фахівців, упровадження єдиного читацького квитка, створення єдиної інформаційної мережі тощо. Крім усього іншого, організація ТО сільськогосподарських бібліотек – це важливий крок до створення національного інформаційного ресурсу.

До питань, якими опікуються територіальні об'єднання, входять:

1. Організація раціонального комплектування та ефективного використання єдиних інформаційних ресурсів ТО (на традиційних та електронних носіях) на основі Зведеного координаційного тематичного плану комплектування, який розробляє головна бібліотека Об'єднання.
2. Використання обмінно-резервних фондів, згідно з «Інструкцією про організацію передачі та обміну документами між бібліотеками України» та наказом Міністерства культури і мистецтв України від 18.07.1996 р. № 385.
3. Налагодження взаємодії бібліотек-учасниць ТО з інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування.
 - 3.1. Видання зведеного бюлетеня нових надходжень (у т. ч. періодичних видань) спочатку у друкованій, а згодом і в електронній формі.
 - 3.2. Підготовка і видання спільних бібліографічних поточних, ретроспективних, біобібліографічних посібників, а також інших матеріалів, передбачених координаційним планом.
 - 3.3. Спільне проведення інформаційно-масових заходів, «днів інформації», «днів науки», «днів кафедри», «днів спеціаліста», книжкових переглядів, виставок, читацьких конференцій, тематичних, літературно-музичних вечорів, усних журналів, інноваційних бібліотечних конкурсів, вікторин, майстер-класів тощо.
4. Збільшення обсягів електронних інформаційних ресурсів і на цій основі впровадження низки нових послуг та бібліотечних операцій, зокрема, дистанційного інформаційно-бібліографічного обслуговування користувачів та ін.
 - 4.1. Формування зведеного електронного каталогу (ЗЕК) на основі електронних каталогів бібліо-

тек-учасниць ТО; створення спеціалізованих, у т. ч. повнотекстових, баз даних (БД), перетворення (удосконалення) МБА, налагодження служби електронної доставки документів (ЕДД).

4.2. Забезпечення доступу користувачів до світових інформаційних ресурсів через глобальні інформаційні мережі.

Упровадження нової організаційної форми співпраці сприяє удосконаленню науково-методичної діяльності бібліотечно-інформаційної мережі вітчизняних сільськогосподарських книгозбірень, подоланню відомчого розмежування в їхній роботі, об'єднанню інформаційних ресурсів в аграрній галузі, координації зусиль бібліотек в інформаційно-бібліотечному обслуговуванні студентів, науковців, спеціалістів-аграріїв у кожному регіоні чи області України.

Очолюють ТО в АР Крим, областях України головні бібліотеки – «ціннісне ядро в соціокультурному просторі регіону» [4, с. 20]. Вони є координаційними й організаційно-методичними центрами на місцях, методично підпорядковані Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці Національної академії аграрних наук України (ДНСГБ НААНУ), яка водночас є Головною бібліотекою Київського обласного об'єднання.

ДНСГБ НААН України спільно з головними бібліотеками спрямовує діяльність ТО за всіма напрямками їхньої роботи, згідно зі зведеними координаційними планами, виконує функції науково-дослідного, науково-інформаційного, координаційно-методичного центру, дотримуючись стратегії досягнення нового рівня бібліотечного, довідково-бібліографічного та інформаційного забезпечення розвитку аграрної галузі. Саме вона виступила ініціатором створення в Україні ТО сільськогосподарських бібліотек та надання статусу головної бібліотеки кращим з них, за результатами оцінювання їхньої діяльності та рівня кадрового й матеріально-технічного забезпечення.

Статус головної бібліотеки отримали наукові бібліотеки: Буковинського, Волинського, Донецького, Закарпатського, Івано-Франківського, Кіровоградського, Полтавського, Рівненського, Тернопільського, Черкаського, Чернігівського інститутів АПВ НААНУ; Селекційно-генетичного ін-ту – Національного центру насіннезнавства та сортовивчення НААНУ (м. Одеса); державні та національні наукові бібліотеки аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації: Вінницького НАУ, Дніпропетровського ДАУ, Житомирського НАЕУ, ПФ НУБіПУ «Кримський АТУ», Луганського НАУ, Львівського НАУ, Миколаївського ДАУ,

Подільського ДАТУ, Сумського НАУ, Таврійського ДАТУ, Харківського НАУ, Херсонського ДАУ.

Згідно з «Положенням про об'єднання сільськогосподарських бібліотек АР Крим та областей України», головним бібліотекам ТО одночасно з наданням статусу обласних науково-методичних центрів сільськогосподарських бібліотек було підвищено категорію з оплати праці та введено до штату (додатково) посаду методиста. Головна бібліотека, координуючи свою діяльність із ДНСГБ НААН України та бібліотеками ТО, виконує такі завдання:

- організовує і методично забезпечує формування зведеного електронного каталогу, довідково-бібліографічного апарату тощо;
- створює систему довідково-бібліографічного обслуговування та підготовки бібліографічних посібників відповідно до запитів користувачів бібліотек-учасниць;
- організовує інформаційно-бібліографічну діяльність з метою видання зведеного бюлетеня нових надходжень, проводить інформаційно-масові заходи;
- забезпечує зведене планування та звітність бібліотек ТО, виконує аналітичну роботу;
- розробляє інструктивно-методичні матеріали на допомогу бібліотекам-учасницям ТО;
- здійснює науково-прикладні дослідження з історії аграрної науки, освіти, бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики;
- організовує заходи з підвищення фахового рівня бібліотечних працівників: науково-практичні конференції, семінари, стажування з усіх напрямів діяльності сучасної бібліотеки;
- надає бібліотекам ТО методичну та практичну допомогу;
- вивчає, узагальнює та втілює у життя досвід кращих бібліотек ТО і всієї системи;
- готує документи на розгляд Міжвідомчої науково-методичної бібліотечної ради (м. Київ), враховуючи пропозиції бібліотек-учасниць щодо удосконалення обслуговування читачів, упровадження сучасних інформаційних технологій тощо.

Головні бібліотеки ТО – стабільна ланка у розвитку міжбібліотечної взаємодії на рівні регіону; основну увагу зосереджують на питаннях координації формування фондів, інформаційно-бібліографічного обслуговування користувачів, науково-методичної, науково-дослідної роботи. Одним з головних пріоритетів їх діяльності є розширення інформаційного обслуговування вчених, професорсько-викладацького складу, спеціалістів сільсь-

кого господарства, аспірантів, студентів. На сучасному етапі головні бібліотеки дедалі більшою мірою беруть на себе ініціативу у коригуванні бібліотечної політики, удосконаленні правового, методичного та інформаційного забезпечення мережі, підвищенні кваліфікації бібліотекарів, їх професійної майстерності, а також у ознайомленні з негативними тенденціями, проблемами, прорахунками та у виробленні конкретних пропозицій щодо їхнього уникнення чи вирішення.

Розвиток корпоративної співпраці сільськогосподарських бібліотек ТО відбувається на основі інтеграції в єдину систему, інфомаційно-комунікаційної їх взаємодії. Яскравим проявом цього є корпоративна каталогізація; кооперативне формування фондів; створення повнотекстових електронних колекцій, спільних БД, каталогів та інших корпоративних інформаційних продуктів; спільне інформаційне обслуговування користувачів; участь у роботі професійних асоціацій в аграрному секторі економіки тощо. Нині важливим різновидом співпраці бібліотек є також організація доступу до інформаційних об'єктів знань та культури у найсприятливішому для сприйняття вигляді, розповсюдження, використання та забезпечення принципово нових можливостей інформаційного обслуговування незалежно від часу та місця знаходження користувача, а також статусу бібліотеки. Зміцнення цих форм взаємодії сільськогосподарських бібліотечно-інформаційних установ сприяє розвитку бібліотечних об'єднань, створенню корпоративних бібліотечних планів, програм, проектів і систем на кшталт: «Програма комп'ютеризації сільськогосподарських бібліотек Дніпропетровського ТО», «Регіональна корпоративна бібліотечна інформаційна система Миколаївського ТО»; «Корпоративна комп'ютерна мережа бібліотек вищих навчальних закладів Черкаського ТО» (нараховує: 1 університет, 3 інститути, 3 технікуми, 4 коледжі) [1, с. 3]; «Корпоративні інформаційні ресурси сільськогосподарських бібліотек Харківського ТО»; «Корпоративна бібліотечна система Херсонського ТО сільськогосподарських бібліотек»; «Зведений довідково-бібліографічний апарат об'єднання сільськогосподарських бібліотек АР Крим», «Координаційний план роботи Луганського методичного об'єднання сільськогосподарських бібліотек на 2011 рік» тощо.

Специфіка міжбібліотечної взаємодії в об'єднаннях зумовлена соціально-економічними, культурними, аграрно-науковими чинниками. Серед них особливо важливими є комп'ютеризація бібліотечно-інформаційних установ – поступове збільшення

електронного компонента в складі ресурсів бібліотек, що дедалі суттєвіше впливає на зміст і напрями бібліотечної діяльності. Названий чинник найяскравіше проявляє себе в наукових бібліотеках аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації, які мають найбільшу кількість комп'ютерів та електронних ресурсів (станом на 01.01.2011 р.): Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіПУ м. Київ) (71 комп'ютер), Дніпропетровського державного аграрного університету (55), Південного філіалу НУБіПУ «Кримський агротехнологічний університет» (32), Одеського державного аграрного університету (31), Білоцерківського національного аграрного університету (30), Миколаївського державного аграрного університету і Харківського національного технічного університету сільського господарства (по 29 комп'ютерів) та ін. [5, с. 78]. Переможцями у рейтингу за ознакою «Електронні ресурси» 2010 р. (створення необхідних БД, загальна кількість введених до них бібліографічних записів, зокрема до ЕК, наявність Інтернету для користувачів та сучасного програмного забезпечення) – I місце зайняла наукова бібліотека Херсонського ДАУ; II місце – наукова бібліотека Дніпропетровського ДАУ; III місце – наукова бібліотека Південного філіалу НУБіПУ «Кримський АТУ» [5, с. 82].

Головні бібліотеки, які репрезентують систему наукових бібліотек аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації, найбільш успішно виконують роль організаційних, координаційних та науково-методичних центрів [2, с. 22]. Переважна більшість головних бібліотек ТО мають свій позитивний інноваційний досвід у питаннях міжбібліотечної взаємодії в регіоні. Нині у кожному з них за ініціативи головних бібліотек уже обов'язковим стало формування зведених каталогів (ЗК) періодичних видань, передплачених сільськогосподарськими бібліотеками регіону, які видаються у вигляді традиційних покажчиків. Тут вже представлені в електронному вигляді та доступні для перегляду на веб-сторінках бібліотек або у вигляді електронної картотеки на веб-сайтах головних бібліотек: Зведений каталог періодичних видань сільськогосподарських бібліотек Вінницької області; Зведений краєзнавчий каталог Сумської області (краєзнавчого характеру); Зведений каталог літератури обмінних фондів Дніпропетровського регіону (спеціального призначення); Повнотекстова електронна бібліотека рідкісної й цінної книги аграрних бібліотек Криму та ін.

Ефективному розвитку корпоративної взаємодії

сільськогосподарських бібліотек сприяє, створена у кожному ТО, Міжвідомча науково-методична бібліотечна рада – орган колегіального розгляду основних питань діяльності об'єднання. Її організаційна будова та діяльність на місцях ідентичні Міжвідомчій науково-методичній бібліотечній раді (м. Київ) – вищого органу колегіального вирішення питань розбудови мережі сільськогосподарських бібліотек України. До її складу входять: директор головної бібліотеки (голова), його заступник, секретар та члени Ради (представники бібліотек-учасниць). Робочий орган Ради забезпечує підготовку її поточних засідань та контроль за виконанням прийнятих рішень.

Рада здійснює координацію та кооперування діяльності бібліотек-учасниць ТО відповідно до плану роботи; призначає робочі комісії, що організують взаємодію бібліотек – членів ТО за окремими напрямками діяльності, а саме: комплектування фондів, довідково-інформаційне та бібліотечне обслуговування, науково-методична та науково-дослідна робота, створення зведеного електронного каталогу; затверджує розроблені рекомендації, спрямовані на поліпшення бібліотечного та інформаційно-бібліографічного обслуговування читачів, інформує про це Міжвідомчу науково-методичну бібліотечну раду (Київ), надсилаючи на її адресу копії відповідних документів; узгоджує діяльність бібліотек ТО з роботою бібліотек та інформаційних органів інших систем і відомств, обговорюючи свої плани з іншими обласними координаційними центрами відповідного профілю; організовує наради, семінари та практикуми бібліотечних працівників; проводить щоквартальні засідання.

Значення створених територіальних об'єднань постійно зростає, оскільки вони є важливою ланкою в галузевій системі методичного керівництва. Домінуючим напрямом роботи методичних служб головних наукових сільськогосподарських бібліотек ТО стає аналітико-прогнозуюча діяльність, яка допомагає не лише визначити загальні тенденції розвитку бібліотек мережі, але й завдяки проведенню цільових моніторингових і маркетингових досліджень виробити концептуальне бачення функціонування бібліотек ТО у майбутньому. Методичні служби головних бібліотек ТО здійснюють управлінське консультування за допомогою продукування бібліографічних розробок (методичні розробки, рекомендації, поради, вказівки, положення, пам'ятки, інструкції, консультації, бюлетені, листівки, плакати тощо).

З метою посилення корпоративної взаємодії бібліотек головні бібліотеки ТО науково-методичну діяльність спрямовують на організацію спільних науково-практичних конференцій, круглих столів, семінарів, практикумів, стажувань, методичних консультацій, розроблення інструктивно-методичних матеріалів, відвідування бібліотек ТО з метою надання їм практичної допомоги тощо. Найкращих успіхів (у звітному 2009 р.) у рейтингу, за ознакою «науково-методична діяльність», досягли сільськогосподарські бібліотеки Харківської державної зооветеринарної академії, Херсонського ДАУ, Таврійського ДАТУ [5, с. 83].

Сільськогосподарські бібліотеки територіальних об'єднань дедалі активніше долучаються до інформаційного супроводу навчально-педагогічного, науково-дослідного, науково-методичного процесів, опікуються підтримкою нововведених дисциплін у вишах, проведенням виховних культурно-масових заходів. Вони також прагнуть до максимального задоволення інформаційних потреб студентів, аспірантів, співробітників ВНЗ, професорсько-викладацького складу, вчених-аграріїв, працівників АПК, спеціалістів, зайнятих у аграрному секторі країни; головним пріоритетом їх діяльності стає впровадження новітніх інформаційних технологій.

Серед успіхів, яких вдалося останнім часом досягти сільськогосподарським бібліотекам ТО, варто відзначити:

- відміну тендерів на закупівлю літератури і періодики, що позитивно вплинуло на комплектування бібліотечних фондів;
- активізацію роботи бібліотек з впровадження новітніх комп'ютерних технологій, створення і наповнення ЕК та власних БД;
- підвищення рівня комфортності доступу до інформації незалежно від її формату;
- удосконалення довідково-пошукового апарату;
- підвищення інформаційної культури користувачів бібліотек.

Разом з тим, аналіз діяльності бібліотек сільськогосподарської галузі показав деяку невідповідність між їх матеріальним забезпеченням і тими завданнями, які постають перед ними з розвитком сучасної аграрної науки та виробництва.

Найбільш гострими проблемами більшості бібліотек територіальних об'єднань є:

- недостатнє забезпечення фахівцями;
- значна віддаленість деяких бібліотек-учасниць, відсутність прямого телефонного та е-зв'язку;
- недостатнє виділення коштів для поповнення фондів бібліотек;

- відсутність у бібліотеках об'єднання, крім головних, ліцензійної автоматизованої інформаційної бібліотечної програми;
- слабка матеріально-технічна база бібліотек-учасниць; брак нового обладнання, належних приміщень;
- обмаль у штатному розкладі бібліотек посад програмістів і методистів;
- безсистемність у підвищенні кваліфікації співробітників бібліотек та професійного статусу бібліотекаря як наукового працівника.

Варто зазначити, що у сучасних умовах сільськогосподарські бібліотеки в Україні зосереджують свою увагу, насамперед, на організації широкого доступу і багатоаспектного використання сукупного інформаційного ресурсу, на створенні БД – зведеного електронного каталога (ЗЕК), який у перспективі може стати головною інформаційно-пошуковою системою, адже він забезпечує зручність роботи, оперативність отримання інформації і, що особливо важливо, – на великих відстанях від користувача при наявності Інтернету. Крім того, інформаційний пошук за допомогою ЗЕК можливий по різних полях: назві твору, імені автора, предметній рубриці, ключовому слову, штрих-коду тощо.

Серед інноваційних заходів у бібліотеках аграрних вишів набуває дедалі більшої актуальності створення служби електронної доставки документів (ЕДД), основного засобу оперативного доступу користувачів до джерел, що знаходяться у віддалених книгосховищах. Щоб зробити даний сервіс зручним для користувачів, потрібно створити корпоративну службу ЕДД, яка об'єднувала б усі бібліотеки аграрних вишів, спочатку ТО, а з часом і всієї мережі сільськогосподарських бібліотек України та поза її межами.

Значні перспективи інформаційного, аналітичного забезпечення наукової діяльності можуть бути відкриті зміцненням кооперативної взаємодії сільськогосподарських бібліотек мережі, перетворенням їх в єдиний науково-інформаційний центр з об'єднаними ресурсами.

Можна з упевненістю сказати, що своєчасне вирішення окреслених вище проблем позитивно вплине на розвиток корпоративної взаємодії сільськогосподарських бібліотек ТО, якість обслуговування в них усіх категорій користувачів і відкриє нові можливості у діяльності кожної окремої бібліотеки-учасниці.

Практика дедалі більше переконує, що основою налагодження й гармонізації співпраці бібліотек ТО

повинне стати єдине бачення ефективності корпоративної їх взаємодії, єдність цілей взаємодії, формування інформаційно-комунікаційної політики при умові, коли кожна сторона-учасниця виконує опосередковано-управлінську функцію, оскільки бере участь у розробленні, створенні та вдосконаленні механізму управління бібліотеками-учасницями. Всі учасники корпоративної взаємодії мають бути задіяні в координації процесу комунікацій, але кожен з них повинен контролювати не роботу один одного, а певний робочий процес [3, с. 24]. Сільськогосподарські бібліотеки територіальних об'єднань добре розуміють свою місію й завдання, які ставить перед ними сучасна аграрна освіта і наука. Вони чітко бачать свої подальші перспективи і прагнуть якомога ефективніше виконувати свою основну місію зі створення надійної інформаційної бази для удосконалення навчального процесу, розвитку науки, аграрного виробництва та розширення доступу до інформації всім бажаним.

Список використаних джерел

1. Звіт Головної бібліотеки Черкаського територіального об'єднання сільськогосподарських бібліотек / Т. В. Здорик. – Черкаси, 2010. – 25 с.
2. Лазоренко Ю. І. Науково-методична робота в системі сільськогосподарських бібліотек України: сучасний стан та перспективи / Ю. І. Лазоренко, М. Є. Литвенко, Г. С. Щиголь // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 3. – С. 22.
3. Мар'їна О. Інформаційно-комунікаційна взаємодія бібліотек: феноменологічний підхід / О. Мар'їна // Вісник Книжкової палати. – К., 2008. – № 9. – С. 24.
4. Мар'їна О. Сучасні форми інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах / О. Мар'їна // Вісник Книжкової палати. – К., 2009. – № 2. – С. 20.
5. Науково-аналітичний огляд звітів про роботу бібліотек Міністерства аграрної політики України та Національної академії аграрних наук України методично підпорядкованих ДНСГБ НААН за 2009 рік // Бюлетень ДНСГБ НААН України. – К., 2010. – Вип. I. – С. 78, 82, 83.
6. Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 9 січ. 2007 р. – № 537-V // Голос України. – 2007. – 6 лют. – С. 8–10.
7. Положення про об'єднання сільськогосподарських бібліотек Автономної Республіки Крим та областей України [Затверджене Вченою радою ЦНСГБ УААН 2002 р.] // Бюлетень Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН – К., 2004. – Спец. випуск. – С. 32–37.

Оксана Клименко,

доцент Національної академії внутрішніх справ,
канд. іст. наук

Надія Бачинська,

доцент Київського національного університету культури і мистецтв,
канд. пед. наук

Основні напрями діяльності бібліотек вищів Міністерства культури України на сучасному етапі

У статті розглянуто традиційні та інноваційні напрями діяльності бібліотек вищих навчальних закладів III–IV р. а. Міністерства культури України в умовах реформування системи вищої освіти держави, зокрема книгозбірень Київського національного університету культури і мистецтв, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Харківської державної академії культури, Луганського державного інституту культури і мистецтв.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотека вишу, Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ), Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), Харківська державна академія культури (ХДАК), Луганський державний інститут культури і мистецтв (ЛДІКМ), інформаційна культура, бібліотечні послуги, інформаційні ресурси, електронна бібліотека, фонд.

Traditional and innovative activities of libraries of higher educative Institutions with 3–4 level accreditation of Ministry of Culture and Tourism of Ukraine were taken to consideration on passes of reforming the higher education in the state.

K e y w o r d s: university library, Kyiv National University of culture and Art, Kharkiv State Academy of Culture, Lugansk State Academy of Culture and art, informational culture, library services, informational resources, electronical library, book stock.

Національна система вищої освіти в умовах євроінтеграції України реформується згідно із основними положеннями Болонського процесу. Для досягнення нової якості освіти, успішного її розвитку визначальним є рівень інформаційно-бібліотечного обслуговування, максимальне забезпечення навчальної та наукової діяльності вищів навчально-методичними комплексами, доступом до світових баз даних. Успішний інформаційний супровід навчального процесу вишу покликана забезпечувати його бібліотека – посередник між постійно зростаючим потоком інформації та її користувачами, яка у підсумку стає гарантом якості освіти. Модернізована книгозбірня сучасного вищого навчального закладу – ключовий інформаційний ресурс, галузеве інформаційне середовище вишу. Головним у бібліотечній діяльності стає не нагромадження фондів, а читачецентризм, політика нарощування ресурсів шляхом розвитку корпоративних зв'язків між бібліотеками і придбання бібліографічних, реферативних і, що особливо важливо, повнотексто-

вих баз даних на комерційних засадах. Тобто, сьогодні бібліотека вишу змінює свої традиційні функції, трансформуючи увесь комплекс послуг для якомога повнішого задоволення потреб різних категорій користувачів, у т. ч. віддалених, і стає інформаційним центром забезпечення оптимальної освітньо-наукової діяльності [10].

Зважаючи на трансформацію системи вищої школи, яка інтегрується у світовий освітній та інформаційний простір, Міністерство культури України визначило стратегічні цілі розвитку мистецької освіти держави, серед яких: збереження існуючої багаторівневої мережі навчальних закладів культури і мистецтв; збереження та розвиток творчих, педагогічних, наукових шкіл; задоволення потреб особистості в отриманні якісної культурно-мистецької освіти; вирішення проблеми кваліфікованих кадрів.

Відповідно до цієї стратегії і вибудовується діяльність бібліотек ВНЗ III–IV р. а. відомства. На жаль, ця проблематика залишається й досі маловивченою [8], хоча її актуальність дедалі зростає. Звичайно, у науковій літературі існує певний доро-

бок з дослідження різних напрямів діяльності бібліотек вишів країни [1; 5–7; 9–12; 15].

Об'єктом нашої розвідки виступають бібліотеки ВНЗ III–IV р. а. Міністерства культури України, а **предметом** – традиційні та інноваційні напрями роботи книгозбірень відомчих вишів, користувачами яких є професорсько-викладацький склад, докторанти, аспіранти, працівники та ін. (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Кількість і склад користувачів бібліотеки НАКККіМ (станом на 1.10.2009 р.)

Зважаючи на те, що одним із найважливіших показників зміни способу життя є розвиток та використання прогресивних інформаційних технологій у навчальній діяльності, рівень виробництва та споживання інформаційних продуктів, послуг, дедалі пріоритетнішими в бібліотечній роботі стають питання формування нової телекомунікаційної культури, піднесення якості освіти. Формування інформаційної культури користувачів бібліотеками ВНЗ III–IV р. а. Міністерства культури України ґрунтується на системності, інтегративності, безперервності, діяльнісному підході до вдосконалення цього процесу. Інформаційна культура (ІК) формує способи взаємодії студентів і викладачів на основі інформаційної компетентності, розвиває вміння і навички роботи з інформацією. Належний рівень ІК – це вміння усвідомлювати та формулювати власні інформаційні запити; готовність і вміння оперувати різними джерелами інформації, здійснювати їх свідомий вибір; вільна навігація в інформаційних потоках; знання та самостійне використання алгоритмів роботи з інформацією; спроможність створювати, зберігати та розповсюджувати інформацію, використовувати її в різних пізнавальних і життєво-практичних ситуаціях.

Нові інформаційні технології спричинили істотні зміни й у системі бібліотечного сервісу: зникло багато видів бібліографічної діяльності і розвинулися зовсім нові форми пошуку та зберігання навчальної та наукової інформації. Сучасні книгозбірні

постійно поповнюють перелік послуг, серед яких найбільш поширеним стає виготовлення електронних копій, а головними вимогами технологічного процесу є простота, зручність та ефективність.

Система вищих навчальних закладів культури і мистецтв Міністерства культури України, яка формувалася упродовж багатьох десятиріч, включає 64 навчальні заклади I–III р. а. комунальної форми власності та 12 навчальних закладів I–IV р. а. державної форми власності. У державній власності та безпосередньому підпорядкуванні Міністерства культури перебувають вищі навчальні заклади I р. а. – Київське державне хореографічне училище та одинадцять ВНЗ III–IV р. а., шість з яких мають статус «національний». У цих закладах навчається майже 25 тисяч студентів за 26 напрямками підготовки та спеціальностями. Вони отримують диплом державного зразка освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр». У 10 вишах функціонує аспірантура, а у 4 – докторантура [13].

На відміну від європейських країн, система організації мистецької освіти в Україні дає змогу дотримуватись єдиних критеріїв її якості, оскільки єдині і випробувані часом навчальні плани, програми забезпечують комплексний підхід до підготовки фахівця-митця. В умовах активного реформування вітчизняної освітньої системи головними завданнями розвитку культурно-мистецької освіти є такі: підвищення престижу культурно-просвітницьких професій; удосконалення законодавчої та нормативної бази культурно-мистецької освіти з урахуванням її специфіки; посилення соціального захисту викладачів культурно-мистецьких навчальних закладів; удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів з урахуванням реальної потреби галузі в кваліфікованих фахівцях; створення та видання сучасних підручників і навчальних посібників для мистецьких навчальних закладів тощо [13].

Сьогодні основне завдання бібліотек вишів III–IV р. а. Міністерства культури України – постійне вдосконалення традиційних і запровадження нових форм і методів їх діяльності, насамперед упровадження сучасних бібліотечних технологій, спрямованих на поліпшення якості обслуговування усіх категорій користувачів.

До традиційних напрямів діяльності бібліотек галузі належать: диференційоване бібліотечно-бібліографічне обслуговування користувачів; комплектування фондів літературою з питань культурології, соціально-культурних комунікацій і менеджменту, державного управління та інформації, образотворчого та виконавського мистецтв, соціології,

дизайну і ландшафтного мистецтва, філософії, етики, естетики, історії тощо; організація запису, обліку і перереєстрації читачів; виконання бібліографічних довідок; підбір літератури на замовлення (для написання наукових праць професорсько-викладацькому складу та курсових, реферативних робіт іншим категоріям читачів); забезпечення комфортних умов роботи у читальних залах; ведення каталогів і картотек; організація тематичних та інформаційних виставок, переглядів літератури, проведення «Дня інформації», «Дня спеціаліста», «Дня кафедр»; співпраця з використанням МБА. Сьогодні значно скорочено час на отримання інформації про наявність у бібліотеці необхідного документа. До послуг читачів – документи з фонду бібліотеки для користування в читальних залах та на абонементі; виставки нових надходжень та видань професорсько-викладацького складу вишів; виставки документів та матеріалів з питань ведення наукової роботи та організації навчально-виховного процесу, з нагоди визначних дат у суспільному та культурному житті країни. Фахівці бібліотек допомагають користувачам у пошуку у карткових каталогах і картотеках джерел інформації, необхідних для навчального процесу, наукової діяльності тощо [12].

Інформатизація усіх сфер життя суспільства спричинила збільшення числа напрямів діяльності бібліотек ВНЗ III–IV р. а. Міністерства культури України. Новітні технології, зокрема Інтернет, стали потужним додатковим і доволі запитаним ресурсом. Зявляки їм читачі тепер мають змогу знайомитися з електронними каталогами інших бібліотек, користуватись їхніми інформаційними надбаннями [15]. Відділи бібліотек активно запроваджують форми роботи, які значно розширюють інформаційну спроможність книгозбірні, підвищують якість обслуговування. Йдеться насамперед про створення електронних каталогів, формування електронних баз даних та надання інформації з електронних ресурсів бібліотеки, з мережі Інтернет для ознайомлення з навчальними планами, програмами та підвищення професійного рівня.

На веб-сайтах кожного з навчальних закладів, що досліджувався нами, є розділ «Бібліотека» (окрім ХДАК), наповнення та оформлення якого здійснюється за єдиним зразком. Загалом усі вони відповідають потребам користувачів, але наповнювати бази даних та збагачувати власний електронний ресурс необхідно постійно [6]. Зважаючи на те, що в усіх галузевих вишах є такі форми навчання, як денна, заочна і екстернат, функціонування електронної бібліотеки вкрай важлива умова їх успішної освітньо-наукової діяльності.

Якщо вести мову конкретно про Національну академію керівних кадрів культури і мистецтв України, то загальний фонд її бібліотеки становить понад 52 тис. прим. документів із різних галузей знань (відповідно до спеціалізації кожного інституту) українською, російською та іншими мовами, щорічна передплата – 90 назв журналів, газет, вісників вищих навчальних закладів та установ, збірників наукових праць, інформаційних бюлетенів українською, російською, англійською та іншими мовами. Книгозбірня має фонд власних видань НАКККіМ, фонд дисертацій та авторефератів дисертацій, фонд випускних робіт студентів Академії. Тут зберігаються унікальні вітчизняні та зарубіжні видання з історії і теорії мистецтв, мистецтвознавства, музичних дисциплін, хореографії, театру, ландшафтного дизайну, довідкові видання, енциклопедії з багатьох галузей знань. Структура бібліотеки НАКККіМ включає: 1) відділ комплектування та наукового оброблення документів; 2) відділ обслуговування (абонемент і 2 читальні зали); 3) інформаційно-бібліографічний відділ; 4) бібліотечний Інтернет-центр.

Найоптимальнішою серед усіх наявних, на наше переконання, є модель навігації по сайту бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв України (рис. 1), яка розміщена на веб-сторінці Академії. Зупиняючись на ній детальніше, пропонуємо читачеві статистичну інформацію, яка наочно характеризує (у таблицях і діаграмах) роботу книгозбірні: основні показники діяльності бібліотеки з 2007 р., кількість і склад користувачів книгозбірні. Сам сайт має такі розділи: 1. «Про бібліотеку». 2. «Структура бібліотеки». 3. «Основні показники роботи бібліотеки» (діаграма 2). 4. «Основні послуги». 5. «Інформація для користувачів (Порядок запису до бібліотеки; Правила користування бібліотекою; Правила користування БЩ; Нові надходження; Книжкові виставки; Передплатувані періодичні видання; Електронні ресурси; Акція «Подаруй бібліотеці книгу»; Літературно-творчий клуб «ЛіТаК»)). 6. «Електронні ресурси» (Книги; Методичні рекомендації; Видання на електронних носіях). 7. «Контакти». 8. «Режим роботи» [3].

Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв (її сайт) регулярно оновлюється сучасними універсальними та спеціалізованими виданнями, необхідною фаховою літературою. Книгозбірня вишу має багату колекцію нот, партитур, клавирів. Її зали обладнані автоматизованими робочими місцями (АРМ). Комфортний та зручний інтерфейс електронної бібліотеки дає змогу користувачу-початківцю

Головна сторінка Електронний каталог

Вибрати Очистити

Допомога

Автор

Назва документа

Рік видання
 ..

Мова

Вид документа

Розширений перетиск полів

Пошук теми
 Шукати

Класифікатори

Кількість документів на сторінці: Вибрати Очистити

Останнє поновлення – 09.07.2010, документів – 6910

Рис. 1. Пошук в електронному каталозі НАКККіМ

Діаграма 2. Основні показники роботи бібліотеки НАКККіМ

швидко відшукати необхідну бібліографічну інформацію. Повнотекстовий електронний варіант обраного документа можна завантажити після реєстрації в електронній бібліотеці, у т. ч. і віддаленим користувачам [4].

Каталог електронної бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв має таку структуру:

- Навігація
- Головна
- Новини
- Бібліотека
 - Культура
 - Мистецтво
 - Економіка
 - Менеджмент
 - Право
 - Соціологія
 - Психологія
 - Туризм
 - Готельно-ресторанна справа
 - Перукарське мистецтво
 - Кіно і телебачення
 - Дизайн
 - Міжнародні відносини
 - Журналістика
 - Комп'ютерні науки
 - Філологія
 - Політологія
 - Філософія
 - Різне
- Контакти

З усіх підрозділів КНУКіМ найвідліше функціонує бібліотека Миколаївської філії. Її структура включає: 1) відділ комплектування та оброблення літератури; 2) абонемент; 3) читальну залу; 4) відділ довідково-бібліографічної та інформаційної роботи; 5) відділ нотно-музичної літератури.

Упродовж року бібліотека, фонд якої становить майже 90 тис. прим. документів на традиційних носіях інформації, обслуговує близько 7000 читачів. Їм за рік видається 126 тис. прим. (50 380 відвідувань користувачів). Інтернет-центр книгозбірні активно використовується викладачами і студентами для науково-дослідної і навчальної роботи. Нещодавно було створено локальну бібліотечну мережу, бібліотеку підключено до автоматизованої університетської мережі та мережі Інтернет, що дає змогу оперативно розповсюджувати інформацію на кафедри та інші структурні підрозділи. Важливо те, що електронний каталог бібліотеки, приєднаний до Корпоративного електронного каталогу провідних бібліотек м. Миколаєва. Нині триває інтенсивна робота з накопичення електронних баз даних, які у подальшому становитимуть основу для здійснення цілого комплексу інформаційних послуг.

Електронний каталог книгозбірні включає БД: «Нові законодавчі нормативні акти України в галузі культури, освіти, мистецтва»; «Нові надхо-

дження літератури до бібліотеки МФ КНУКіМ»; «Тематичні бібліографічні списки літератури», які налічують понад 60 розроблених тем; наукові праці викладачів МФ КНУКіМ; МФ КНУКіМ у пресі.

Бібліотека Луганського державного інституту культури і мистецтв – потужний навчальний, інформаційний та культурно-просвітницький центр. Обслуговування читачів здійснюється у режимі абонементу та читальної зали. У 2009 р. кількість відвідувань бібліотеки ЛДІКМ сягнула понад 28 000 читачів, книговидача – 46 000 од. зберігання. Фонд бібліотеки містить універсальні та галузеві енциклопедії, словники, довідники, ноти, літературу з історії, філософії, соціології, права, політології, економіки, мистецтва, а також видання англійською, німецькою, латинською, іспанською мовами. Щорічно до бібліотеки надходить близько 70 найменувань газет та журналів. Фонд поповнюється CD-ROM, аудіокасетами, повнотекстовими базами даних [2].

До системи каталогів бібліотеки ЛДІКМ входять: «Електронний каталог», «Алфавітний каталог книг», «Систематичний каталог книг», «Алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу». Пошукові мови електронного каталогу (майже 8000 документів) – українська, російська, англійська. Періодичність оновлення – щоденно. Пошукові можливості: за автором; за назвою; за роком видання; за видом документа; за ключовими словами; ISBN, ISSN (рис. 2). У розділі «Інтернет-ресурси» вміщено «Короткі поради з пошуку інформації в Інтернеті» з 9 пунктів. У цьому ж розділі вказані назви та інтернет-адреси пошукових систем, каталогів ресурсів; енциклопедій, довідкових ресурсів Інтернету (рис. 3) [2]:

Рис. 2. Пошук літератури в електронному каталозі ЛДІКМ

Пошукові системи

Google	www.google.com
Yahoo	www.yahoo.com
Yandex	www.yandex.ru

Aport	www.aport.ru
Rambler	www.rambler.ru
Hirma	www.nigma.ru

Каталоги ресурсів

Каталог@MAIL.RU	list.mail.ru/index.html
Каталог Яндекс	http://yaca.yandex.ru/
Каталог Мета	http://meta.ua/reestr.asp
Книжкова пошукова система	http://www.ebdb.ru/

Енциклопедії та довідкові ресурси Мережі

Вікіпедія	uk.wikipedia.org
Енциклопедичний ресурс про все	www.rubricon.com
Збірка енциклопедій на різні теми	www.encyclopedia.ru
Кругосвіт	www.krugosvet.ru
Infoplease.com	www.infoplease.com
Кирилл і Мефодій	mega.km.ru

Рис. 3. Пошукові системи ЕБ ЛДІКМ

Надійним помічником у підготовці молодих спеціалістів та науковців у галузі культурології, бібліотекознавства та інформаційної діяльності, документознавства, мистецтвознавства є бібліотека Харківської державної академії культури. Вона була заснована у 1929 р. як бібліотека Інституту політосвіти, з 1930-го – це бібліотека Українського інституту комуністичної освіти, а від 1935 р. – бібліотека Харківського державного бібліотечного інституту. До послуг користувачів бібліотеки дійсно унікальний фонд, де книги представлені майже з усіх галузей знань, проблемно-орієнтовані бази даних згідно профілю академії, створені бібліотекою, а також запозичені електронні ресурси, які зберігаються у внутрішньовишівській локальній мережі.

У бібліотеці ХДАК, загальний фонд якої нині становить 307 688 прим., до послуг користувачів чотири абонементи (загальний, науковий, навчальний, нотно-музичної літератури), загальний читальний зал, чотири читальних зали при кабінетах спеціалізованих кафедр, довідково-бібліографічний відділ та електронний читальний зал. Бібліотека має багатогалузевий фонд: вітчизняну і зарубіжну наукову літературу, навчальну і довідкову за напрямками підготовки спеціалістів. Останнім часом спостерігається значне збільшення питомої ваги україномовних видань (більше 180 тис. прим.). У відкритому доступі виділено періодику, літописи книг, журналів, газет, нот. Завдяки репертуарній політиці комплектування сформовано ядро профільних видань.

У структурі бібліотеки з 2007 р. функціонує сектор автоматизації та відділи обслуговування, довідково-бібліографічний, книгозберігання, комплектування та оброблення літератури. Колек-

тив бібліотеки зосереджує увагу на впровадженні нових інформаційних технологій, створенні електронної бібліотеки, формуванні позитивного іміджу бібліотеки на основі використання досягнень у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства в тісному співробітництві з викладачами. Активно використовуються такі методи пропагування фонду, як виставки, перегляди, огляди видань, дні кафедр, дні спеціаліста, на які запрошуються поети, письменники, викладачі, книгознавці, відомі бібліотекарі, бібліографи.

З метою поповнення фонду організовано роботу в обмінних фондах бібліотек міста, розробляються пропозиції щодо книгообміну з бібліотеками Львова, Харкова, Києва. Сьогодні налагоджено тісні контакти з бібліотеками Національної академії керівних кадрів працівників культури і мистецтв, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Львівського національного університету ім. Івана Франка, Львівською національною науковою бібліотекою ім. В. Стефаніка Національної академії наук України, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, ХДНБ імені В. Короленка, ХОНБ, ХОДБ, ЦНП «НУА» та ін. Послугами міжбібліотечного абонементу книгозбірні постійно користуються більше 30 бібліотек університетів, коледжів, технікумів.

З 1996 р. у бібліотеці ведеться електронний каталог (ЕК) на нові надходження, на основі якого друкуються бюлетені нових надходжень, списки сигнальної інформації, картки для генерального алфавітного, систематичного каталогів, алфавітного каталогу нот та каталогів на підсобні фонди читального залу та абонементу нотно-музичної літератури.

У 1997 р. уперше в Україні спільними зусиллями бібліотекарів, викладачів та студентів розроблено ЕК «Нотні видання» (понад 40 000 записів), який містить записи на нові надходження та фонд ретроспективних нотних видань (більше 10 тис. прим.). Нотні видання систематизуються за таблицями ББК, до них визначаються ключові слова для введення до ЕК. Останній уможливило пошук інформації на основі відомостей про видання та окремі твори за будь-якими ознаками. Вже тривалий час книгозбірня має доступ до ресурсів Інтернету. У 2000 р. розпочато роботу над ЕК ретроспективних видань «Бібліотечна справа та інформатика», бібліографічні бази даних (ББД) «Держава та право», «Систематична картотека статей», «Праці викладачів ХДАК», «Вища школа». Сьогодні загальний обсяг ЕК становить понад 125 тис.

записів, до якого найближчим часом користувачі матимуть онлайнний доступ. З 2001 р. бібліотека бере участь у корпоративному проекті «Зведений каталог періодичних видань з бібліотечної справи, бібліотекознавства та бібліографознавства», а з 2002-го – у корпоративному проекті «Зведений каталог періодичних видань бібліотек м. Харкова».

Фахівці книгозбірні активно долучаються до реалізації проекту зі створення зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках міста Харкова. Регулярно подається інформація до зведеного каталогу нових надходжень до провідних бібліотек м. Харкова «Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство», з яким потім знайомляться викладачі і студенти.

До послуг читачів – систематична картотека статей, тематичні та службові картотеки. На основі ББД здійснюється інформування читачів, виконання довідок. Щорічно читачам надається близько 8000 довідок, серед них понад 1600 тематичних (значна частина – в автоматизованому режимі): «Українська культура: тенденції, еволюція, політика, традиції» (351 назва), «Книжкова торгівля в Україні» (117 назв), «Бібліотека в електронному середовищі» (98 назв), «Гуманізація вищої освіти» (80 назв). Останніми роками застосовується принцип диверсифікації інформаційних послуг: індивідуальне інформування керівництва та провідних фахівців Академії здійснюється в режимі ДЗК та ВРІ. Для студентів перших та останніх курсів бібліографи організують заняття з основ бібліотечно-бібліографічних знань. Щоквартальні бюлетені нових надходжень, інформаційні листки інформують читачів про надходження до бібліотеки.

Проводиться і виховна робота: екскурсії («Дивосвіт старослов'янської книги», «Книжкова скарбниця» та «Інформаційне середовище бібліотеки»). Активно проходять місячники «Зберігаймо і примножуймо фонд бібліотеки». Викладачі, студенти, бібліотекарі щорічно організують чудове свято «Всеукраїнський день бібліотек у ХДАК». У читальній залі експонуються дарунки читачів бібліотеці ХДАК, стіни коридорів прикрашають звернення до відвідувачів «Подаруй книгу бібліотеці» та плакати, розроблені студентами факультету бібліотекознавства та інформатики під гаслом: «Збережемо книгу – збережемо бібліотеку!». Цікавим нововведенням стали заходи з популяризації творчих здобутків працівників Академії. Популяризації видань викладачів вишу сприяє участь у щорічних виставках

«Наука, освіта, виробництво Харківщини», «Світ книги» в м. Києві, міжнародних форумах видавців у Львові, де були оформлені експозиції ХДАК та проведено презентації підручників. Щорічно організуються більше 50 тематичних виставок, на яких експонується близько 5000 прим. видань.

Колектив бібліотеки намагається зробити бібліотеку науковою лабораторією, центром культури, духовного та інтелектуального спілкування в Академії. Адже тут зосереджено «основний капітал країни» – інтелектуальні, науково-інформаційні ресурси. У 2008 р. бібліотека перейшла на АІБС «УФД / Бібліотека». Належну увагу приділено інтеграції АІБС в інформаційну систему управління вишу, формуванню і розвитку електронних інформаційних ресурсів, оновленню теоретичних знань і практичних навичок спеціалістів відповідно до постійно зростаючих вимог державних стандартів і застосування новітніх технологій.

Висновки

Отже, успішному навчально-виховному процесу та науково-дослідній діяльності у вишах сприяє оптимально організована робота їхніх книгозбірень, яка зосереджена на формуванні та використанні інформаційних ресурсів; удосконаленні обслуговування користувачів різних категорій; запровадженні технологій автоматизованих і бібліотечно-інформаційних процесів; ефективному управлінні інформаційно-бібліотечним обслуговуванням; комплектуванні та організації фондів, бібліографічній діяльності бібліотек; веденні баз даних тощо.

Аналіз основних напрямів діяльності бібліотек ВНЗ III–IV р. а. Міністерства культури України дає змогу зробити такі висновки:

- головне завдання модернізованої бібліотеки – забезпечувати успішний інформаційний супровід навчального процесу вишу;
- фундаментальним принципом діяльності сучасних вишівських книгозбірень є принцип читачецентризму;
- відбуваються суттєві зміни у системі бібліотечного сервісу;
- основні фонди формуються з різних джерел документами на традиційних та електронних носіях відповідно до напрямів підготовки фахівців;
- читальні зали укомплектовані нормативними та законодавчими документами, енциклопедіями, довідковими та науковими виданнями, навчально-методичними посібниками, періодичними

фаховими виданнями, якими користуються всі категорії читачів;

- формування інформаційної культури усіх категорій користувачів – невід’ємна складова роботи кожної бібліотеки; провідні вишівські книгозбірні активно працюють над формуванням власних електронних ресурсів;
- книгозбірні укомплектовані АРМами для читачів (для цього створені окремі читальні зали);
- електронні бібліотеки складаються зі зведеного електронного каталогу книг, який постійно поповнюється, електронної бази документів на електронних носіях; пошук потрібної літератури українською, російською, англійською та іншими мовами;
- найоптимальнішою є модель навігації по сайту бібліотеки НАКККіМ, її функціональний електронний каталог відповідає усім вимогам;
- електронна бібліотека КНУКіМ дає змогу завантажувати повні версії запропонованих документів після попередньої реєстрації.

Бібліотеки ВНЗ III–IV р. а. Міністерства культури України успішно вирішують завдання повноцінного інформаційного забезпечення навчально-наукової діяльності, підвищення інформаційної культури усіх категорій користувачів, формування творчої атмосфери у роботі з різноманітними інформаційними джерелами, створення комфортних і сприятливих умов роботи з документами як у традиційній, так і електронній формах, виховання кожної молодої людини як всебічно розвиненої особистості.

Серед основних завдань книгозбірень – розширення мережі Інтернет-центрів, розміщення в електронному варіанті навчально-методичних комплексів із усіх дисциплін, введення електронного формуляра користувача, проведення автоматизації книговидачі, запровадження електронної доставки документів усім категоріям зареєстрованих користувачів. Електронні ресурси бібліотек вишів галузі покликані забезпечувати високу інформаційну ємність, оперативність тиражування та розповсюдження документів. Формування ресурсної бази, налагодження інформаційного обслуговування має ґрунтуватися на постійному моніторингу інформаційних потреб користувачів. Завдання, пов’язані із забезпеченням вільного доступу до розподілених навчально-методичних, інтелектуальних, інформаційних і матеріально-технічних систем освіти, неможливо успішно виконати без максимального залучення інформаційно-методичних професійних ресурсів

бібліотек вишів [11], адже їхня основна технологічна ознака як соціальної інституції – безпосереднє включення у структуру і систему комунікацій вищого навчального закладу, проблемна орієнтація ресурсів на задоволення інформаційних потреб професорсько-викладацького складу та студентів відповідно до задекларованих принципів Болонського процесу.

Стратегією розвитку бібліотек ВНЗ III–IV р. а. Міністерства культури України є трансформація у інформаційний центр із забезпечення європейського рівня якості і змісту навчального процесу. Переоснащення матеріально-технічного забезпечення бібліотеки на тлі постійно зростаючих запитів користувачів, формування власних інформаційних ресурсів [15], запровадження інноваційних методів роботи сприяє впровадженню у практику роботи книгозбірень науково обґрунтованих і практично апробованих підходів як базису для підвищення якості підготовки фахівців галузі.

Зважаючи на євроінтеграційні процеси, з одного боку, та тенденції консерватизму, ізольованості, недосконалості організації, з іншого, вважаємо за доцільне запровадити у перспективі чітку координацію роботи бібліотек вищих навчальних закладів Міністерства культури України з метою формування галузевих документно-інформаційних та онлайн-ресурсів та кооперацію їхньої діяльності із запровадження інноваційних методів роботи для мобільного довідково-інформаційного обслуговування (включаючи електронну доставку документів) усіх категорій користувачів, створення науково-бібліографічної системи видань мистецької тематики. Тому подальший розвиток української мистецької освіти, яка спрямована на утвердження державності України, розбудову і збагачення її культури, організацію і зміцнення соціокультурної сфери має ґрунтуватись на власних досягненнях, національній самобутності та творчому використанні зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел

1. *Апшай Н. І.* Бібліотека вищого навчального закладу: місце та роль в оновленні освіти в Україні / Н. І. Апшай // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 16–18 травня 2006 р. – К., 2006. – С. 118–120.
2. Бібліотека Луганського державного інституту культури і мистецтв – Електрон. ресурс. – <http://lib.lgiki.com.ua/updates.php>. – Назва з екрана.
3. Бібліотека Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв – Електрон. ресурс. – <http://dakkkim.edu.ua/biblioteka>. – Назва з екрана.
4. Київський національний університет культури і мистецтв. – Електрон. ресурс. – www.knukim.edu.ua – Назва з екрана.
5. *Кириленко О. Г.* Комп'ютерна мережева технологія комплектування інформаційних ресурсів бібліотеки ВНЗ / О. Г. Кириленко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21–23 травня 2007 р. – К., 2007. – С. 119–120.
6. *Кислюк Л.* Аналіз структури та ступеня впровадження електронних ресурсів і баз даних бібліотек вищих навчальних закладів України / Л. Кислюк // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 3. – С. 28–31.
7. *Клименко О. З.* Інформаційно-бібліотечне обслуговування у Київському національному університеті внутрішніх справ / О. З. Клименко // Наук. пр. нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2008. – Вип. 22. – С. 123–125.
8. *Костенко М. С.* Інформатизація як фактор вдосконалення інформаційного забезпечення фахівців культури та мистецтв / М. С. Костенко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. – С. 101–102.
9. *Лебеденюк О. О.* Діяльність вузівських бібліотек з інформаційного забезпечення наукової роботи / О. О. Лебеденюк // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. – С. 120–122.
10. *Лемківський К.* Бібліотека вищого навчального закладу – ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному етапі / К. Лемківський // Вища шк. – 2008. – № 5. – С. 31–33.
11. *Матвієнко О.* Бібліотека навчального закладу в умовах інформатизації: проблеми і завдання / О. Матвієнко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 4. – С. 136–142.
12. *Рубан А.* Науково-методичне забезпечення формування інформаційної культури / А. Рубан // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 7. – С. 19–21.
13. Система культурно-мистецької освіти. – Електрон. ресурс. – <http://195.78.68.75/mincult/uk/publish/article/194807?jsessionid=D1D58B3702547F1CC595723605441EA9>. – Назва з екрана.
14. Харківська державна академія культури. – Електрон. ресурс. – <http://www.ic.ac.kharkov.ua/>. – Назва з екрана.
15. *Цуріна І.* Інтерактивне середовище: як досягти бібліотеці компромісу між можливостями, доцільністю та необхідністю? / І. Цуріна // Бібл. планета. – 2009. – № 3. – С. 15–19.

Володимир Попик,

перший заступник генерального директора НБУВ,
канд. іст. наук

Світовий досвід формування ресурсів історико-біографічної інформації за нової і новітньої доби

У статті проаналізовано досвід формування ресурсів довідкової історико-біографічної інформації за нової і новітньої доби. Розглянуто основні етапи та засади укладання універсальних, національних та галузевих біографічних словників, а також біобібліографічних покажчиків.

К л ю ч о в і с л о в а: ресурси історико-біографічної інформації, універсальні біографічні словники, національні біографічні словники, біобібліографія.

There the experience of forming of the reference historical and biographical information resources in the new and modern epoch is analysed in the article. The main stages and basic principles of universal, national and sectoral biographical dictionaries and biobibliography indexes compiling are considered.

К е у в о р д s: historical and biographical information resources, universal biographical dictionaries, dictionaries of national biography, biobibliography.

У статті, опублікованій у третьому числі «Бібліотечного вісника» за 2011 р. [16], автор намагався обґрунтувати тезу про те, що ресурси біографічної інформації, тобто спеціально опрацьовані і призначені для швидкого і зручного використання зібрання біографічних даних, почали формуватися ще за давніх і середньовічних часів. Протягом довгої низки століть вони пройшли складний шлях вдосконалення підходів до відбору, систематизації і формалізації матеріалу, розвитку різних форм його репрезентації. З огляду на цю ретроспективу, початок інтенсивної підготовки і випуску у Європі з XVII, а, особливо, з першої половини XVIII ст., довідкових біографічних видань – словників, збірників життєписів, біобібліографічних довідників слід вважати, на нашу думку, не становленням, а лише важливою якісною трансформацією досить давно розпочатого укладання і використання ресурсів біографічної інформації. Вона цілком відповідала духові і вимогам суспільних зрушень Нової доби, що стимулювали утвердження сучасної науки, освіти і культури, формування особистості з розвиненими інтелектуальними і духовними запитами.

Автор єдиного в сучасній українській історіографії монографічного дослідження, що подає систематичний огляд шляхів розвитку світової біографіки крізь віки, В. С. Чишко, зосередившись переважно на її провідному – історико-літературному спрямуванні, практично не приділив уваги становленню нової європейської довідкової біографічної справи, посилаючись на те, що проблема є майже нерозроб-

леною у світовій науці. Він обмежився лише конспективним переліком окремих важливих словникових видань середини XVIII–XIX ст. [21, с. 34–35].

Дійсно, аналітичних досліджень словникових та близьких до них видань, що становлять довідковий ресурс біографічної інформації, відчутно бракує й досі. Хоча бібліографами і книгознавцями ще з XIX – початку й середини XX ст., зокрема Е. М. Етгінгером [38], А. Гямсоном [35], М. Арнімом і його наступниками [24], Р. Слокумом [41] та іншими, було створено цілу низку ґрунтовних зведених бібліографій біографічних публікацій, а також оглядів з проблематики біографічних словників багатьох різновидів – універсальних, національних, галузевих та подібних до них видань [40; 37]. Вони дають дуже багатий матеріал для наукового аналізу.

У СРСР проблеми, пов'язані з зарубіжними довідковими біографічними виданнями, почали плідно розроблятися (переважно у загальному контексті розвитку біобібліографії) ще з 30-х років XX ст. відомими спеціалістами – М. Н. Куфаєвим [12], К. Р. Сімоном [19], наприкінці століття – Л. Б. Грузинова [4]. У 50-х роках XX ст. цієї проблематики побіжно торкався й знаний російський бібліограф І. М. Кауфман, згадуючи про запозичення із західноєвропейських видань у вітчизняні [9]. Чи не єдиний узагальнюючий огляд європейських і світових біографічних та біобібліографічних словників було підготовлено А. М. Верьовкіною [3]. Є. Ю. Єлісіна уклала кілька стислих бібліографічних покажчиків

зарубіжних біографічних словників, які, на жаль, є дуже неповними, навіть вибіркочними [7; 8].

В Україні за радянських часів досвід зарубіжної довідкової біографічної справи практично не вивчався. Лише впродовж останніх десятиліть зусиллями Інституту біографічних досліджень НБУВ та відомих вчених інших академічних установ, котрі співпрацювали з ним, дещо зроблено для заповнення цієї лакуни. Йдеться про серію розвідок Я. Р. Дашкевича [10], І. Купріяновича [11], М. М. Варварцева [2], Н. П. Романової [17; 18], В. І. Попика [13], М. С. Держалюка [5], В. М. Тимченка [20]. Показово, що майже всі згадані роботи присвячено тим зарубіжним словникам, у яких найбільш широко відображені персоналії українців. Зрозуміло, найбільш активно у цьому плані вивчався досвід російської довідкової біографіки [6; 14; 15], який, за своїм значенням для української дослідницької і видавничої справи, вимагає окремого розгляду і не є предметом аналізу у цій статті. Чи не єдиним в сучасній Україні дослідником проблем зарубіжної біобібліографії як невід'ємної частини довідкового ресурсу біографічної інформації є О. М. Яценко [22].

Зовсім не претендуючи на повноту охоплення матеріалів, ми ставимо собі за мету на найбільш значимих прикладах подати загальну характеристику основних напрямів і тенденцій розвитку історико-біографічних ресурсів у зарубіжному світі від XVII до кінця XX ст. (тобто до початку широкого розгортання новітніх електронних ресурсів біографічної інформації). На нашу думку, нагромаджений у ті часи досвід багато у чому не втратив свого значення дотепер і може бути використаний дослідниками-біографістами і практиками видавничої та електронної інформаційної справи у сучасній Україні. Робота ця ґрунтується не лише і не стільки на узагальненні результатів напрацювань попередників з окремих питань, скільки на аналізі відомих і маловідомих словників. Нами переглянуто *de visu* більшу частину згаданих у статті довідкових біографічних видань, у т. ч. у вигляді численних оцифрованих копій, розміщених у електронних бібліотеках та на веб-сайтах провідних бібліотек світу. Зауважимо, що останнє переконливо свідчить про широкі перспективи інтеграції напрацювань попередніх століть у сучасний електронний інформаційний простір, що є дуже актуальним для України.

Звичайно, розвиток європейської довідкової біографіки на зорі Нового часу не мав того розмаху, якого він набув згодом, за індустріальної доби. Він ґрунтувався значною мірою на продовженні традицій попередніх століть. Однак, при цьому

помітно посилювалися тенденції до створення цілком реалістичної світської довідкової біографії, позбавленої «ієрархічних» канонів і притаманного наративам моралізаторства, а з тим – і до скрупульозного збирання та систематизації біографічних матеріалів про куди більш широке коло осіб, вихідців з різних суспільних верств, ніж це вважалося можливим і необхідним раніше.

Породжені значними соціальними зрушеннями нові суспільні уявлення, а також формування раціоналістичної парадигми європейської науки, що приступила у XVII ст. до детального вивчення, опису і систематизації всього суцього у природі і соціумі, поступово втілюючись у дослідницьку та видавничу практику, стимулювали появу довідкової біографічної літератури у вигляді близьких до сучасного типу словників, біографічних збірників, енциклопедій, біобібліографій як основного ресурсу доступної широкому колу читачів корисної біографічної інформації. При цьому «всестановість» нової біографіки, розширення діапазону персоналій за кількістю і сферами діяльності, безпосередньо відображали процес формування активної і діяльної особистості як самостійного суб'єкта економічного, соціального і культурного поступу, зростання її інтелектуальних і духовних запитів. Показово, що і центр дослідницької та видавничої біографічної справи швидко перемістився з Італії до Англії, Німеччини та інших країн з найбільшою на той час динамікою соціального розвитку, зі швидким становленням громадянського суспільства, його культурних, освітніх, наукових інституцій.

На нашу думку, слід звернути більшу увагу на те, що довідкова біографіка Нової доби закономірно починалася у XVII ст. з окремих локальних авторських проєктів. Їх характерною рисою було прагнення зібрати під однією обкладинкою ґрунтовний довідковий матеріал про доволі широке коло споріднених за долею і сферами діяльності осіб, наприклад, діячів культури і науки. Так, з джерел відомо, що іще за часів Шекспіра, його сучасник – драматург Томас Хейвуд (1573–1641) розпочав роботу над «Життєписами поетів». Чверть століття пізніше в англійських літературних колах вже стала цілком зрозумілою необхідність систематичного копіткого збирання «по крихтах» матеріалів про відомих діячів, котрі відійшли у вічність, аби зберегти пам'ять про них для нащадків [1]. Саме на цьому ґрунті з'явилася «Історія знаних людей Англії» (1662) вихованця Кембриджу, священника Томаса Фуллера (1608–1661), що побачила світ вже після його смерті.

Традиція формування систематизованих, говорячи сучасною мовою, галузевих ресурсів біографічних даних, що охоплюють лише один, або кілька споріднених напрямів людської діяльності, згодом ніколи не переривалася. Зокрема, вона знайшла продовження у відомій в історії світової біографіки праці Самюеля Джонсона «Життєписи найбільш видатних англійських поетів» (1781). У Німеччині середини XVIII ст. до цієї лінії біографічної літератури належав чотиритомний словник видатних письменників від давніх часів і до 1500 р., укладений Г. Гамбергером [33].

Водночас, ідеологія європейського Просвітництва від самого свого зародження спрямовувала зусилля вчених на глибоке, сутнісне осмислення минулого крізь призму життя і діяльності видатних осіб. Блискучий приклад цього продемонстрував у своєму «Історичному і критичному словнику» визначний французький мислитель П. Бейль (1647–1706). Словник цей, визнаний усіма предтечею славетної французької «Енциклопедії», за своїм змістом був, власне, біографічним, з цінними елементами біобібліографії. Праця П. Бейля стала пам'яткою європейської інтелектуальної думки. Починаючи з 1697 р., вона неодноразово перевидавалася до перших десятиліть XIX ст., «вирісши», з додатками, до 16-томника. Однак згодом жанр біографічного словника-роздуму, створеного філософом, відійшов у минуле. На перший план остаточно вийшли інші друковані форми, що вирізнялися точністю і інформативною насиченістю словників як ресурсу об'єктивних наукових даних. Причому, ці тенденції виразно визначилися ще у XVIII ст. і, за великим рахунком, не суперечили духу Просвітництва.

У процесі збиральницької роботи, під впливом розвитку наукових підходів до біографії як об'єкта репрезентації поступово і часом суперечливо почали формуватися уявлення про біографічні словники як особливий вид видання, їх концептуальні, методологічні і методичні засади, зокрема, щодо критеріїв відбору імен видатних діячів, шляхів представлення їх внеску у різні сфери життя, відображення історичного контексту. Відбувся, хоча й не зовсім чіткий, поділ на ретроспективні словники і словники, що охоплювали персоналії сучасників [21, с. 34]. Оскільки європейська історія і культура до самого початку національних рухів, пробуджених до життя Великою французькою революцією, осмислювалися переважно як цілісність (що охоплювала також і спадщину античності), біографічні словники та подібні їм видання укладалися пере-

важно як універсальні або галузеві (насамперед – вчених, письменників). Час національних біографічних словників настане дещо пізніше.

Важливою новацією перших десятиліть, а особливо з середини – другої половини XVIII ст., став перехід до укладання цілої низки доповнюючих один одного і конкуруючих між собою ґрунтовних абеткових універсальних біографічних і біобібліографічних словників. Їх поява уможливили не лише нагромадженням необхідної «критичної маси» даних про широке коло діячів минулого, але й запровадженням більш досконалих наукових принципів відбору, систематизації, структурування і викладу матеріалів. Загальноприйнятою є думка, що особливе місце серед перших великих біографічних словників за науково-методичним рівнем належить «Загальному лексикону вчених» німецького історика літератури, лексикографа К. Г. Йохера (1694–1758), виданому у 4 томах упродовж 1750–1767 рр. у Лейпцигу і від початку розрахованому на використання в університетському середовищі [19, с. 191]. Це так, але словник багато у чому був позначений і рисами архаїчних підходів, оскільки витоки його стислої варіанта сягають самих перших десятиліть XVIII ст., коли він виходив за редакцією професора Й. Б. Менкена [19, с. 192]. Не дивлячись на численні помилки і лакуни, які сучасники швидко помітили, праця, в якій було реалізовано прагнення до нагромадження і систематизації знань (дані про майже 60 тис. діячів усіх часів і народів), з'явилися певні елементи критичного ставлення до джерел і авторитетів, уніфікація структурної побудови статей (переважно – стислих), подання бібліографії, мала довге життя у німецькій науці і культурі. Її засадничі принципи наслідували укладачі наступних біографічних словників [21, с. 34–35, 202]. Надалі цей словник неодноразово доповнювався і перевидавався у розширеному вигляді з включенням до нього матеріалів кінця XVIII–XIX ст. послідовниками Йохера – Й. К. Аделунгом (1732–1806); Г. В. Ротенмундом (1761–1848), О. Гюнтером (1861–1922) до самого 1897 р. [19, с. 194–195]. Ще швидше «розростається» «Новий історичний словник...» («новий» стосовно словника П. Бейля) Л. М. Шодона (1737–1817). Вперше видрукований у 4 томах 1766 р., він у десятому виданні 1821–1823 рр. налічував вже 30 томів [3, с. 7]. До довідкової біографічної традиції XVIII ст. належав і «Загальний біографічний словник», укладений у 1761 р. шотландським письменником, літературознавцем О. Чалмерсом (1759–1834), хоча він більше відомий 32-томним виданням 1812–1817 рр. [12, с. 190].

Проте, підготовка і видання довідкових біографічних праць поряд зі значними і безсумнівними досягненнями вже у XVIII, а особливо, у перших десятиліттях XIX ст. зазнавали і негативних впливів надмірної комерціалізації цієї справи. Характерною рисою процесу підготовки все нових довідкових біографічних словників були запозичення, здебільшого «прямі» і досить некритичні, без всякої дослідницької роботи і спеціальної перевірки, вже готових матеріалів з одних видань до інших. Подібна практика існувала (і вважалася нормальною) й раніше, але з розвитком нової європейської науки вона відчутно ставала анахронізмом. На жаль, ця тенденція значною мірою збереглася, і навіть посилилася у довідковій біографіці. Вона і дотепер становить одну з найбільших її вад. Причому, йдеться про фундаментальні, а не популярні словникові видання, які завжди і скрізь були компілятивними. Одним зі зримих наслідків цього є «перекочовування» з попередніх до наступних видань застарілих і неточних даних, численних фактичних помилок і перекручень.

Ранні російськомовні універсальні біографічні словники теж формувалися у такий спосіб. Перший з них – «Історичний словник», єдиний том якого на літери «А – Б» було видрукувано у Санкт-Петербурзі 1769 р., являв собою скорочений, на розсуд перекладача – Петра Семенова, варіант французького двотомного «Стислого історичного словника» (1761) Жана Баптиста Ладвока (J. B. Ladvocat, 1707–1765) [3, с. 6]. Другий – «Словарь исторический...» у 14 частинах (1790–1798) був також скомпільований дияконом М. Ястребовським [21, с. 51] зі згаданого, а також, можливо, другого тритомного видання словника Ладвока (1778) та «Нового історичного словника...» Л. М. Шодона сьомого видання 1789 р. у 9 томах [3, с. 6–7]. Російський словник було лише доповнено невеликою кількістю біографій співвітчизників, теж запозичених укладачем з «Краткого російского летописца» М. В. Ломоносова (1760) [9, с. 9].

Ще у другій третині XVIII ст. у Європі почали з'являтися й перші великі біографічні праці, спеціально присвячені видатним діячам окремих країн, але вони, здебільшого, не були ще, власне, словниками, а швидше – збірниками вибраних біографій. Так, у 1746 р. була опублікована у 6 частинах праця Т. Гофмана (1714–1754) «Історичні портрети славетних данців» [34]. Упродовж майже двох десятиліть, з 1739-го по 1757 р., у Парижі виходив друком започаткований літератором М. д'Овіні (1712–1743), продовжений письменни-

ком Г. Перо (1700–1767) і завершений відомим істориком Ф. Тюрпеном (1709–1799), 27-томний збірник великих (подекуди більше ста сторінок) біографічних нарисів про героїв французької історії – державних діячів і полководців – «Життя славетних людей Франції». Протягом 1747–1766 рр. вперше побачив світ 6-томний біографічний збірник «Biographia Britannica» за редакцією В. Олді (1696–1761), присвячений найбільш відомим постатям англійської історії. З 1785-го по 1806 р. у Майні лінгвістом і поетом А. Клейном (1746–1810) було випущено 5 гарно ілюстрованих томів збірника «Життя та зображення великих німців». Нарешті, на рубежі XVIII–XIX ст. вийшла друком багатотомна праця «Біографічний словник Нідерландів» [25], упорядкована Ж. О. Чалмотом (1730–1801). Але вона, по суті, являє собою все ще той самий перехідний вид від збірників розлогих життєписів попередньої доби до більш чітко структурованих словників наступної. Згадані та чимало інших подібних праць стали прообразом майбутніх великих національних біографічних словників, але дистанція між першими і другими – і методична, і часова, – виявилася досить значною.

Піднесення довідкової біографічної справи з перших десятиліть XIX ст. стало настільки стрімким, що докладно перерахувати навіть найважливіші видання, подібно до словників та збірок XVII–XVIII ст., в межах журнальної статті було б неможливо. Та й потреби у цьому немає. Значно більшої уваги вимагає критичне осмислення і узагальнення досвіду, нагромадженого в процесі розвитку науково-методичних і організаційних засад випуску довідкових біографічних видань, вироблення та практичної реалізації прийомів репрезентації персоналій, подання бібліографії.

Для розуміння складності процесів розвитку європейської довідкової біографіки XIX ст. досить повчальною є піввікова історія підготовки і випуску найбільшого з універсальних біографічних словників – «Універсальної біографії...», що традиційно пов'язується з іменами перших її упорядників – французьких видавців братів Мішо. Перше 51-томне видання словника було здійснено впродовж 1811–1828 рр. на основі напрацювань попереднього століття. На початку 30-х років XIX ст. словник доповнили, суто в дусі просвітницьких традицій, чотирма томами, присвяченими міфологічним героям. Оскільки ж за два десятиліття він відчутно застарів, почали випускати третю серію його томів – з 56-го по 85-й як доповнення до вже опублікованих. Цей процес розтягнувся до 1862 р.

Зрозуміло, що інформаційних потреб часу словник Мішо вже не міг задовольнити. Тому, паралельно з випуском томів першого видання за участю широких наукових і літературних кіл було підготовлене друге, більш досконале, у 45 томах. Вони виходили друком з 1843-го по 1865 р. Новий словник охопив близько 95 тисяч імен. У ньому були дещо пом'якшені роялістські та клерикальні тенденції попереднього. Однак, не дивлячись на те, що з 21-го тому другого видання словником почала опікуватися відома німецька книговидавнича фірма Брокгауза, так і не вдалося подолати «франкоцентричності» цього універсального за спрямуванням біографічного зводу, а також уникнути перевантаження його матеріалами XVIII ст. [3, с. 7–8]

Хоча словник Мішо й далекий від досконалості, він швидко став джерелом прямих запозичень для інших видань, у першу чергу – 46-томної «Нової загальної біографії...» братів Фірмен Дідо, яку завдяки використанню вже напрацьованого матеріалу вдалося випустити у досить стислий для тієї доби термін – з 1852-го по 1866 р. Водночас, за висновками фахівців, науковий рівень цієї праці був вищий, ніж видання «Мішо» [12, с. 190]. Крім того словник Фірмен Дідо, відомий також і за ім'ям його редактора – як словник Ф. Хьофера (1811–1878), по-перше, став ще більше «франкоцентричним», по-друге, включав імена живих сучасників. І те, й інше було свідченням зростаючого усвідомлення необхідності перенесення центру уваги від великих універсальних словників до випуску інших видів видань: національних біографічних та біобібліографічних словників і довідників, присвячених сучасникам. З того часу словник Мішо перевидавався, але вже не було серйозних спроб здійснити нові подібні проекти – їх час минув.

Дещо порушуючи хронологічну канву розгляду етапів формування довідкових ресурсів біографічної інформації, зазначимо, що у XX ст. універсальні біографічні словники перетворилися здебільшого на стислі однотомники. Їх безліч, і слугують вони, власне, лише ключем до пошуку більш ґрунтовних матеріалів про ту чи іншу особу у національних біографічних зводах. Серед таких видань у світі найбільш відомими є біографічні однотомники видавничих фірм Чамберса (Англія, виходив з 1897 р.) та Вебстера (США, перевидається з 1943 р.), а також тритомна американська «Енциклопедія імен нового часу» Д. Епплтона (1954), що нараховує близько ста тисяч імен.

Зростання з перших десятиліть XIX ст. національної самосвідомості народів Європи сти-

мулювало укладання біографічних словників власне національних або регіональних, попервах – хоча б невеличких. У 1807 р. вперше побачив світ двотомник іспанського поета Мануеля Квінтани (1772–1857) «Життєписи славетних іспанців», якому на два століття судилося стати своєрідною «візитною карткою» Іспанії. В Італії, яка жила тоді духом боротьби за національне єднання, у 30-х роках XIX ст. під керівництвом професора Еміліо де Тіпалдо було підготовлено кілька томів «Біографії славетних італійців», які стали основою для пізніших подібних видань. У Турині П. Тола (1800–1874) видає тритомний «Словник славетних людей Сардинії» (1837–1838), тобто – Сардинського королівства, що охоплювало тоді П'ємонт, Савойю і Сардинію й стало оплотом боротьби за об'єднання всієї Італії.

Поступово дедалі гостріше відчувалася потреба й у створенні великих національних біографічних словників. Але це завдання було більш високого рівня складності, ніж видання універсальних напівкомпілятивів і його реалізація вимагала значної попередньої підготовчої роботи. З використанням напрацьовань XVIII – першої половини XIX ст. спочатку готувалися праці, спрямовані на більш ретельне опрацювання окремих проблемно-тематичних та регіональних напрямів національної довідкової біографіки, заповнення існуючих лакун. Найбільш яскравими прикладами цієї роботи у Франції можна вважати: 20-томну «Нову біографію сучасників», присвячену поколінню діячів, які вийшли на арену суспільно-політичного життя у роки Великої французької революції. Видавалася упродовж 1820–1825 рр. під керівництвом А. Арно (1766–1834); 10-томник братів Євгенія і Емілія Гагів «Французькі протестанти» (1846–1859). У Мюнхені 1865 р. вийшла друком книга П. Стумпфа «Пам'ятні баварці», де систематизацію матеріалів здійснено за хронологічним принципом. В Італії з'явилися регіональні біографічні словники відомих людей Парми (1877), Пістойї (1878), інших міст та історичних областей. 1885 р. у Лондоні побачив світ біографічний довідник з промовистою назвою «Люди панування» («Men of the reign»), присвячений плеяді померлих представників британської вікторіанської еліти. Подібних прикладів можна було б навести чимало майже по всіх європейських країнах.

Першими виявилися готовими приступити до випуску великих загальнонаціональних біографічних зводів країни Північного Заходу Європи. Наприклад, у Швеції такий словник видавався

професором університету в Упсалі В. Ф. Палмбладом (1786–1852) з 1835-го по 1857 р. Він налічував 23 томи. Потім, до 1868 р., його доповнили ще шістьма томами. У 1876 р. у Стокгольмі Й. Г. Гофберг (1823–1883) випустив новий, більш стислий, «Шведський біографічний словник» у двох томах. У Нідерландах, де перші підходи до укладання національного біографічного словника були напрацьовані ще на рубежі XVIII–XIX ст., видання з'явилося на світ упродовж 1852–1878 рр. [43]. Воно налічувало 21 том. Бельгійська королівська академія наук започаткувала випуск «Національної біографії» у 1866 р. [27].

1856 р. у центрі Європи було розпочато випуск багатотомного «Біографічного лексикону Австрійської імперії» [26], відомого в історії за ім'ям його редактора, як словник Вюрцбаха (25 тис. імен) [20, с. 298], а у 1875-му – «Загальної німецької біографії» («Allgemeine Deutsche Biographie» (ADB), що вийшла у Лейпцигу в 45 основних та 10 додаткових абеткових томах та зі спеціальним (56-м) томом-показником і охопила понад 26,3 тис. імен» [23]. Ці масштабні проекти були вже дещо іншими за своїм змістом і значенням: не національними, а, власне, імперськими. Попри свою великодержавну спрямованість, вони реально поставили на порядок денний питання про відображення персоналій діячів інших народів, силоміць охоплених кордонами обох імперій. Особливо непростим, за існуючих на той час політичних та ідеологічних стереотипів, воно виявилось в умовах «клаптикової» Австро-Угорської монархії [20, с. 298].

Найвідоміший серед біографічних зводів кінця XIX – початку XX ст. англійський «Словник національної біографії» («Dictionary of National Biography», DNB) за редакцією Леслі Стивена (1832–1904) та Сіднея Лі (1859–1926) [31] був започаткований 1884 р. далеко не першим і міг спиратися на вже досить багатий досвід подібних видань в інших європейських країнах. Він не став і найбільшим за кількістю персоналій (їх у 63 основних томах налічувалося приблизно 30 тисяч). Проте саме цей словник, на нашу думку, займає в історії довідкової біографічної справи особливе місце. Адже саме він тривалий час залишався безсумнівним орієнтиром для укладачів біографічних словників у всьому світі. По-перше, завдяки своєму великому інформаційному потенціалу, високому науково-методичному рівню, наявності докладної бібліографії. По-друге, як зразок оптимального поєднання матеріалів з віддалених і близьких часів. Укладачам словника вдалося уникнути домінування старовини:

в ньому чисельно переважали біографії діячів, які відносно нещодавно пішли з життя. По-третє, «Словник національної біографії» був важливим як основа для дуже інтенсивного нарощування у подальшому ефективного у використанні друкованого інформаційного ресурсу. Про це свідчать періодичні випуски у XX ст. додатків до нього (Supplement) з новими персоналіями, стислих варіантів словника (Concise Dictionary) з покажчиками та конспективним викладом усіх статей, які створили зручності для оперативного наведення читачами необхідних довідок. Для задоволення читачьких потреб словник двічі, у 1908–1909 та 1938 рр., перевидавався у 22 томах [3, с. 20]. Таким чином, досвід створення, доповнення, перевидання британського «Словника національної біографії» пов'язаний з удосконаленням і систематизацією практичного використання всіх наявних за доби друкарських технологій інформаційних можливостей. Зрозуміло, що подібні проекти могли бути реалізовані лише в найбільш розвинутих країнах світу, за наявності великого попиту на інформацію, а також значних наукових і редакційно-видавничих сил.

Чи не найбільший вплив «Словник національної біографії» справив на розвиток довідкової біографіки Сполучених Штатів Америки. Ця країна вже мала певний, доволі своєрідний, власний досвід укладання біографічних видань. Упродовж 1834–1848 рр. тут було випущено 25-томну «Бібліотеку американської біографії» – серію збірників великоформатних життєписів небагатьох знаних постатей американської історії [36]. Невдовзі з'явилася багатотомна популярна «Ілюстрована американська біографія», яка розкривала в персоналіях історію Північної Америки від часів Колумба [42]. У 1872 р. вперше побачив світ «Словник американської біографії» Ф. Дрейка [30].

Впродовж 1887–1889 рр. відома видавнича фірма Епплтонів (D. Appleton and Company) здійснила у Нью-Йорку видання 6-томної «Епплтонівської енциклопедії американської біографії», яка вивела «збирання імен» співвітчизників на принципово вищий рівень (20 тис. персоналій). Проте, досвід англійського «Словника національної біографії» позначився не стільки на характері, змісті цієї праці (хоча в ній було багато своєрідного, обумовленого реаліями американського суспільства, зокрема, систематизація персоналій не за абеткою, а за сімействами), скільки на її новому, розширеному перевиданні 1915–1931 рр., що додатково включило ще 6 томів-доповнень, кожен з яких мав самостійний абетковий ряд від А до Z [3, с. 25].

Наступний за часом підготовки звод – 20-томний «Словник американської біографії» («Dictionary of American Biography»), що видавався у Нью-Йорку під егідою Американської ради наукових товариств упродовж 1928–1937 рр., від самого початку створювався за зразком англійського «Словника національної біографії», на основі апробованих ним видавничих рішень. Так само він мав великі підписні статті з докладною бібліографією, здобув хронологічне продовження у двох додаткових томах, задля зручності читачів перевидавався згодом у 11 томах на тонкому папері. Висока культура видання втілювалася й у наявності численних покажчиків – алфавітного, географічного, навчальних закладів тощо [3, с. 26–27]. З 1944-го по 1995 р. виходили у світ додаткові томи словника.

Наявність вже згадуваних докладних універсальних біографічних словників Мішо і Хьофера, в яких доволі повно представлені французькі діячі минулих століть, певною мірою загальмувала початок роботи над національним біографічним словником у Франції. Вона розгорнулася перед Першою світовою війною. Однак друком «Словник французької біографії» почав виходити лише з 1932 р., причому дуже повільно, з постійним переглядом змісту і обсягів томів. При первісному плані, розрахованому на 20 томів, на початок XXI ст. вийшло друком 19 і словник доведено тільки до літери «L».

Після Другої світової війни видання національних біографічних словників розгорнулося в багатьох країнах з новою силою, але, переважно, на вже закладених англійцями, німцями, французами традиційних засадах, які передбачають дуже копіткий і тривалий видавничий процес. Це призвело до невиправданого затягування роботи. У 1953 р. розпочався випуск «Нової німецької біографії» («Neue Deutsche Biographie», NDB), яка розумілася як оновлене видання «Allgemeine Deutsche Biographie» (ADB). Проте, станом на 2010 р. вийшло друком лише 24 томи (останній – на літеру «S»). У середині 50-х років XX ст. під егідою Австрійської академії наук було відновлено, на основі попередніх напрацювань, роботу над багатотомним «Австрійським біографічним лексиконом» («Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950», OBL). Він мав стати хронологічним продовженням згаданого вже «Біографічного лексикону Австрійської імперії», який хронологічно охоплював час до середини XIX ст. [20, с. 299]. Але донині побачили світ лише 12 томів у 58 випусках і два зошити 13-го тому (літера «S»), що охопили 16 тис. імен.

Від середини 50-х рр. вдалося також відновити здавалося б безнадійно перервану роботу над багатотомним «Польським біографічним словником» («Polski Słownik Biograficzny»), підготовка якого розпочалася ще до Першої світової війни, а початковий том датується 1935 р. [39]. У 1960 р. побачив світ перший том «Італійського біографічного словника», роботу над яким було започатковано ще у 1925 р. як допоміжну для підготовки великої національної енциклопедії. На 2010 р. Інститутом Італійської Енциклопедії видано вже 80 томів цього унікального за докладністю зводу. Проект передбачається завершити впродовж найближчих 10 років. Нині словник вже охоплює понад 30 тисяч біографій італійців, котрі жили на батьківщині та за її межами, а також іноземців в Італії, від часів падіння Римської імперії і до сучасності [32].

Така значна тривалість підготовки цілої низки великих класичних національних біографічних зводів стала у XX ст. серйозною проблемою, адже це ніяк не узгоджується з прискоренною динамікою суспільного розвитку, швидкою зміною теоретичних парадигм науки та інформаційної сфери. Зважаючи на це, у багатьох країнах світу наприкінці XX ст. здійснено випуск нових, більш стислих, «національних біографій», які враховують останні досягнення науки, а також містять відсутні у попередніх словниках імена співвітчизників. Серед них: «Нова національна біографія» Бельгії («Nouvelle biographie nationale»), видана, як і сотню років тому, Королівською академією, але тепер лише у трьох томах, упродовж 1988–1994 рр.; 10-томна «Німецька біографічна енциклопедія» («Deutsche Biographische Enzyklopädie», DBE), підготовлена мюнхенським видавничим домом : «K. G. Saur» (тепер: «De Gruyter Saur») і випущена одразу у книжковій та електронній версіях (понад 62 тис. імен) [29].

Водночас, окремі старі великі національні словники прискорено перевидаються впродовж останніх десятиліть, переважно репринтним способом, як важливі пам'ятки науки і культури. Так, класичну «Загальну німецьку біографію» («Allgemeine Deutsche Biographie», ADB, 1875–1912), незважаючи на одночасний випуск з 1953 р. «Нової німецької біографії», що загальмувався від самого початку, було знову випущено у 1967–1971 рр. 1999 р. у США видавництвом «Oxford University Press» здійснено видання «Словника американської біографії» у оновленому вигляді, у 24 томах (17,4 тис. персоналій), під назвою «Американська національна біографія». З 2002 р. видаються до-

повнення до нього. 2004 р. у Великій Британії було завершено випуск оновленого «Оксфордського Словника національної біографії» («Oxford Dictionary of National Biography», ODNB) у 60 томах та в електронній версії.

У багатьох країнах світу менші за обсягами національні біографічні словники вдалося видати за порівняно коротші терміни. У Європі їх має вже переважна більшість держав, зокрема і найближчі сусіди України – Угорщина, Словаччина. У Польщі, як вже зазначалося, видання великого національного біографічного словника поволи наближається до завершення.

Важливою частиною ресурсу довідкової біографічної інформації у XIX, а особливо, у XX ст. повсюдно стали різні за своїм характером галузеві словники та довідники, які охоплюють імена померлих і сучасників: письменників, митців, вчених, політиків, урядовців, журналістів, релігійних діячів, представників ділової еліти. Їх кількість настільки велика, а тематичне спрямування, принципи побудови, характер подання матеріалів такі різнопланові, що для аналізу досвіду їх видання знадобилося б окреме дослідження. Власне, вони дуже органічно продовжили традицію XVII–XVIII ст.: як вже зазначалося раніше, словники, що передували «поколінню» великих універсальних біографічних зводів, були присвячені саме діячам літератури, науки, мистецтва. Серед галузевих словників XIX–XX ст. є справді унікальні видання, важливі для повноти загального ресурсу біобіографічної інформації, такі як «Біографічно-літературний словник з історії точних наук Поггендорфа», започаткований німецьким вченим Й. Х. Поггендорфом (1796–1877) ще у 1863 р. Продовжений у XX ст., він зріс від початкових 8,5 тис. імен до десятків тисяч. Широку відомість здобув «Інтернаціональний словник письменників латинського світу» А. Де Губернатіса (A. de Gubernatis), виданий у Римі у 1905–1906 рр.

Нарешті, не можна не сказати й про укладання численних зведених бібліографій біографічних публікацій. За доби монополії друкованої інформації вони досить ефективно відігравали роль навігаторів по величезній масі біографічних статей та дослідницьких праць, вміщених у різних словниках, довідниках та інших виданнях у єдиний довідковий ресурс. Їх так само, як і біографічних словників і довідників, величезна кількість. До числа найбільш відомих бібліографічних покажчиків з біографіки, тих, що неодноразово перевидувались, належать, зокрема, розписані за окремими персо-

налями «Універсальна біографічна бібліографія» Е. М. Етінгера [38]; відома праця А. Гямсона «Словник загальної біографії всіх часів і народів» [35], яка вперше була опублікована у 1916-му і перевидана у Лондоні у 1951 р. Вона містить дані про знаходження біографічних статей про понад 100 тис. осіб. Важливим бібліографічним зводом є також тритомна «Інтернаціональна персональна бібліографія», упорядкована М. Арнімом у двох томах, що охопила період з 1800-го по 1943 р. [24]. Пізніше її часові рамки розширили наступники, спочатку до 1959-го, а згодом до 1975 р. Робертом Б. Слокумом у 1967 р. опубліковано фундаментальну бібліографію, що включила різні види біографічних та біобіографічних видань [41]. Від 1946 р. видавництвом Х. В. Вільсона (H. W. Wilson) видається продовжуваний «Біографічний індекс» («Biography index: a cumulative index to biographical material in books and magazines»), у якому анотуються англійські книжкові та журнальні публікації про людей усіх часів, народів і професій. Нині він доступний on-line. Наприкінці XX ст. творці Всесвітнього біографічного архіву (Видавничий дім «K. G. Saug», Мюнхен), який спочатку формувався на мікрофішах, опублікували бібліографію біографічних словників країн, котрі знайшли у ньому відображення [28]. З наступним розгортанням цього архіву в електронному вигляді його бібліографія почала публікуватися on-line і на твердих носіях.

Досвід кількох століть укладання друкованих біографічних та біобіографічних словників, довідників та подібних до них видань ніякою мірою не втратив свого значення нині, в час небувалого розвитку редакційно-видавничих технологій, стрімкого переходу до культури електронної інформації. До числа головних уроків, здобутих упродовж XVII–XX ст. можна віднести, перш за все, необхідність дотримання відповідності створюваного ресурсу науково-інформаційній парадигмі часу. Позначені духом просвітництва ранні біографічні збірники, альманахи та словники обраних біографій були покликані до життя початковими етапами становлення нової європейської науки. Багатотомні словники, енциклопедії та довідники в епоху панування позитивізму, що тяжіли до подання розлогих життєписів, відповідали тогочасним запитам, коли подібні видання залишалися все ще основним джерелом біографічних знань. Однак, вже наприкінці XIX ст. вони вичерпали себе, остаточно поступившись у інформативності численним статейним та монографічним дослідженням, стислим біобіографіям. Тому, на наш погляд, спроби

повторення грандіозних словникових проектів минулого (до півсотні томів і більше) приречені на організаційний та методичний неуспіх. Про це, зокрема, красномовно свідчить історія видання деяких, започаткованих десятки років тому, національних біографічних словників, все ще далеких від завершення. Свідченням цього є також вимушене розгортання, особливо у першій половині ХХ ст., видання томів-додатків до багатотомних словників, що містили їх стислий виклад. Сьогодні вимагає швидкого формування стислих за формою, але максимально насичених інформацією ресурсів, що відображають найновіші результати наукових досліджень. Така інформація має бути ключем до пошуку читачами найсвіжіших наукових та документальних публікацій. Отже, особливого значення у довідковій біографічній справі набуває розвиток біобібліографії, у т. ч. електронної, мережевої.

Не менш важливим є досвід стосовно продуктивності паралельного формування у наш час одразу всіх видів ресурсів біографічної інформації: універсальних, національних, регіональних, тематичних, галузевих; одночасно – історико-меморіальної та поточної біографіки; фундаментальних, суто практично-інформаційних, а також освітянсько-культурницьких ресурсів, оскільки всі вони виконують у науковій, культурній та суспільно-політичній сферах суттєво різні функції.

Особливого значення, у світлі досвіду минулого, набуває науково-методичне та організаційне забезпечення формування фундаментальних біографічних зводів. Воно вимагає залучення значних наукових, академічних, університетських, а також серйозних видавничих – координаційних і редакторських можливостей. Матеріали стосовно персоналій не повинні бути компілятивними, тим більше – запозиченими з попередніх (застарілих і неточних) видань, вони мають готуватися провідними спеціалістами у тій чи іншій галузі знань на основі новітніх напрацювань спеціалістів, які глибоко досліджують проблему.

Нарешті, світовий досвід свідчить на користь біографічних довідкових ресурсів, які невпинно розвиваються шляхом доповнень і оприлюднення нових версій, що було започатковано розширеними перевиданнями біографічних словників ще у XVIII–XIX ст.

Отже, дослідницький і видавничий досвід минулого повертається до сучасності своїми новими гранями. Творче врахування напрацьованих попередниками науково-методичних та організаційних засад слугує основою подальшого піднесення

довідково-біографічної справи як у підготовці традиційних книжкових видань, так і у створенні масштабних електронних ресурсів довідкової біографічної інформації, яка може бути органічно поєднана з упорядкуванням великих цифрових бібліотек біографічної літератури.

Список використаних джерел

1. *Аникст А.* Шекспир [Електронний ресурс] // <http://shakespeare.ouc.ru/>
2. *Варварцев М. М.* Українці у біографічних словниках італійця Де Губертатиса // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 155–167.
3. *Вережкіна А. Н.* Общие биографические и биобиблиографические словари зарубежных стран. – М., 1970. – 70 с.
4. *Грузинова Л. Б.* Библиография. Раздел 2. Иностранная библиография. – М., 2003. – 284 с.
5. *Держалюк М. С.* З історії розвитку біографічних досліджень в Угорщині // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 167–174.
6. *Добко Т. В.* Російський біографічний словник // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 266–273.
7. *Елисіна Е. Ю.* Универсальные биографические словари мира: аннот. библиогр. указ. / [сост. Е. Ю. Елисіна, Л. К. Миронова, О. М. Тюрина] – М. : ГБЛ, 1982. – 52 с.
8. *Елисіна Е. Ю.* Национальные биографические словари зарубежных стран. Великобритания : аннот. библиогр. указ. / [сост. Е. Ю. Елисіна; ред. О. М. Тюрина] – М. : ГБЛ, 1984. – 24 с.
9. *Кауфман И. М.* Русские биографические и биобиблиографические словари. – М. : Гос. изд. культ.-просвет. лит., 1955. – 752 с.
10. *Корибут (Дашкевич Я.)* Рецензія на *Polski Słownik Biograficzny* // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 201–203.
11. *Купріянович І.* Люблінський словник : UCRAINI-CA. Рецензія на I том Біографічного словника міста Люблін // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 204–206 [передрук з вид. : Люблінський український вісник. – 1993. – № 2. – С. VIII].
12. *Куфаєв М. Н.* Иностранная библиография : краткий очерк развития и современное состояние. – М.: Гос. центр. книжн. палата РСФСР, 1934. – 276 с.
13. *Попик В. І., Романова Н. П.* Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 18–34.
14. *Попик В. І.* Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків // *Українська біографістика*: зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 7–49.
15. *Попик В. І.* Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники і довідники як джерело формування українських біографічних науково-інформаційних ресурсів // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 7–39.

16. Попик В. І. Витоки та ранні етапи еволюції ресурсів біографічної інформації // Бібл. вісн. – 2011. – № 3. – С. 33–41.
17. Романова Н. П. Польський біографічний словник (Polski Słownik Biograficzny). Принципи побудови. Українська біографістика : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 175–200.
18. Романова Н. До проблеми двокультурних явищ в українській біографістиці. (З досвіду опрацювання реєстру Українського біографічного словника за матеріалами Польського біографічного словника). // Український біографічний словник: історія і проблематика створення. Матеріали науково-практичної конференції. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.). – Львів, 1997. – С. 94–95.
19. Симон К. Р. История иностранной библиографии. – М. : Изд. Всесоюз. книж. палаты, 1963. – 736 с.
20. Тимченко В. М. Порівняльна характеристика польської та австрійської біографічної довідкової літератури // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 297–305.
21. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / Віталій Чишко. – К., 1996. – 240 с.
22. Яценко О. М. Біобібліографія в минулому і її сучасний стан. // Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 478–492.
23. Allgemeine Deutsche Biographie / Rochus von Lilienron, Franz Xaver von Wegele. – Leipzig : Duncker & Humblot, 1875–1912. – Band 1–56.
24. Arnim M. Internationale Personal-bibliographie 1800–1943. 2 Aufl. – Stuttgart, 1952–1963. – Bd. 1–3.
25. Biographisch Woordenboek der Nederlanden... / Chalmot J. A. de. – Amsterdam : J. Allart, 1798–1800. – Deel 1–8.
26. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die lebensskizzen des denkwürdigen personen, welche 1750 bis 1850 in Keiserstaate und seinem Kronlandern gelibt haben / Wurzbach von Tannenberg. – Wien, 1856–1891. – T. 1–60.
27. Biographie nationale publiée par l'Académie royale des sciences de Belgique / H. Thiry-van Bugghenoudt. – Bruxelles, 1866–1964. – T. 1–27 (A – Z); T. 28 (Table générale); T. 29–44 (Suppl. 1–16).
28. Bibliographie zu den Biographischen Archiven. Biographical Archives Bibliography. – München – New Providence – London – Paris : K. G. Saur, 1994. – 185 p.
29. Deutsche Biographische Enzyklopädie Online [Електронний ресурс] // De Gruyter Saur. – Режим доступу : <http://www.degruyter.de/cont/imp/saur/detail.cfm?id=IS-9783110233216-1&fg=NW-03>
30. Dictionary of American biography, including men of the time: containing nearly ten thousand notices of persons of both sexes, of native and foreign birth, who have been remarkable, or prominently connected with the arts, sciences, literature, politics, or history of the American continent. Giving also the pronunciation of many of the foreign and peculiar American names, a key to the assumed names of writers, and a supplement / Francis Samuel Drake. – Boston : J. R. Osgood and Company, 1872. – 1019 p.
31. Dictionary of national biography / ed. by Leslie Stephen, Sidney Lee. – London : Oxford University press, 1885–1900. – V. 1–63.
32. Dizionario Biografico degli Italiani [Електронний ресурс] // Istituto della Enciclopedia italiana. Режим доступу : <http://www.treccani.it/biografie>
33. Hamberger G. C. Zuverliassige Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern vom Aufange der Welt bis 1500. – 4 vols. – Lemgo, 1756–1764.
34. Hofmann T. Portraits historiques des hommes illustres de Danemarck, remarquables par leur merite, leurs charges et leur noblesse, avec leurs tables genealogiques. – Copenhagen, 1746. – T. 1–6.
35. Hyamson Albert M. Dictionary of Universal Biography of All Ages and of All Peoples. – London : George Routledge & sons LTD, 1916. – 744 p.
36. Library of American biography / Cond. by J. Sparks. – Boston, 1834–1848. – P. V. 1–25.
37. Marcuse Michael J. A Reference Guide for English Studies (Section G. Biography and biographical references) – Berkeley ; Los Angeles ; Oxford : University of California Press, 1990. – P. 105.
38. Oettinger E. M. Bibliographie biographique universelle: Dictionnaire des ouvrages relatifs à l'histoire de la vie publique et privée des personnages célèbres de tous les temps et de toutes les nations, depuis le commencement du monde jusqu'à nos jours ... enrichi du répertoire des bibliographies générales, nationales et spéciales. – Paris : A. Lacroix, 1866. – T. 1–2.
39. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków : Polska Akademia umiejętności. – 1935. – T. I. – 480 s.
40. Riches Phyllis M. An Analytical Bibliography of Universal Collected Biography: Comprising Books Published in the English Tongue in Great Britain and Ireland, America, and the British Dominions – London: The Library Association, 1934. – IX, 709, [1] p.
41. Slocum Robert B. Biographical dictionaries and related works; an international bibliography of collective biographies, bio-bibliographies, collections of epitaphs, selected genealogical works, dictionaries ofonyms and pseudonyms, historical and specialized dictionaries, biographical materials in government manuals, bibliographies of biography, biographical indexes, and selected portrait catalogs. – Detroit : Gale Research Co., 1967 – XXIII, 1056 p.
42. The illustrated American biography: containing correct portraits and brief notices of the principal actors in American history : embracing distinguished women, naval and military heroes, statesmen, civilians, jurists, divines authors and artists; together with celebrated Indian chiefs ... complete in six volumes, one volume to be issued annually / by A. D. Jones. – New York : J. Milton Emerson and Co, 1853. – V. 1–6.
43. Van der Aa A. J. Biographisch Woordenboek der Nederlanden. – Haarlem, 1852–1878. – T. 1–21.

Гліб Юхимець,

зав. відділу НБУВ,

канд. мистецтвознавства, доцент

Вагомий внесок в українське галузеве бібліографознавство

Рец. на кн. : **Шатрова М. Б.** Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996–2005) : монографія / М. Б. Шатрова ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т ; [наук. ред. Г. М. Швецова-Водка]. – Рівне : Видавець ПП Дятлик М. С., 2011. – 255 с.

Монографія викладача кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету М. Б. Шатрової «Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996–2005)», яка нещодавно вийшла друком, присвячена дослідженню української бібліографії образотворчого мистецтва, відображенню в документних ресурсах національної мистецької спадщини, відтворенню сучасного стану галузевого бібліографознавства та документознавства. Необхідність вивчення документних ресурсів української бібліографії образотворчого мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ ст. як складової інформаційних ресурсів країни сьогодні цілком очевидна і потребує всілякої підтримки. Адже «опрацювання документних ресурсів вітчизняної бібліографії образотворчого мистецтва та ознайомлення з ними наукової спільноти дасть змогу змалювати реальну картину висвітлення питань образотворчого мистецтва у видавничій продукції України, допоможе визначити завдання бібліографії щодо їх популяризації» (с. 4).

Публікація М. Б. Шатрової має чітку композиційну будову і складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі книги «Дослідження документних ресурсів української бібліографії образотворчого мистецтва: історіографія» аналізуються праці з питань розвитку документних ресурсів української бібліографії образотворчого мистецтва ХХ – початку ХХІ ст., визначено роль А. Кримського, В. Горленка, Б. Грінченка, М. Шугурова, В. Лукича та інших бібліографів у створенні фундаменту національної бібліографії образотворчого мистецтва. Початок розвитку бібліографії образотворчого мистецтва цілком слушно пов'язується з публікаціями на сторінках «Записок» Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові упродовж 1892–1917 рр. поточної бібліографічної інформації, з альбомом «3 української старовини», що вийшов друком 1900 р. і який майже через 90 років, доповнений додатками, що зберігалися у закритих архівних та музейних фондах України, був перевиданий видавництвом «Мистецтво».

Завдяки опрацюванню великої кількості праць

провідних українських учених М. Б. Шатровій вдалося показати, як на кожному з етапів розвитку українського мистецтва – від зародження на ґрунті політичних реалій тогочасного устрою, через спад у період «застою» і до відновлення у період незалежності України – документні ресурси з українського образотворчого мистецтва долали складний шлях до споживачів інформації.

У книзі розкривається діяльність видавництва, видавничих організацій України з підготовки та випуску творів образотворчого мистецтва, літератури з образотворчого мистецтва, визначено їх географію. Ґрунтовний статистичний аналіз дає підстави автору зробити висновок: видання творів образотворчого мистецтва сьогодні потребує серйозної державної підтримки і, насамперед, упровадження новітніх технологій для створення конкурентоздатної книжкової продукції з образотворчого мистецтва.

У другому розділі монографії «Базові поняття та типологія документних ресурсів з образотворчого мистецтва» наукові визначення понять та типології документних ресурсів з образотворчого мистецтва, об'єкта бібліографії образотворчого мистецтва; характеристики документів, що є оригінальними творами образотворчого мистецтва, визначення завдань щодо їх обліку; класифікація видів опублікованих образотворчих документів ґрунтується на глибокому осмисленні великого масиву фактичного матеріалу. Розглядаючи документні ресурси як складову об'єкта бібліографії образотворчого мистецтва М. Б. Шатрова чітко окреслює інформаційну сферу функціонування образотворчого мистецтва в суспільстві як таку, що охоплює оригінали та репродуковані образотворчі документи, а також літературу про образотворче мистецтво.

Авторкою виокремлені основні складові документного потоку з образотворчого мистецтва: оригінальні твори мистецтва, окремі періодичні та неперіодичні видання друкованих образотворчих документів, ілюстрації (репродукації образотворчих документів), неперіодичні мистецтвознавчі видання (книги та брошури), що визначаються категорією «література про образотворче мистецтво», періодичні та продовжувані видання (газети, журнали, збірники), електронні документні ресурси. М. Б. Шатрова наголошує на складностях й особливостях досліджен-

ня документного потоку з образотворчого мистецтва, які полягають в унікальності інформаційної складової образотворчого мистецтва, що пов'язано зі знаковим та матеріальним представленням її в документному потоці.

У третьому розділі «Первинні документи з образотворчого мистецтва» ґрунтовно досліджуються документні ресурси, опубліковані в усіх видах видань (включно і електронні) в Україні за період 1996–2005 рр. Надзвичайно важливим є тематичний і статистичний аналіз цих документних ресурсів, який, на нашу думку, проведений вперше системно і комплексно, що дає змогу запропонувати доповнення до державних термінологічних стандартів на види видань і документів. Йдеться про поняття: естампи, комікси, ілюстрації з періодичних та продовжуваних видань.

Загалом, автору вдалося переконливо обґрунтувати вирішення складових первинного документного ресурсу з питань образотворчого мистецтва, його основні семантичні, мовні, географічні, типологічні ознаки, визначити ядро видавництва та видавничих організацій, що випускають галузеву літературу та образотворчі видання, що є важливою передумовою створення документних ресурсів другого рівня – довідкових та бібліографічних видань.

Вторинні документи з образотворчого мистецтва (розділ IV) розглядаються як окремий пласт галузевого документного масиву. І це, безумовно, позитив. Результати типологічного аналізу масиву поточних, перспективних та ретроспективних бібліографічних видань з образотворчого мистецтва в Україні склали основу обґрунтованої констатації недостатньої забезпеченості поточною бібліографічною інформацією галузі образотворчого мистецтва. А такий стан справ сьогодні, на думку дослідниці, зумовлений тим, що підготовка і випуск поточних бібліографічних покажчиків закріплено лише за трьома державними установами – Книжковою палатою України, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та Національною парламентською бібліотекою України, продукцією яких є поточні бібліографічні покажчики універсального змісту (крім «Літопису образотворчих видань») та поточні покажчики і списки літератури загальнокультурнознавчої тематики. А ось галузеві поточні бібліографічні видання з образотворчого мистецтва ними не готуються і не видаються.

М. Шатрова показує, що актуальним завданням розвитку бібліографії образотворчого мистецтва є також вдосконалення системи галузевої ретроспективної бібліографії, в якій на сьогодні існують певні прогалини та недопрацювання. Саме тому у книзі наголошується на необхідності використання набутого досвіду в цій царині Книжковою палатою УРСР, Харківською державною науковою бібліотекою імені В. Г. Короленка та іншими установами.

Належна увага у виданні приділяється аналізу електронних бібліографічних ресурсів з образотворчого мистецтва, розкривається позитивний досвід Відділу образотворчих мистецтв НБУВ, на сайті якого розміщуються електронні версії публікацій співробітників з питань образотворчого

мистецтва. Проаналізовано також діяльність окремих обласних бібліотек – Івано-Франківської обласної наукової бібліотеки імені І. Я. Франка та Волинської обласної наукової бібліотеки імені О. Пчілки в цьому напрямі.

Дослідниця пропонує накопичений досвід створення електронних бібліографічних ресурсів образотворчого мистецтва активніше використовувати для вирішення проблем, що назріли. Насамперед, це «створення електронної пошукової бази образотворчих документів, розширення можливостей інформаційного пошуку будь-якого з видів образотворчих видань та якісніше використання їх у довідково-бібліографічному обслуговуванні користувачів».

Незаперечний позитив книги, що рецензується, – аналіз організації каталогів і картотек у галузі образотворчого мистецтва в бібліотеках України, які є невід'ємною складовою системи бібліографії образотворчого мистецтва. Його авторка буде на матеріалах каталогів і картотек відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, на системах довідково-бібліографічного апарату Інституту мистецтвознавства, етнології і фольклористики імені М. Т. Рильського НАН України, відділу мистецтв Рівненської обласної наукової бібліотеки. Виходячи з напрацювань науковців цих установ, М. Шатрова пропонує власну модель системи каталогів та картотек для центральних наукових бібліотек. Така система, на її переконання, має включати: «алфавітний і систематичний каталоги як основні джерела відображення та пошуку інформації за галуззю знання, прізвищем автора чи назвою документа, персоналією; довідково-бібліографічний апарат спеціалізованих відділів провідних бібліотек повинен відображати фонд також за видом образотворчого документа (наприклад: образотворчі каталоги, листівки, плакати, альбоми, ілюстрації з неперіодичних та серіальних видань)» і бути не лише у карткових каталогах і картотеках, а й електронних. З цим висновком-пропозицією не можна не погодитись.

Текст монографії супроводжує ціла низка таблиць, де зосереджено великий масив інформації, яка унаочнює розвиток документних ресурсів галузі наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., наповнює авторське дослідження конкретикою і підводить під його теоретичні положення й практичні висновки переконливу фактологічну основу.

Отже, монографія М. Б. Шатрової вирізняється новизною погляду на комплексне дослідження складу, змісту та особливостей розвитку документних ресурсів української бібліографії образотворчого мистецтва 1996–2005 рр. Тому вона, безумовно, стане у пригоді дослідникам у галузі книгознавства, бібліографознавства, документознавства, а також викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів відповідних напрямів та працівникам наукових бібліотек. Книга може зацікавити викладачів та вчителів образотворчого мистецтва, адже знайомить з історією розвитку документного ресурсу з образотворчого мистецтва в Україні.

Формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань та освіти: сучасний стан, шляхи розвитку

Під такою назвою 22–24 вересня 2010 р. у Києві Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) за сприяння НАПН України, МОН України було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію.

Учасники зібрання обговорили теоретичні, методичні, організаційні засади та практичні результати формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу (ВГІР) на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та єдиного галузевого інформаційного (ЄГІР) ресурсу, який має створюватися даною бібліотекою спільно з книгозбірнями освітянської мережі. Велику увагу на конференції було приділено запровадженню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у практику діяльності бібліотек; інформаційно-комунікаційній взаємодії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з бібліотеками мережі щодо проведення спільних наукових досліджень, формування галузевих інформаційних ресурсів, надання доступу до них, посилення інноваційної діяльності у бібліотеках мережі; аналізу здобутків науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики.

У роботі Міжнародної науково-практичної конференції взяли участь близько 200 осіб. Серед них представники МОН України, НАПН України, члени Бібліотечно-інформаційної ради при Президії НАПН України, представники Головного управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, керівники та провідні фахівці національних й державних

бібліотек України, Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки, директори бібліотек ВНЗ III–IV р.а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, завідувачі бібліотек обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, методисти з бібліотечних фондів, бібліотекарі професійно-технічних й загальноосвітніх навчальних закладів. Прибула на конференцію і делегація з Російської Федерації у складі професора Московського державного університету культури і мистецтв Т. Ф. Каратигіна та директора музею вченого-бібліотекознавця О. І. Каратигіна з м. Урень Нижньогородської обл. М. І. Комарової.

Пленарне засідання конференції відкрила директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, канд. іст. наук, заслужений працівник культури України **П. І. Рогова** доповіддю «Формування єдиного галузевого інформаційного ресурсу – стратегічний напрям діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського та мережі освітянських книгозбірень МОН України та НАПН України на сучасному етапі». Вона зазначила, що у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова) колективом бібліотеки упродовж 2006–2010 рр. розроблено теоретичні, методичні та організаційні засади формування повноцінного всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу (ВГІР) на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідно до потреб суспільства, зокрема, було вибудовано модель ВГІР (описову), сформовано напрями і методи формування ВГІР, визна-

чено учасників координації для забезпечення повноти ВГІР тощо. Це дало змогу чітко окреслити стратегію діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек мережі, орієнтовану на формування єдиного галузевого інформаційного ресурсу (ЄГІР), проаналізувати стан традиційних фондів усіх бібліотек мережі та електронних ресурсів, стан комп'ютеризації, кадрове забезпечення. Вперше вдалося встановити кількість традиційних ресурсів освітянських бібліотек (341 836 523 примірники). Разом з тим проведений аналіз виявив і чимало проблем, неточностей у обліку фондів. Тому, з огляду на здійснене, наголосила доповідачка, у наступні роки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно з мережею освітянських бібліотек має продовжувати формування повноцінного ВГІР на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та ЄГІР й розвивати інформаційно-комунікаційну взаємодію.

На пленарному засіданні з доповідями виступили: зав. відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, д-р іст. наук, професор **Г. І. Ковальчук** («Теорія та практика роботи з рідкісними і цінними книжками»); директор Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, канд. іст. наук **О. В. Воскобойнікова-Гузєва** («Бібліотечно-інформаційна діяльність: наукове забезпечення»); доцент Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, канд. іст. наук **Я. О. Чепуренко** («Актуалізація взаємовідносин бібліотеки і влади в знанневому суспільстві»); зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **Л. О. Пономаренко** («Аналіз системи бібліографічних видань України з питань педагогіки і психології (2005–2009 рр.)»); зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **І. І. Хемчян** («Науково-методичне забезпечення мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського: здобутки десятиріччя та перспективи розвитку»); президент Української бібліотечної асоціації, канд. пед. наук, заслужений працівник культури України **І. О. Шевченко** («Українська бібліотечна асоціація у формуванні освітнього простору для бібліотечарів України»).

Після завершення пленарного засідання учасники конференції продовжили роботу у 2-х секціях: «Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку спеціальних бібліотек» та «Шкільні бібліотеки і освіта в контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів». На секційних засіданнях було

оприлюднено загалом 32 доповіді, презентовано монографію П. І. Рогової «Педагогічні бібліотеки (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.)» і біографічний покажчик «Розвиток професійної орієнтації в Україні», підготовлений науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Л. О. Пономаренко, Н. А. Стельмах, Л. І. Ніколюк.

Справжньою родзинкою конференції став круглий стіл «Уроки бібліотечної історії: основні напрями персоніфікації бібліотечної справи». З особливим інтересом його учасники вислухали виступ професора Московського державного університету культури і мистецтв, д-р пед. наук **Т. Ф. Каратигіної**. Донька видатного вченого-бібліотекознавця ХХ ст. Ф. І. Каратигіна розповіла про внесок Федора Івановича у створення першого в Радянському Союзі вишу з підготовки бібліотечних кадрів – Московського державного університету культури і мистецтв. Дослідниця висвітлила славетний 80-річний шлях вишу крізь призму діяльності видатних бібліотекознавців: К. Абрамова, Ю. Столярова, О. Чубар'яна та ін. На завершення Т. Ф. Каратигіна презентувала свою книгу «Федор Іванович Каратигін: бібліотекар, педагог, человек, стоявший у истоков МГУКИ». Ще одна представниця Росії, директор музею ученого-просвітника Ф. І. Каратигіна у м. Урень Нижньогородської області **М. І. Комарова** розповіла про юність вченого – його шлях у бібліотекознавчу професію, про музей, створений на батьківщині бібліотекознавця. Учасники круглого столу переглянули фільми, присвячені історії Московського університету культури: «Адреса Генриетты Дерман» (про першого ректора МДІК), «Память» (про викладачів і студентів університету – учасників Великої Вітчизняної війни) виробництва телестудії МДУКІ «АК-ЦЕНТ» (керівник – В. А. Сухоруков.), режисером яких є Т. Ф. Каратигіна. Фільми, створені з великою любов'ю, на належному професійному рівні, справили на учасників конференції велике враження. Наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **А. І. Рубан** поінформувала присутніх про те, що ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2010 р. створила на своєму порталі інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу» (наук. керівник – П. І. Рогова), на якому впродовж 2010 р. вже висвітлено 5 особистостей, серед них і вчений-бібліотекознавець Ф. І. Каратигін (<http://www.library.edu-ua.net>). Доповідачка запросила до співпраці фахівців бібліотек галузі у створенні даного ресурсу.

Програмою конференції також було передбачено

відзначення 10-річчя заснування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. З цієї нагоди відбулися урочистості та демонстрація фільму «Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України – 10-років», створеного колективом бібліотеки.

Урочисте засідання відкрила директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **П. І. Рогова**, яка є одним з фундаторів бібліотеки. У своїй промові «Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: 10-річний шлях становлення і розвитку» вона зазначила, що дана державна книгозбірня створювалася в незалежній Україні з метою інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики. Незважаючи на економічні, фінансові та кадрові проблеми, бібліотека стрімко зростала. Формуючи на своїй базі національне галузеве книгозбирання, вона набула статусу всеукраїнського науково-інформаційного галузевого центру, координаційного і методичного центру бібліотек освітянської мережі МОН України і АПН України. Нині ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського прагне до повноцінного науково-інформаційного забезпечення досліджень у галузі педагогіки, психології, методик викладання окремих навчальних предметів; активно долучається до упровадження досягнень науки, техніки, передового досвіду в практику роботи навчальних закладів, підвищення професійного, духовного і культурного рівня педагогічних та науково-педагогічних кадрів, студентів та інших категорій користувачів. Доповідка ознайомила присутніх зі здобутками бібліотеки за 10-річний період. Як головна освітянська книгозбірня держави ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського своєю науково-дослідною та науково-методичною діяльністю позитивно впливала на вітчизняне галузеве бібліотекознавство й бібліографознавство, стимулювала інноваційний розвиток мережі освітянських бібліотек, сприяла фаховому зростанню бібліотечних працівників, що, у свою чергу, давало позитивний результат у головному – у підвищенні рівня задоволення фахових інформаційних потреб освітян – науковців і практиків, які здійснюють модернізацію освіти України, забезпечують входження нашої держави у світовий інформаційний простір.

З вітальними словами до колективу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського звернувся віцепрезидент НАПН України, член Президії НАПН України, голова Бібліотечно-інформаційної ради при Президії НАПН України, академік **В. І. Луговий**, який передав вітання з нагоди десятирічного

ювілею бібліотеки від президента НАПН України **В. Г. Кременя** і побажав бібліотеці подальших успіхів у розвитку вітчизняної науки і освіти. Куратор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, академік-секретар Відділення теорії та філософії освіти НАПН України, професор **О. В. Сухомлинська** у своєму виступі високо оцінила 10-річну роботу бібліотеки, особистий внесок директора бібліотеки П. І. Рогової у створення, становлення та розвиток головної освітянської книгозбірні України й висловила щире вдячність за самовіддану професійну працю. Голова Української асоціації ім. В. О. Сухомлинського, заступник голови Бібліотечно-інформаційної ради, академік **О. Я. Савченко** вручила бібліотеці Почесну грамоту Асоціації за значний внесок у збереження і впровадження творчого доробку В. О. Сухомлинського у практику діяльності навчальних закладів України. Висловили свої побажання колективу бібліотеки керівники, науковці інститутів НАПН України, зокрема, директор Інституту проблем виховання, академік НАПН України **І. Д. Бех**, директор Інституту соціальної і політичної психології, член-кореспондент НАПН України **М. М. Слюсаревський**, директор Інституту спеціальної педагогіки, професор **В. В. Засенко**, академік-секретар Відділення теорії та історії педагогіки, професор **Н. Г. Ничкало**, головний науковий співробітник Інституту педагогіки, професор **М. С. Ващуленко** та ін.

Тепло вітали колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з ювілеєм начальник Головного управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації **В. З. Горюнова**, директор Українського коледжу В. О. Сухомлинського, член-кореспондент НАПН України **В. М. Хайруліна**, заступник директора Київської гімназії східних мов **М. П. Савченко**, науковці Інституту педагогіки АПН України та ін.

Багато щирих побажань на адресу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського пролунало від бібліотечної спільноти, генеральних директорів Національної наукової медичної бібліотеки України, Національної історичної бібліотеки України, заслужених працівників культури України **Р. І. Павленко** і **А. В. Скорохватової**, директора Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук, професора **В. А. Вергунова**, директора Херсонської обласної бібліотеки для дітей **Г. І. Бардашевської**, а також представників бібліотек освітянської мережі МОН України і АПН України: директорів бібліотек вищів педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, обласних інститутів післядипломної педагогічної

освіти, керівників бібліотек наукових установ НАПН України, шкільних бібліотекарів.

Урочисте засідання завершилося нагородженням кращих працівників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, чудовим концертом, який подарували ювілярам і гостям дирекція Київського будинку вчителя та Київський хореографічний коледж, з якими плідно співпрацює ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

За результатами конференції її учасники ухвалили рекомендації, в яких зазначено:

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського:

- надалі розробляти наукові дослідження з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, а їх результати системно втілювати в практику роботи бібліотек мережі;
- активізувати впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у роботу мережі освітянських бібліотек різних типів і видів;
- активізувати діяльність освітянських бібліотек щодо створення власних електронних ресурсів;
- прискорити створення на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського корпоративного електронного каталогу та корпоративних повнотекстових баз даних з актуальних питань розвитку педагогічної науки, освіти і практики;
- налагодити обмін документами на електронних носіях з профільними бібліотеками України і світу;
- активізувати участь освітянських бібліотек у створенні галузевої електронної бібліотеки;
- створювати депозитарій наукових праць НАПН України на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- активізувати діяльність освітянських бібліотек зі створення та змістовного наповнення власних веб-сайтів;
- налагодити зв'язки з провідними освітянськими та зарубіжними бібліотеками з метою запровадження ММБА з педагогічної тематики;
- оптимізувати реферативну та інформаційно-аналітичну діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для повноцінного інформаційного забезпечення розвитку освітянської галузі України;
- розширювати корпоративний проект зі створення галузевого реферативного ресурсу між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та науково-педагогічними бібліотеками країни, бібліотеками наукових установ НАПН України, бібліотеками ВНЗ III–IV р.а. педагогічного, інженерно-педагогічного профілів та бібліотек ОШПО.
- розвивати інтеграцію інформаційних ресурсів з питань педагогіки, психології, освіти й надавати рівний доступ користувачам до даних ресурсів незалежно від їх місцезнаходження;
- створювати єдине вікно доступу до освітніх ресурсів на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, удосконаленню навчально-виховного процесу в закладах освіти різних рівнів, підвищенню професійної й інформаційної культури освітян та задоволенню інформаційних потреб науковців і практиків галузі.

Павла Рогова,

директор ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського, канд. іст. наук

ХІІ Всеукраїнська виставка-форум «Українська книга на Одещині»

19–21 травня 2011 р. в Одеській національній ордену Дружби народів науковій бібліотеці ім. М. Горького (ОННБ) відбулася ХІІ Всеукраїнська виставка-форум «Українська книга на Одещині». У цьогорічній виставці взяли участь 73 видавництва з різних регіонів України. Серед них постійні учасники зібрання «Наукова думка» НАН України, «Мистецтво», «Академвидав», «Алерта», «Картографія», «Мапа» (Київ), «Підручники і посібники» (Тернопіль), «Університетська книга» (Суми), «Астропринт» (Одеса), а також видавництва-новачки: «Медицина», «Початкова школа», Видавничий дім Дмитра Бураго, «Глобус», Український видавничий центр «Галактика–С» (Київ), «Колоквіум» (Черкаси).

цтво», «Академвидав», «Алерта», «Картографія», «Мапа» (Київ), «Підручники і посібники» (Тернопіль), «Університетська книга» (Суми), «Астропринт» (Одеса), а також видавництва-новачки: «Медицина», «Початкова школа», Видавничий дім Дмитра Бураго, «Глобус», Український видавничий центр «Галактика–С» (Київ), «Колоквіум» (Черкаси).

До проведення заходів форуму, крім ОННБ ім. М. Горького, активно долучилися й інші культурно-освітні установи міста, зокрема ОНУ ім. І. І. Мечникова, ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, ООУНБ ім. М. Грушевського, Центральна бібліотека ім. І. Я. Франка Одеської міської ЦБС для дорослих та ін.

В урочистій церемонії відкриття виставки взяли участь представники органів державної влади та місцевого самоврядування, меценати книгозбірні, духовенство, дипломати іноземних держав, бібліотечні працівники України, громадськість Одещини.

Серед головних культурних заходів цьогорічної виставки-форуму вирізнявся круглий стіл «Книжкові реалії сучасної України». Його учасники обговорили актуальні питання сучасного книговидання, шляхи удосконалення мережі книгорозповсюдження, взаємозв'язок стану шкільної освіти і реалій видавничої галузі, стратегію розвитку бібліотечної справи. Гостро критикувались фрагментарність, нескориговані підходи в державному управлінні книговидавничою галуззю, а також пропозиції широкого впровадження оцифрування видань та розміщення їх в Інтернеті. Усі виступаючі схилилися до думки, що в умовах недосконалого законодавства та судочинства такий крок може завдати шкоди і авторам, і видавцям.

На необхідності системного розвитку книговидавничої галузі, яка повинна бути однією з пріоритетних у державі, наголошував президент Української асоціації видавців та книгорозповсюдвачів **О. Афонін**.

Про складнощі у взаєминах авторів з деякими видавництвами розповів письменник **Володимир Лис** (Луцьк). Він зауважив, що є видавництва, які приховують реальні тиражі і не розраховуються належним чином з авторами. Голова Благодійного фонду ім. Івана і Юрія Лип **Г. Дольник** звернула увагу присутніх на доволі складні відносини між суб'єктами книговидавництва і владою, видавцями і податківцями, видавцями і споживачами друкованої продукції, між видавцями і авторами. На її переконання, вкрай потрібен семінар за участю авторів, видавців, бібліотекарів, підприємців, податківців, на якому варто детально обговорити питання, що хвилюють сьогодні книговидавців, розповсюдвачів, читацький загал.

На тлі загального падіння тиражів та зменшення кількості назв в Україні присутніх приємно вразив досвід Волинської області, де на розвиток видавничої справи з бюджету нинішнього року було виділено 960 тис. грн. (торік – 660 тис. грн.), а також досягнення у цій сфері Одещини, яка має високі по-

казники за кількістю назв видань (451 назва на травень місяць цього року і 800 назв за підсумками минулого).

За результатами роботи круглого столу було сформовано цілу низку пропозицій, спрямованих на розв'язання проблем книговидавничої галузі країни. Вони зокрема, стосуються: розроблення і затвердження стратегії розвитку книговидання в країні; створення єдиної національної довідково-інформаційної системи книжкового простору України; встановлення соціальних тарифів на рекламу книг вітчизняного виробництва та нормативів на обов'язкове надання електронними та друкованими ЗМІ часу і площ для реклами української книги; розроблення механізмів спеціального (пільгового) режиму кредитування видавничої галузі; прийняття державної цільової програми популяризації вітчизняної видавничої продукції та державної цільової програми підтримки читання; встановлення обов'язкових фіксованих відрахувань із центрального та місцевих бюджетів на закупівлю вітчизняних видань для бібліотек; розроблення і впровадження механізмів державного регулювання розвитку книговидання, удосконалення формування програми випуску соціально значущих видань «Українська книга», збільшення обсягів державного замовлення на ці види видань; підтримки з боку держави видавництв, що перебувають у державній власності; удосконалення законодавства щодо системи обов'язкового примірника документів тощо.

В рамках форуму відбулося понад 10 презентацій книг. З великим інтересом читачі познайомилися з книгою **В. В. Стремядіна** «Три слога времени или Парадокс Эббингауза» («Новий друк», м. Київ); «Словником української мови» (т. 1) («Наукова думка», м. Київ), творчим доробком **М. І. Сенченка** «Парламентаризм – велика брехня нашого часу» (Видавнича компанія «КИТ», м. Київ) та ін.

З нагоди 450-річчя з часу завершення створення Пересопницького Євангелія – визначної рукописної пам'ятки староукраїнської мови та мистецтва XVI ст., одного з перших українських перекладів канонічного тексту четвероєвангелія було організовано книжкову виставку «Зібрання рукописних та друкованих Євангелій у фондах ОННБ ім. М. Горького: до 450-річчя Української Першокниги», презентація якої пройшла за участю офіційних осіб, відомих науковців, релігійних діячів Одеси: начальника управління у справах національностей та релігій Одеської облдержадміністрації **Я. О. Різникової**, настоятельки Свято-Архангело-Михайлівського жіночого монастиря **ігумені Серафими**, професора ОНАХТ **Г. В. Ангелова**, мистецтвознавця

В. В. Савченко, доцента ОНПУ – **В. Л. Левченка**, художниці **Є. Н. Серпіонової** та ін.

Експозицію унікальних та раритетних видань, що є національним надбанням народу України, представила зав. відділу рідкісних видань і рукописів ОННБ ім. М. Горького **В. Райко**. Для оформлення виставкового залу організатори використали унікальні gobелени члена Національної спілки художників України **Є. Серпіонової**, які надавали заходу особливої урочистості.

Значний інтерес викликала виставка видань сучасних грецьких письменників, лауреатів престижних державних та читачьких літературних премій «Грецький літературний Олімп», представлених Одеською філією Грецького фонду культури. Голова Одеської філії Грецького фонду культури **Софроніс Парадісопулос**, вірний своїй місії поширення грецької культури, висловив надію, що у майбутньому книги грецьких авторів будуть перекладені українською і російською мовами.

Для учасників і гостей виставки-форуму було організовано творчу зустріч з письменниками, переможцями Всеукраїнського конкурсу романів, кіносценаріїв та п'єс «Коронація слова» – **Володимиром Лисом і Вікторією Горбуновою**.

Майстер-клас для письменників-початківців провів член Одеської обласної організації Національної спілки письменників України **Володимир Рутківський**.

Одеська обласна організація Національної спілки письменників України презентувала книги **В. Гараніна** «Валентин Мороз: життя і творчість» («Астропринт», Одеса) і **Б. Сушинського** «Сповідь на вершині пізнання: статті, рецензії та огляд мистецьких студій» (Одеса). Відбулася також автограф-сесія викладачів кафедри історії України ОНУ ім. І. І. Мечникова – співавторів монографії «Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.» (Одеса, 2011).

Помітною подією на виставці-форумі став конкурс «Краща книга виставки-форуму 2011», в якому взяло участь 29 видавництв. Вони представили 45 видань. Переможцями стали 28 книг 14 видавництв. Серед них: у номінації «Енциклопедичне та довідкове видання» дипломом відзначено ДНВП «Картографія» (Київ) за атлас «Туристичне намисто України»; у номінації «Сучасне літературно-художнє видання» – видавництво «Мистецтво» (м. Київ) за книгу Івана Драча «Криниця для спраглих» та ЗАТ «Українська прес-група» (Київ) за книгу «Екстракт+200» у двох томах за загальною редакцією Л. О. Івшиної; у номінації «Літературозна-

вство» – видавництво «Наукова думка» НАН України (Київ) за книгу М. Г. Жулинського «Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури» та ін. Урочиста церемонія нагородження переможців конкурсу відбулася у Благодійному фонді «Медичний центр «Надія, Добро і Добробут» за сприяння Героя України, голови Одеської обласної Ради миру, голови Благодійного фонду «Медичний центр «Надія, Добро і Добробут», почесного громадянина Одеси **В. С. Філіпчука**.

У виїзному святі української книги, яке цього року проходило в районному центрі Одеської області, в смт. Ширяєве, взяло участь 12 видавництв. Вони подарували Ширяївській ЦБС понад 100 прим. книг. ОННБ імені М. Горького передала до її фондів понад 700 прим. різних видань. Для сільських бібліотек району Одеська обласна державна адміністрація виділила 10 тисяч грн., на які було придбано понад 500 прим. книг. Державний комітет телебачення та радіомовлення України подарував бібліотеці с. Жовтневого сучасний комп'ютер. З читачами бібліотеки зустрілися директор Департаменту видавничої справи та поліграфії Державного комітету телебачення та радіомовлення України **О. А. Кононенко**, письменник **Володимир Лис** з Луцька, одеські майстри слова **Микола Палієнко**, **Андрій Євса**. Важливість таких заходів полягає у безпосередньому спілкуванні мешканців віддалених районних центрів з громадськими і державними діячами, письменниками, художниками, видавцями.

Варто відзначити високий рівень організації форуму під керівництвом генерального директора ОННБ імені М. Горького, повного кавалера ордена княгині Ольги, заслуженого працівника культури України **О. Ф. Ботушанської**, чітку злагоджену роботу співробітників бібліотеки, теплу, дружню атмосферу, доброзичливість при проведенні будь-якого заходу. Високою культурою, відчуттям стилю вирізнялися й підготовлені листівки, буклети, інформаційні матеріали, каталог виставки-форуму.

Приємно було дізнатися, що за вагомих внесок у розвиток бібліотечної справи, багаторічну і сумлінну працю, високий професіоналізм та за активну участь у проведенні XII Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» Одеська національна ордена Дружби народів наукова бібліотека імені М. Горького та 9 її працівників було нагороджено Почесними грамотами Міністерства культури України і Центрального комітету профспілки працівників культури України.

Про важливість виставки-форуму для Одеського регіону свідчить його активна відвідуваність меш-

канцями міста й області. Загалом урочистості відвідало понад 5 тисяч осіб. Велика увага до форуму була і з боку ЗМІ. Його роботу висвітлювали Одеська обласна державна ТРК, ТРК «Одеса-плюс», газети «Чорноморські новини», «Вечерняя Одесса», «Думська площа» та ін.

«Українська книга на Одещині» як некомерційний всеукраїнський виставковий проект, що здійснюється на рівні області, не має аналогів в Ук-

раїні. Тому варто було б цей унікальний досвід поширити на інші регіони, адже в умовах фінансової нестабільності, відсутності коштів на придбання нових видань, проведення книжкових виставок також є важливим каналом поповнення фондів книгозбірень і популяризації читання.

Тетяна Добко,
зав. відділу НБУВ,
канд. іст. наук

Проблеми накопичення і використання електронних ресурсів у бібліотеках НДУ НАН України

27 травня 2011 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся семінар для керівників бібліотек НДУ НАН України, розташованих у Києві, програмою якого передбачалося розглянути питання, що традиційно порушуються при підбитті підсумків роботи за рік, та визначити перспективи і завдання подальшої роботи бібліотек НДУ, а також ознайомити присутніх з новітніми інформаційними технологіями, що використовуються у підрозділах Бібліотеки і можуть бути корисними для бібліотек, співробітників установ НАНУ.

Відкриваючи семінар лекцією на тему «Основні напрями роботи сучасної бібліотеки: пріоритети, здобутки, завдання», учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради, канд. іст. наук **Г. І. Солоїденко** звернула увагу присутніх на ключові моменти доповіді президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона «Підсумки діяльності Національної академії наук України в 2010 році та основні напрями її роботи у сучасних умовах», виголошеної ним на Загальних зборах Національної академії наук України.

Г. І. Солоїденко наголосила, що сучасна інформаційно-бібліотечна діяльність спрямована на допомогу науковцям НАН України, на прискорення вирішення таких питань, як: використання електронних ресурсів, БД, передплачених НБУВ, оциф-

рування видань, подальше зростання кількості електронних репозитаріїв установ, відображення ресурсів бібліотек на сайтах НДУ, міжнародне співробітництво з країнами близького та далекого зарубіжжя.

Доповідачка виокремила низку проблем, з якими нині стикаються бібліотеки НДУ. Насамперед, це: втрати більшості бібліотек при комплектуванні фондів через недофінансування, адже, зараз середня кількість надходжень за рік на одну бібліотеку скоротилася з 1000 (2009 р.) до 600 прим. (2010 р.), суттєво звужився репертуар періодичних видань; й досі у бібліотеках бракує комп'ютерної техніки, інтернет-зв'язку та єдиного програмного забезпечення; існує нагальна потреба більшості бібліотек у методичній, зокрема, у консультаційній підтримці розвитку інноваційних технологій. Наголошувалося також на необхідності посилення корпоративної взаємодії та координації роботи бібліотек у формуванні та використанні інформаційних ресурсів. Більш детально про стан діяльності бібліотек та завдання на перспективу йдеться на сторінках чергового, шістнадцятого, випуску інформаційно-аналітичного видання «Робота бібліотек науководослідних установ Національної Академії наук України в 2010 році», який незабаром отримають бібліотеки.

Керівник Центру бібліотечно-інформаційних тех-

нологій, канд. техн. наук **Л. Й. Костенко**, торкаючись питання електронних ресурсів у структурі традиційної бібліотеки, наголосив на стрімкому зростанні у світі випуску електронних книг. У Китаї, США, наприклад, щорічно готується відповідно 400 і 300 тис. назв книг. Первісно вони існують і поширюються в цифровій формі, друк на паперових носіях здійснюється лише за наявності замовлення. Це позначається на книгорозповсюдженні. За даними Інтернет-магазину Amazon, кількість продаж електронних версій книг сьогодні перевищує аналогічний показник для друкованих версій. Констатується бум продажу пристроїв для читання електронних документів. У Росії у 2010 р. сукупний продаж таких пристроїв вже перевищив 0,5 млн одиниць при річному прирості 280 %.

Доповідач відзначив, що монополія бібліотек на інформаційне обслуговування нині повністю втрачена. В інтернет-мережі вже сформовано величезний масив даних, який використовується більшістю населення планети. Безплатно й цілодобово доступні новини, твори класичної літератури, енциклопедії, наукові публікації в репозитаріях відкритого доступу.

Традиційні бібліотеки сьогодні не завжди оперативно відповідають на виклики часу, що негативно позначається на таких показниках, як кількість відвідувань, книговидач тощо. Тому головним завданням в їх роботі, на думку Л. Й. Костенка, є формування та використання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Як приклад, він навів репозитарій електронних версій наукової періодики України, створений у НБУВ. Щодооби до нього звертається 50 тис. користувачів Інтернетом, їм надається 300 тис. копій статей. Формуються репозитарії і в деяких бібліотеках академічних наукових установ, зокрема, в Головній астрономічній обсерваторії, Інституті біології південних морів, Інституті програмних систем. Цей досвід слід поширювати й використовувати.

В рамках семінару відбулися виступи-презентації інформаційних електронних ресурсів НБУВ. Так, електронні ресурси фахової тематики читального залу бібліотечно-літературної літератури НБУВ продемонстрували під час своїх виступів наук. співробітник **С. М. Масловська** і гол. бібліотекар **С. О. Денисова**. Вони демонстрували нові можливості використання інформаційного бібліотечно-літературного ресурсу, зокрема, технологічної БД «Рубрикатор НБУВ.Ч.73 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство», створеної спільно з відділом систематизації. Зокрема, йшлося про її підрозділ Ч. 733 (чУкр) – історія бібліотечної справи в Україні, який відображає особливості роз-

витку бібліотечної справи, представляє усі типи і види бібліотек. Як приклад, демонструвався запис «Одеська міська бібліотека», що містить: класифікаційний індекс; інформацію про історію створення бібліотеки; зміни у її назві; дані про видатних діячів і особистостей, які в різні роки працювали в бібліотеці; сучасний стан діяльності бібліотеки; посилання на персоналії та інтернет-посилання на цікаві публікації про бібліотеку. У подальшому, на переконання виступаючих, означена БД відіграватиме роль авторитетного файлу, що сприятиме пошуку інформації в ЕК, базах даних та в Інтернеті. Нині читальний зал має дві БД – бібліотечно-літературної та праць співробітників Інституту бібліотекознавства, усі праці містять посилання на повний текст. Користувачі також можуть знайти з електронними книжковими виставками як тематичними, так і нових надходжень.

Про спеціалізовані та архівні фонди як нові електронні ресурси НБУВ йшлося у виступі-презентації зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук **К. В. Лобузіної**. Зазначивши, що фонд НБУВ є унікальним зібранням різних за типом-видом складом інформаційних джерел (книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, пам'ятки слов'янської писемності та рукописні книги, архіви та книжкові колекції), доповідачка наголосила на розгалуженості і складності структури спеціалізованих підрозділів НБУВ.

З метою повноцінного представлення інформації про історико-культурні, спеціалізовані та архівні фонди відділ програмно-технологічного забезпечення НБУВ розробив та впровадив онлайн-інформаційний ресурс, на якому комплексно представлено інформацію про структуру спеціалізованих підрозділів, напрями науково-дослідної та науково-методичної роботи, фонди, специфіку роботи читальних залів та послуги, що надаються користувачам, про наукових співробітників та їхні публікації, інформаційні ресурси (онлайн-каталоги та бази даних, електронні колекції та виставки), новини. Для полегшення пошуку в розгалужених інформаційних ресурсах НБУВ на платформі САБ «РБІС 64» створено інтегрований інтерфейс для пошуку у всіх базах даних одночасно з відповідними навігаційними інструментами.

З технологією отримання віртуальної довідки учасників семінару ознайомила зав. відділу технології дистанційного обслуговування, канд. іст. наук **Н. Ю. Каліберда**. Вона повідомила, що 2010 р. у НБУВ було організовано відділ технологій дистанційного обслуговування, одним з основних зав-

дань якого є оперативне інформаційне обслуговування індивідуальних та колективних віддалених користувачів на базі електронних ресурсів Бібліотеки, зовнішніх мережевих ресурсів шляхом підготовки і надання усіх типів довідок, здійснення ЕДД з використанням інтернет-технологій, формування архіву виконаних довідок для задоволення запитів віддалених користувачів та наповнення довідково-інформаційного ресурсу сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка». За доволі короткий час спільно з відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж на базі програмного забезпечення ІРБІС 64 вдалося розпочати роботу сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка», (інтегрованого в комплексні електронні інформаційно-бібліографічні ресурси НБУВ) у режимі надання усіх типів довідок на разові запити віддалених користувачів.

Учасникам семінару демонструвалася технологія виконання НБУВ довідок різних видів, зокрема, тематичних за різними напрямками знань, адресних (містять інформацію про наявність документів у НБУВ, або про їх місцезнаходження в інших бібліотеках та інформаційних центрах країни, відкритий доступ до електронних каталогів яких здійснюється через Інтернет); уточнюючі та фактографічні довідки, консультації. Наголошувалося, що робота сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка» регламентована розробленими Бібліотекою «Правилами роботи сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка» Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського». У правилах, зокрема, зазначено, що «Сервіс» працює на безоплатній основі для кожного бажаного, незалежно від того, чи записаний він до Бібліотеки, чи ні, приймання запитів відбувається автоматично і цілодобово. Правила можна знайти на сайті Бібліотеки, вони дають конкретні рекомендації щодо замовлення довідки та здійснення самостійного багатоаспектного пошуку.

На завершення Н. Ю. Каліберда зазначила, що аналіз запитів та кількість звернень до даного сервісу засвідчує, що він успішно пройшов період тестування. Найактивнішими його користувачами стали студенти та фахівці з вищою освітою. Найбільший відсоток становлять тематичні (75 %) та адресні (17 %) довідки.

Надзвичайно актуальним питанням для подальшого розвитку бібліотек НДУ є участь інформаційно-бібліотечних рад установ, учених у роботі бібліотек НДУ. Цікавий екскурс в історію створення інформаційно-бібліотечної ради, зокрема Інформаційно-бібліотечної ради РАН, сторіччя якої

відзначалося нещодавно, зробила науковий співробітник НБУВ **А. А. Свобода**. Розкриваючи багатопланову роботу ІБР, спрямовану на реалізацію програми НАН України з інформатизації, доповідка відзначила організаційні заходи ІБР з консолідації зусиль усіх відомств, причетних до роботи з приведення таблиць ББК у відповідність з рівнем сучасного наукового знання, до створення єдиної інформаційної мови АБІС, до реалізації корпоративного проекту «Національний формат представлення бібліографічних даних» та ін.

Зазначалося, що бібліотекам наукових установ у реалізації рішень ІБР сприяють інформаційно-бібліотечні ради інститутів. Вони надають практичну допомогу в роботі з інформаційного забезпечення потреб науки, зокрема на етапі відбору та реферування наукових видань для міжнародних банків даних, забезпечують узгодженість роботи бібліотек з планами НДР установи, залучають вчених до формування політики комплектування і збереження бібліотечних фондів, експертної оцінки пропонованих бібліотеці зібрань та окремих видань, до удосконалення довідково-бібліографічного апарату, впровадження сучасних інформаційних технологій та ін.

Водночас А. А. Свобода висловила жаль з приводу того, що нині забутий один з продуктивних напрямів роботи ІБР – аналіз читання співробітників інституту, зокрема, молодих учених (використання в інститутах журналів, отриманих за валюту, оцінка їхньої інформаційної цінності, використання окремих видів науково-технічної документації, вивчення публікаційної активності вчених інституту). У виступі наголошувалося на необхідності збереження і розвитку традицій дієвого співробітництва бібліотеки і вчених, пропонувалося працівникам бібліотек придивлятися до своїх читачів, рекомендувати до складу ІБР людей небайдужих, творчих, енергійних, здатних продукувати раціональні ідеї, підтримувати бібліотеку.

Учений секретар Науково-видавничої ради НАН України **А. І. Радченко** поінформувала присутніх про стан виконання проекту «Наукова книга» і надходження контрольного примірника видань від установ НАН України. Цей проект за роки свого існування значно розширився і змінився. У 2009 р. з проекту «Наукова книга» було виокремлено два самостійні проекти: «Наукова книга. Молоді вчені» та «Наукова книга іноземною мовою». Ці три проекти разом забезпечили випуск, підготовлених працівниками НАН України, наукових монографій на умовах державного замовлення у двох видавництвах Академії – «Наукова думка» та Видавничому домі «Академперіодика».

Інформацію про вже випущені за цими проектами книги, повідомила доповідачка, можна знайти на електронному ресурсі Науково-видавничої ради НАН України, що функціонує у межах загальноакадемічного порталу. На цьому ресурсі у розділі «Каталог книг» на сьогодні представлено понад 5900 видань, випущених установами НАН України, починаючи з 2004 р. Каталог систематично поповнюється на основі контрольних примірників та інформації про видання, наведеної у звітах НДУ НАН України. Наявність інформації про установу, відповідальну за підготовку видання, і про видавця дає змогу заінтересованим особам або установам адресно звертатися за необхідною літературою. Ця ж інформація публікується у вигляді щорічних анованих каталогів книжкових видань НАН України.

А. І. Радченко звернула увагу присутніх на необхідність дотримання вимог Постанови Президії НАН України «Про доставляння обов'язкових примірників видань», адже ситуація з надходженням контрольних примірників залишається складною, оскільки протягом минулого року до НВР НАН України надійшло близько 53 відсотків контрольних примірників, а це означає, що без контрольних примірників видань, книжкові коди на які наші установи одержують в Академії, ми не можемо прозвітувати Книжковій палаті про використанні коди і щороку ризикуємо втратити право на їх безкоштовне отримання. Аналогічна ситуація склалася і з контрольними примірниками періодичних видань, започаткованих академічними установами самостійно.

Виступи фахівців Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів – голов. бібліотекаря **О. В. Полякової** і зав. сектору **Л. А. Пестрецової** – містили конкретну інформацію про стан та перспективи комплектування бібліотек НДУ періодичними виданнями (О. В. Полякова), а також виданнями НБУВ та документами, виданими за проектом «Українська книга» (Л. А. Пестрецова). Як зазначала О. В. Полякова, НБУВ є одним з провідних центрів накопичення, наукового оброблення, зберігання та використання вітчизняних і зарубіжних видань на будь-яких видах носіїв інформації. Традиційно бібліотека також здійснює централізоване комплектування фондів бібліотек системи НАН України іноземною літературою, формує репертуар періодичних видань. Зважаючи на той факт, що періодичне видання – одне з найбільш оперативних і цінних джерел наукової інформації, НБУВ докладно зусиль для підтримки дедалі зростаючого інтересу користувачів до наукової інформації, зокрема, зарубіжної. Тому, окрім ук-

раїнської періодики, в 2011р. Бібліотека отримує 3221 назву журналів у друкованому вигляді з 73 країн світу, найбільші надходження з Польщі – 524 назви, Росії – 252, Німеччини – 243, США – 236 назв. З країн СНД – 385 назв журналів.

Зважаючи на те, що нині пріоритетними складовими бібліотечних фондів стають електронні ресурси, бібліотекам слід навчитися створювати своїм користувачам можливості для використання нових джерел інформації, зокрема, електронних. Вже сьогодні наші бібліотеки, відзначила доповідачка, мають змогу користуватися традиційними та електронними ресурсами РДБ, Національної бібліотеки Білорусі, а також електронними ресурсами періодичних видань світу, сконцентрованими в Бібліотеці Конгресу. Зараз практично кожний користувач може зайти на сайти цих бібліотек і знайти для себе джерело інформації. Л. А. Пестрецова повідомила, що у 2010 р. Центром за різними джерелами для потреб книгообміну і для НБУВ було отримано понад 22 тис. прим. майже 600 назв видань. З них, за програмою «Українська книга» на замовлення Держкомтелерадіо України, одержано 69 назв загальною кількістю 3186 прим., від видавництва «Наукова думка», «Академперіодика» та інших установ НАН України – 247 назв загальною кількістю 6590 прим. Решта надходжень до обмінного фонду – дари окремих осіб та установ. Видання, які надходять до обмінного фонду Центру, використовуються для поповнення основних фондів і структурних підрозділів НБУВ, а також для фондів бібліотек НДУ НАН України. Від установ НАН України ЦФБІР цього року отримав для книгообміну майже три тис. прим. наукових збірників, журналів і монографічних видань. Учасників семінару було поінформовано про те, що працівники вітчизняного книгообміну протягом минулого року склали вісім номерів покажчиків поточного обмінного фонду загальним обсягом майже 1200 позицій, які виставлялися на сайті НБУВ (розділ «Інформація про бібліотеку, підрозділ «Книгообмін»). Було запропоновано НДУ НАН України скористатися новими інформаційними списками, виставленими на сайті НБУВ ц. р., щоб замовити для фондів своїх бібліотек профільні видання та літературу універсального характеру.

Про використання в роботі МБА технології електронного доставляння документів йшлося у виступі зав. відділу міжбібліотечного науково-інформаційного сервісу **В. М. Чупріної**.

У відділі з обслуговування віддалених користувачів (абонентів і читачів) застосовуються, паралельно з традиційними технологіями, технології

ЕДД. Програмно-технологічний комплекс ЕДД забезпечує оперативний доступ користувачів до бібліотечних файлів. На жаль, програмний модуль замовлення копій і першоджерел відсутній, тому передавання замовлень до служби МБА і ДД здійснюється електронною поштою або факсом. Це, у свою чергу, породжує проблеми: необхідність оформлення співробітниками відділу вимоги, оскільки замовлення надходить в основному у вигляді листа; зниження оперативності виконання замовлення тому, що у основних фондах зберігається традиційна технологія; збільшення лагун у комплектуванні українськими виданнями, у зв'язку з чим для працівників відділу зростають обсяги роботи з відшукування відсутніх у НБУВ документів за допомогою сучасних пошукових засобів (подібним чином здійснюється і бібліографічне доопрацювання замовлень); фінансові проблеми (оплата послуг МБА, ДД і МБА, поштових витрат), недосконалість техніко-технологічного забезпечення. Однак, наголосила доповідачка, незважаючи на перераховані труднощі, впровадження і використання у роботі служби МБА і ДД сучасних технологій дають змогу реально скорочувати термін надання документів внутрішнім і зовнішнім користувачам, розширювати ринок інформаційних послуг.

Правові аспекти соціального захисту трудових колективів розглядалися у виступі заступника голови ЦК профспілок НАН України **Є. І. Меркулова**.

Відповідаючи на запитання аудиторії щодо оплати праці, соціальних гарантій для працівників системи НАН України, доповідач зазначив, що ці питання детально розроблені у «Галузевій угоді між Національною академією наук України і профспілкою працівників Національної академії наук України на 2011–2012 роки», зареєстрованої Міністерством соціальної політики України за № 7 від 24 січня 2011 р. Примірники цього документа є у директорів та голів профспілкових комітетів установ і організацій. Фахівець порадив звернутися до додатка №4 «Умови оплати праці працівників бюджетних науково-дослідних установ і організацій та інших наукових установ НАН України», до «галузевої угоди», де чітко зафіксовані надбавки і доплати працівникам установ.

У виступі наук. співробітника **Н. І. Смаглової** на тему: «Планування, аналіз і контроль як важливі

функції управління сучасною бібліотекою» зазначалося, що нинішня криза актуалізувала завдання раціонального використання ресурсів, їх інтеграцію і кооперування на основі координації, удосконалення управління і контролю, що зумовлює необхідність знання керівником реального стану справ у бібліотеці, наявних прорахунків, бачення ним шляхів використання незадіяного потенціалу тощо.

Цілком логічним є здійснення останніми роками наукових досліджень в НБУВ за темами: «Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки»; «Підвищення ефективності діяльності наукової бібліотеки» (розпочато цього року). Неодмінними складовими як науково-дослідної, так і управлінської діяльності є планування та аналіз, здійснення контролю на основі моніторингу динаміки процесів, явищ, напрямів роботи. Доповідачка нагадала, що з 1 січня ц. р. вступив у дію Бюджетний кодекс у новій редакції, який значно розширює параметри контролю, зокрема внутрішнього контролю в установі, за дотриманням законності та ефективним використанням коштів відповідно до планів, завдань установи; передбачається оцінка управлінської діяльності, а також відповідальність за достовірність статистичних даних. У зв'язку з цим керівникам бібліотек доцільно привести у відповідність з нормативними вимогами бібліотечну планово-звітну та облікову документацію, забезпечити інтенсивність та ефективність праці, високу виконавську дисципліну.

У підсумках роботи семінару було відзначено високу явку учасників заходу, їх активність в обговоренні проблемних питань, підвищений інтерес до пропонування НБУВ електронних інформаційних ресурсів та послуг. Наголошувалося, що незважаючи на економічну скруту, актуальним завданням для кожної бібліотеки є підвищення рівня обслуговування користувачів і читачів бібліотеки, розвиток дистанційних форм обслуговування, забезпечення насиченості інформаційних ресурсів на основі їх кооперації та інтеграції. Саме за таких умов бібліотека матиме право на подальший розвиток і користуватиметься авторитетом у суспільстві.

Наталія Смаглова,
наук. співробітник НБУВ